

Design jazykových učebnic

BcA. Petra Gašperčíková

Diplomová práce
2025

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací
Ateliér Grafický design

Akademický rok: 2024/2025

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **BcA. Petra Gašperčíková**
Osobní číslo: **K23440**
Studijní program: **N0212A310007 Multimédia a design**
Specializace: **Grafický design**
Forma studia: **Prezenční**
Téma práce: **Design jazykových učebnic**

Zásady pro vypracování

Rozsah textové části: minimálně 25 normostran textu + obrazový obsah (tj. dokumentace praktického tvůrčího výstupu – skici, nákresy, vizualizace, výsledné řešení – cca 25 stran). Minimální počet všech relevantních zdrojů 12 (z toho minimálně 6 cizojazyčných zdrojů).

1. Textová část: analýza grafického zpracování jazykových učebnic
2. Praktický tvůrčí výstup: vizuální podoba učebnice českého jazyka určené pro cizince

Práci odevzdat:

1. v elektronické podobě na Portál IS/STAG (dle předepsané univerzitní šablony viz Směrnice rektora č. 23/2024) ve formátu PDF
2. jeden výtisk práce k uložení do archivu UTB
3. dva výtisky graficky zpracované diplomové práce
4. uložení do digitálního archivu NAS (<https://nas.fmk.utb.cz>) ? kompletní diplomová práce (textová část i praktický tvůrčí výstup).

Rozsah diplomové práce: viz Zásady pro vypracování
Rozsah příloh: viz Zásady pro vypracování
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/umělecké dílo

Seznam doporučené literatury:

DIRKSEN, Julie. *Design for how people learn*. Berkeley: New Riders, 2012. ISBN 978-0-321-76843-8.
HLADÍKOVÁ, Helena. *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014.
KUDRNOVSKÁ, Linda. *Identita*. Praha: Paseka, 2024. ISBN 978-80-7637-527-7.
TOMLINSON, Brian. *Developing materials for language teaching*. Second edition. London, England: Bloomsbury Academic, 2013. ISBN 978-1-4411-5311-1.
WOLF, Adam. *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*. Bakalářská práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2023.

Vedoucí diplomové práce: **MgA. Jana Dosoudilová**
Ateliér Grafický design

Datum zadání diplomové práce: **3. listopadu 2024**
Termín odevzdání diplomové práce: **23. května 2025**

Mgr. Josef Kocourek, Ph.D.
děkan

prof. Mgr. A. Pavel Noga, ArtD.
vedoucí ateliéru

Ve Zlíně dne 3. března 2025

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění bez ohledu na výsledek obhajoby;
- diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- jedno vyhotovení diplomové práce v listinné podobě bude ponecháno Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně k uložení;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- podle § 60 odst. 1 autorského zákona má Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá; neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji, že

- jsem na diplomové práci pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem řádně citoval(a); v případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor;
- odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou obsahově totožné.

Ve Zlíně, dne

.....
podpis autora

ABSTRAKT

Diplomová práce se zaměřuje na design jazykových učebnic, přičemž zvláštní pozornost věnuje učebnicím češtiny pro cizince. V rámci porozumění problematice se v první části práce zaměřuji na obsahovou stránku jazykových učebnic, jejich funkci, přesah a budoucnost. Dále zkoumám vizuální prostředky používané v dostupných jazykových učebnicích. Podrobněji se zabývám teorií grafického zpracování didaktických materiálů. Součástí práce je také vlastní analýza designu vybraných učebnic češtiny pro cizince. Praktickým výsledkem diplomové práce je grafické zpracování učebnice češtiny pro cizince.

Klíčová slova: jazykové učebnice, učebnice češtiny pro cizince, design učebnic, design didaktických materiálů, grafické zpracování učebnic, vizuální prostředky v učebnicích

ABSTRACT

The thesis focuses on the design of language textbooks, paying special attention to Czech textbooks for foreigners. To understand the issue, the first part of the thesis examines the content aspect of language textbooks, their function, scope, and future. Furthermore, it explores the visual tools used in available language textbooks. The work delves deeper into the theory of graphic design for educational materials. A part of the thesis includes an original analysis of the design of selected Czech textbooks for foreigners. The practical outcome of the thesis is the graphic design of Czech textbook for foreigners.

Keywords: language textbooks, Czech textbook for foreigners, design of textbooks, design of didactic materials, graphic solution of textbooks, visual elements in textbooks

Děkuji lektorce češtiny Mgr. Martině Gašperčíkové, že mě oslovila ke grafickému zpracování její učebnice a tím mě přivedla k tomuto zajímavému a důležitému tématu.

Dále bych ráda poděkovala MgA. Janě Dosoudilové za rady a podporu při vedení této diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD.....	11
1 OBSAHOVÁ STRÁNKA JAZYKOVÝCH UČEBNIC.....	12
1.1 PROBLEMATIKA JAZYKOVÝCH UČEBNIC	12
1.1.1 Funkce jazykové učebnice	12
1.1.2 Výzkum učebnic v Česku.....	14
1.1.3 Humanistická učebnice	16
1.1.4 Digitalizace didaktických materiálů.....	18
1.2 SOCIOKULTURNÍ RÁMEC	20
1.2.1 Sociokulturní kompetence v jazykových učebnicích	20
1.2.2 Společný evropský referenční rámec	22
1.2.3 Sociokulturní kompetence v učebnicích češtiny pro cizince	23
2 VIZUÁLNÍ PROSTŘEDKY V JAZYKOVÝCH UČEBNICÍCH.....	27
2.1 PROBLEMATIKA VIZUÁLNÍCH PROSTŘEDKŮ V JAZYKOVÝCH UČEBNICÍCH	27
2.1.1 Vizualní gramotnost	27
2.1.2 Funkce vizuálních prvků v jazykových učebnicích	28
2.1.3 Typy vizuálních prvků v jazykových učebnicích.....	32
2.2 TEORIE DESIGNU DIDAKTICKÝCH MATERIÁLŮ	34
2.2.1 Grafické a vizuální prvky	34
2.2.2 Podpora zapamatovatelnosti.....	37
2.2.3 Strukturace a navigace	38
2.2.4 Formátování textu	39
2.2.5 Typografie	41
2.2.6 Formát učebnice	43
2.2.7 Barevnost.....	45
2.2.8 Inkluzivita	46
3 ANALÝZA GRAFICKÉHO ZPRACOVÁNÍ VYBRANÝCH UČEBNIC ČEŠTINY PRO CIZINCE.....	47
3.1 ČESKY, PROSÍM I	47
3.2 ČESKY KROK ZA KROKEM 1	50
3.3 ČEŠTINA EXPRES 3.....	53
3.4 ČEŠTINA PRO ŽIVOT 2	56
4 GRAFICKÉ ZPRACOVÁNÍ UČEBNICE „ČEŠTINA V TERÉNU“	61
4.1 ZÁMĚR	61
4.2 ČEŠTINA V TERÉNU	62
4.3 VÝSTUP A FORMÁT	63
4.4 STRUKTURACE A SAZBA	64
4.5 TYPOGRAFIE.....	71
4.6 ILUSTRACE, GRAFIKY A OBÁLKA	73

4.7	BAREVNOST.....	79
ZÁVĚR.....		80
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		81
SEZNAM OBRÁZKŮ		83
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ K OBRÁZKŮM.....		86
SEZNAM PŘÍLOH.....		89

ÚVOD

S učebnicemi se setkáváme v dětství a mnozí z nás i v dospělosti. Ani v dnešní době tištěné učebnice nebyly vytlačeny technickými vymoženostmi a oba přístupy ve výuce často fungují vedle sebe. Mnohé z učebnic dostupných na trhu zastarávají obsahem i formou a doposud k nim nebyla vytvořena aktuální alternativa reflektující potřeby dnešních studentů. Jen málo z učebnic, které vycházejí nově, věnuje dostatečnou pozornost grafickému zpracování a často pouze aktualizuje obsah v rámci starého, často ne příliš vydařeného designu. Přitom kvalitní grafické zpracování učebnic je zásadním kritériem pro efektivní a příjemné studium. Bohužel často spíše ustupuje do pozadí nebo je svěřeno do nekompetentních rukou. V současné době se debata kolem nevyhovujícího stavu učebnic dostává stále více do popředí a problematice se věnuje řada profesionálních designérů.

1 OBSAHOVÁ STRÁNKA JAZYKOVÝCH UČEBNIC

Má práce se z větší části zaměřuje na grafické zpracování jazykových učebnic. Věřím však, že obsah a forma spolu úzce souvisejí, a tak věnuji prvních pár kapitol obsahové stránce těchto didaktických materiálů, konkrétněji pak učebnicím češtiny pro cizince.

1.1 Problematika jazykových učebnic

1.1.1 Funkce jazykové učebnice

S učebnicí cizího jazyka jsme se někdy v životě setkali asi všichni. I v dnešní digitální době zůstává asi nejpoužívanějším výukovým materiálem. Na trhu je jich v současnosti velké množství, ze kterého si mohou organizace či lektori vybrat.

Jsou však učebnice vůbec potřeba? Jejich kritici tvrdí, že slouží spíše učitelům než studentům, protože nezohledňují jejich potřeby. Učebnice mohou omezovat kreativitu učitelů a často nabízejí pouze povrchní pokrytí témat. Jejich příznivci naopak vyzdvihují, že učebnice nabízejí studentům strukturu, viditelnost pokroku a pomáhají udržovat standardizaci. Měly by učebnice usilovat i o osobní rozvoj studentů nebo se soustředit výhradě na obsah učiva? Mnozí učitelé vnímají jako svůj hlavní úkol naučit studenty jazyk. Jiní zase věří tomu, že je jejich odpovědností osobní rozvoj studentů, který ve skutečnosti podporuje i rozvoj jazykový.¹

Obrázek 1 Učebnice cizích jazyků²

¹ TOMLINSON, *Developing materials for language teaching*, 2013, s. 7, 152

² ITALIANO BELLO, *Textbooks for Italian as a foreign language*

Učebnice jakožto didaktický prostředek má podle Hendricha (1988) tři hlavní funkce: **prezentační, stimulační a motivační**. Zmiňuje také funkci **jednotící**, která zajišťuje jednotný obsah a způsob výuky na všech školách. Tato funkce v dnešní době však již není aktuální, protože výběr výukových materiálů patří zcela do kompetence jednotlivých škol či lektorů.³ Většina publikovaných materiálů je řízena potřebami trhu. Mnoho institucí a jednotlivců si však začíná vytvářet vlastní materiály, jelikož ty existující nevyhovují jejich konkrétním potřebám.⁴ Mikk (2007) za nejdůležitější funkci učebnice považuje schopnost žáky **motivovat** k výuce, obzvláště v současnosti, kdy jsme zahlceni velkým množstvím informačních zdrojů. Podle něj by učebnice měla přesahovat prostředí školy tím, že mimo **informační** funkci ponese také funkci **společenskou, politickou a kulturní**. Janíková (2007) funkce učebnice odvozuje od postojů lektorů, které k nim zaujímají ve výuce. Jako první postoj k učebnicím jmenuje **nepostradatelnost**. Učebnice zajišťuje systematizaci učiva, strukturu vyučovacího procesu a časovou úsporu. Další postoj vnímá učebnici jako **doplňkový materiál**, kdy je plán výuky převážně na učiteli, jemuž struktura učebnice slouží pouze jako opora. Další přístup učebnici nevyužívá jako celek, ale pouze **vybrané části**, které považuje pro danou skupinu za vhodné.⁵

Jelínek (2007) rozlišuje funkce učebnic, na které by měl být brán ohled při jejich vzniku:

• determinační: učebnice vymezuje obsah a postup	• motivační
• variabilní: učebnice počítá s mírou variability, učitel může přizpůsobit obsah žákům	• rozvíjející
• stimulační a inspirační	• všeobecně vzdělávací
	• výchovná
	• kontrolní
	• integrační

³ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 20

⁴ TOMLINSON, *Developing materials for language teaching*, 2013, s. 7

⁵ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 18, 20

Učebnice cizích jazyků dále rozděluje na dva druhy: **aspektové** a **komplexní**. Aspektové učebnice se zabývají jednotlivými stránkami jazyka, tedy například fonetikou, morfologií atd. Oproti tomu komplexní učebnice podávají ucelený pohled na jazyk včetně poznatků z reálií a kultury daného jazyka. Naplnění těchto funkcí může podle Jelínka vést k odstranění stereotypů a jednotvárnosti výuky jazyků a k navození dobré a motivující atmosféry.⁶

V rozhovoru (Příloha P II) lektorka češtiny pro cizince Alžběta na otázku, jaké materiály ve svých hodinách používá, odpověděla: „*Vždycky používám učebnici, to je moje zásada, protože potřebuju mít něco, čeho se držím, a něco, co mi trošku udává směr, protože se mi to jinak rozjede a já začnu dělat blbosti* (smích). *Takže potřebuju mít učebnici, aby mi dávala nějakou strukturu a směr, co se týče gramatiky i témat. Třeba teďka probíráme povolání, takže budu vymýšlet nějaký aktivity na povolání. Tím, že ta učebnice mi dává jenom ten základ, vždycky k tomu vytvářím další aktivity a prostě věci, co v těch učebnicích chybí.*“

1.1.2 Výzkum učebnic v Česku

Počátky výzkumu učebnic u nás sahají do 20. let 20. století. V období socialismu byly učebnice silně ideologizovány a sloužily především k propagandě režimu. Výzkum se tehdy zaměřoval na obsahovou analýzu a zajištění souladu s oficiální ideologií. Kritické hodnocení efektivity učebnic bylo omezeno.⁷ Zásadní vývoj nastal v 80. letech založením edice *Tvorba učebnic* ve Středisku pro teorii a tvorbu učebnic. Po revoluci roku 1989 se rozvoj výzkumu učebnic paradoxně pozastavil a zájem o tuto tematiku byl spíše okrajový a ojedinělý. Neexistovalo žádné pracoviště, které by se tématem zabíralo.⁸ Došlo však k demokratizaci vzdělávacího systému a otevření trhu s učebnicemi. Výzkum se začal více zaměřovat na kvalitu učebnic, jejich didaktickou vybavenost a schopnost rozvíjet kritické myšlení žáků. Byla vytvořena kritéria pro posuzování kvality učebnic, která zahrnovala aspekty jako náročnost textu a didaktická vybavenost.⁹ Pokrok nastal v roce 2005 na Masarykově univerzitě v Brně, kde pod vedením profesora Josefa Maňáka vznikla *Skupina pro výzkum učebnic*, která se začala tvorbou učebnic zabývat do hloubky.¹⁰ Tato skupina funguje dle mé rešerše

⁶ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 20–22

⁷ KNECHT a JANÍK, et. al., *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*, 2008

⁸ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 25

⁹ KNECHT a JANÍK, et. al., *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*, 2008

¹⁰ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 26

dodnes a to pod názvem *Skupina pro výzkum kurikula*. V posledních letech se výzkum učebnic zaměřuje na jejich schopnost podporovat aktivní učení a rozvoj dovedností potřebných pro 21. století. Diskutuje se o potřebě inovace učebnic, aby lépe reflektovaly moderní pedagogické přístupy a technologie. Modernizací českého školství se současné době zabývá *Projekt 21*.¹¹

Obrázek 2 Učebnice dějepisu z dob socialismu¹²

Učebnicím se věnuje i epizoda seriálu o grafickém designu *Identita* (4/7 Vzdělávání). V rámci tohoto dokumentu se k tématu vyjádřila Iva Knobloch, pedagožka a kurátorka Uměleckoprůmyslového muzea v Praze: „*Současná učebnice se zdá, že je zakletá, ale nevíme čím. A to říkám sama jako matka, že jsem nevěřila svým očím, jaké učebnice, třeba dějepisu, se dnes dětem předkládají. To je musí odradit, absolutně. Taky, že je to všechny odrazuje. Vůbec nechápu, jak je to možné, že od roku 1989 se neudělal vůbec žádný pokrok v oblasti učebnic.*”¹³

Komplexní výzkum učebnic češtiny pro cizince v porovnání s učebnicemi jiných jazyků, jako je například angličtina či němčina, nemá bohatou historii. Analýzy učebnic češtiny pro cizince se ve velké míře věnují především vybraným aspektům gramatiky češtiny. Jedná se především o bakalářské či diplomové práce nebo o příspěvky v rámci sborníků, které se touto problematikou zabývají.¹⁴

¹¹ HAVLŮJOVÁ a NAJBERT, et. al., *Učebnice a historické vzdělávání pro 21. století*

¹² ÚSTAV PRO STUDIUM TOTALITNÍCH REŽIMŮ, *Učebnice dějepisu – Historický kontext*

¹³ *Identita* [dokument], Režie Jakub SKALICKÝ, 2024

¹⁴ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 29

1.1.3 Humanistická učebnice

Koncept humanistické učebnice vnímá učebnici jako prostředek k rozvoji člověka jako osobnosti, nejen jako zdroj informací. Zaměřuje se na rozvoj kritického myšlení, tvořivosti, empatie a schopnosti řešit problémy. Pojem *humanistická učebnice* je relativně nový a vychází z myšlenek humanismu. Dále se opírá o principy progresivní pedagogiky, která zdůrazňuje aktivní zapojení žáků do výuky.¹⁵

Za ideální považoval humanistickou učebnici i Tomlinson (2013). Podle něj jde o učebnici, která je polidštěná a zároveň vyhovuje často opatrným požadavkům vydavatelů. Tón většiny učebnic je podle Tomlinsona oficiální, někdy až odtažitý. Autoři jen málokdy odhalují něco ze své osobnosti, zájmů a přesvědčení. Tento velmi neosobní přístup má jen malý potenciál k motivaci nebo zapojení studentů. „*Rád bych, aby autoři materiálů komunikovali s žáky neformálně, tak jako to dělají dobří učitelé, a aby se pokusili navázat osobní kontakt tím, že odhalí své vlastní preference, zájmy a názory.*“ Výzkumy naznačují, že osobní tón v učebnici může podpořit hlubší a trvalejší učení. Dalším z důvodů, proč Tomlinson považuje učebnice za nudné, je fakt, že většina z nich se v každé lekci snaží pokrýt všechny aspekty jazyka: gramatiku, slovní zásobu i výslovnost. Tento přístup považuje za roztříštěný a nesouvislý. V případě, že by se lekce soustředila pouze na jedno hlavní téma, poskytla by studentům déletrvající smysluplnější zkušenost. Nejjednodušší způsob, jak udělat učebnici humanističtější, je zajistit, aby aktivity nutily studenty sdílet své vlastní názory. Měli by být vedeni k přemýšlení o vlastních příkladech a spojitostech. Prospěšné je také, aby se studenti cítili rovnocenní v komunikaci s autory učebnice. Dalším způsobem, jak udělat učebnici pro studenty více přitažlivou, je podle Tomlinsona lokalizace, tedy přiblížení obsahu místu, ve kterém studenti žijí. Jazyk se tak začnou učit v rámci jim známého prostředí a postupně si rozšiřují pohled na svět. Lokální učebnice ovšem nevydělávají tolik peněz jako ty, dělané pro globální trh, a tak nejsou příliš časté.¹⁶

Jako hlavní cíle humanistické učebnice bychom mohli jmenovat:

- rozvoj **kritického myšlení**
- **propojení učiva do souvislostí** místo roztříštění do jednotlivých předmětů

¹⁵ BRODIE, *Albert Bandura on Social Learning Theory, Social Cognitive Theory, Self-Efficacy and Bobo Doll*, 2024

¹⁶ TOMLINSON, *Developing materials for language teaching*, 2013, s. 147–152

- **aktivní zapojení** žáků do výuky a nabádání k vlastnímu zkoumání
- **rozvoj osobních postojů a formování hodnot** jako empatie, tolerance a odpovědnost
- **interaktivita a personalizace**, tuto možnost přináší moderní technologie prostřednictvím digitální učebnice¹⁷

Měly by být učebnice cenzurované? Cenzura učebnic je mezi vydavateli, kteří se musí ujistit, že nejsou nijak urážející, běžnou praktikou. Tomlinson v důsledku toho vytýká učebnicím přílišnou opatrnost a jednotvárnost, která vytváří příliš čistý harmonický svět, který pak čtenáře často nezajímá a nenutí je k reakci. Tvrdí, že je důležité zapojit studenty emocionálně a tedy zahrnout kontroverzní a provokativní témata. Globálně distribuované učebnice se obvykle snaží vyhovět všem a nakonec nezaujmu nikoho. Musí se ujistit, že výběr témat a textů nebude poškozovat ani znepokojovat žádného z potenciálních studujících.¹⁸ Autoři mnohdy začínají s nadšením a kreativními nápady, avšak často jsou vydavatelstvím nuceni dělat kompromisy a postupně tak ztrácejí tvůrčí energii. Aby k tomu nedošlo, navrhuje Tomlinson psát učebnice rychle a v početných týmech. Tyto týmy mohou mimo lingvisty zahrnovat například básníky, hudebníky, kreslíře a další. Tomlinson tímto způsobem vytvořil řadu učebnic, včetně učebnice pro střední školy v Namibii. Na této učebnici pracoval po šest dní 30 členný tým. Procesu byli přítomni zástupci z ministerstva školství a z lidí z nakladatelství, kteří výsledky procesu postupně kontrolovali a schvalovali.¹⁹

V rozhovoru (Příloha P II) se lektorka Alžběta k otázce ohledně preference formálního či neformálního tónu učebnice vyjádřila: „*Určitě neformální. Když jsem začínala učit kurz, tak jsem to vedla spíš formálně, protože jsem se asi bála, že mě nebudou brát vážně, což je blbost. Když dělám jazykovéj kurz, tak potřebuju, aby mi ti lidi důvěřovali. Abychom byli na stejné úrovni a aby se přede mnou nestyděli mluvit. Došla jsem k tomu, že neformální přístup je mnohem lepší a že je lepší to mít na takový kamarádský úrovni, dělat si z věcí srandu a nebrat to tak vážně. Ty lidi se pak uvolní a dokážou mluvit. Takže když ta učebnice je podobně laděná, tak jim to jenom pomůže.*“

¹⁷ BRODIE, Albert Bandura on Social Learning Theory, Social Cognitive Theory, Self-Efficacy and Bobo Doll, 2024

¹⁸ TOMLINSON, *Developing materials for language teaching*, 2013, s. 8–9

¹⁹ TOMLINSON, *Developing materials for language teaching*, 2013, s. 147

1.1.4 Digitalizace didaktických materiálů

Technický vývoj a digitalizace přinesly do vzdělávání nemalé změny. Změnily se i učebnice. Procházková (2009) komentuje studii profesorky Anne Mangen z *Centra pro výzkum čtení* (University of Stavanger) takto: „*Klikání myší, posouvání textu po obrazovce a vůbec veškerá manipulace s počítačem v průběhu čtení odvádí pozornost od textu a snižuje soustředění na čtení jako takové. Člověk při čtení na obrazovce ztrácí dojem z textu a schopnost vnímat jej jako část určitého celku. Kdežto tištěná kniha je ‚klidné médium‘. Otáčení stránek a dotek listů ovlivňují náš zážitek a zaujetí.*“ Anne Mangen (2008) ve svém textu připouští, že v digitálních učebnicích mohou kvalitu učení podporovat interaktivní odkazy a obrázky, díky nimž se toho studenti mohou dozvědět o tématu více a více se zapojit. Jako další výhody digitálních učebnic uvádí **přístupnost, možnost aktualizace a přizpůsobení** v reálném čase bez nutnosti dalšího knižního nákladu. Digitální učebnice přinášejí studentům přístup k aktuálním informacím a zůstávají relevantní a exaktní. Dále je možné upravit je dle potřeb konkrétního studenta či skupiny. Učitel tak může upravit level obtížnosti a obsah učebnice na základě zájmu. Další výhodou digitálních učebnic je jejich dostupnost na všech digitálních zařízeních, jako jsou notebook, tablet či chytrý telefon. To studentům poskytuje značnou míru flexibility.²⁰

Probíhající debata ohledně tištěných a digitálních didaktických materiálů klade důraz na vyvážený přístup, tedy kombinaci obou. Tato metoda známá jako *blended learning* využívá výhod digitálních technologií a zároveň zachovává osvědčené postupy tradiční výuky. Tato kombinace umožňuje přizpůsobit výukové metody individuálním potřebám studentů a zohlednit různé učební styly. V českém kontextu se digitalizace vzdělávání stává součástí vzdělávací politiky. Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+ zdůrazňuje potřebu vytvořit funkční metodickou podporu proměny obsahu prostřednictvím didaktické podpory výuky na základních školách, což zahrnuje i využívání digitálních technologií.²¹

²⁰ WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 11–12

²¹ FRYČ a MATUŠKOVÁ, et. al., *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*, 2020

O kombinované metodě mluví v rozhovoru (Příloha P II) i lektorka Alžběta, která vedle učebnic používá i on-line cvičení, kvízy a videa: „*Co se týče videí, to jsme taky dělávali, že jsme se podívali na nějaký video a pak jsme o tom mluvili. To je hrozně dobrý, když je to třeba nějaký autentický video Čechů, jak spolu mluví. Protože to je další věc, co v těch učebnicích ne vždycky je. Někaká autentická konverzace Čechů. Taky jsme se hodně dívali na Dějiny udatného českého národa, protože oni potřebují znát realie. Kdo chce dělat zkoušku k získání občanství, tak musí zvládnout i toto. Takže v podstatě historie a kultura České republiky. V tom je video hodně dobrý, protože jsou to věci, který jsou těžký na vysvětlení a tím že je ve videu i vizuál a jsou tam třeba postavičky, tak to ti studenti rychleji pochopili a pak už jsme se o tom zvládli bavit.*“

Obrázek 3 Kombinovaná metoda učení²²

Osobně jako největší výhodu digitální učebnice vnímám možnost aktualizace a personalizace. Na druhou stranu vidím jako riziko možné rozptýlení jinými aplikacemi či online aktivitami. Obzvláště v dnešní době, kdy spousta dětí s tablety a chytrými telefony vyrůstá už od malička a jsou zvyklé na nich hrát hry a dívat se na videa.

V rozhovoru (Příloha P I) lektorka češtiny pro cizince Martina na otázku ohledně budoucnosti tištěných materiálů odpověděla: „*No ono se nabízí říct, že to dost směřuje k úplné digitalizaci. Ale já právě učím češtinu pro cizince online. Všichni studenti mají k dispozici učebnici zadarmo v pdfku, ale tak zhruba po měsíci výuky si stejně všichni opatřili učebnici i v tištěné formě. Vlastně používáme Teams, oni to často mají zapnuté na mobilu, kde mají*

²² HURIX DIGITAL, 7 Steps to Designing Effective Blended Learning Courses

i tu učebnici a pak se jim to seká, nejde to otevřít, vypne se jim meeting a pak jim to nejde načíst. Na firemním notebooku jim to zase nešlo stáhnout kvůli ochraně ze strany zaměstnavatele, takže po nějaké době si stejně opatřili tištěnou učebnici, i když mají online hodiny. Takže se nebojím toho, že by tištěné učebnice měly úplně zmizet, mají prostě svoje výhody.“ V podobném duchu se k tématu vyjádřila i lektorka Alžběta (Příloha P II): „Myslím, že je možný, že zaniknou. Ale myslím, že učebnice jako nějaká metodická pomůcka je nenahraditelná a že je učitelé budou vždycky potřebovat.“

1.2 Sociokulturní rámec

1.2.1 Sociokulturní kompetence v jazykových učebnicích

Kultura je důležitou součástí výuky jazyka. Není pouze „pátou dovedností“ vedle mluvení, psaní, čtení a poslechu. Výuka jazyka bez kulturního kontextu připravuje studenty o hlubší porozumění. Jazyk a kultura jsou propojeny společenskými a historickými okolnostmi, které dodávají jazyku význam. Tradiční kurzy přesto často komunikují jazyk jako neutrální kód a opomíjejí jeho kulturní kontext. Modernější přístupy nahrazují v učebnicích stereotypní obrazy kulturní rozmanitostí. I tyto snahy však často zůstávají pouze povrchními, protože učebnice jsou z velké části navrženy pro globální trh a nezohledňují kulturní identitu jednotlivých studentů. Existuje však i řada inovativních projektů, které produkují výukové materiály zaměřené na to, aby studenti reagovali na kulturní sounáležitosti v cílovém jazyce. Učení se cizího jazyka není jen získáním prostředku vyjadřování, ale i procesem kulturního přizpůsobení. Studenti mohou díky tomuto procesu rozvíjet mezikulturní citlivost a překonávat etnocentrismus.²³

K úspěšné komunikaci pouhá znalost cizího jazyka nestačí. Bischofová (2008) uvádí: „Žádné dva jazyky nereprezentují stejnou sociální realitu. I ty nejběžnější skutečnosti jako např. způsob oslovení, zdravení, pojmání prostoru a času, stolování, jídlo, rodinné vztahy, vztahy muže a ženy apod. mají v různých jazycích odlišné konotace.“ Pokud student cizího jazyka nebude dostatečně obeznámen se sociokulturním kontextem dané kultury, může se v běžném životě potýkat s neporozuměním a odtazitými či negativními reakcemi rodilých mluvčích. Kateřina Vlasáková (2008) se ve své práci k problematice vyjadřuje takto: „Společnost je tolerantnější k jazykovým chybám než k prohřeškům proti společenským normám,

²³ TOMLINSON, *Developing materials for language teaching*, 2013, s. 445

nehledě na to, že v některých případech může neznalost kultury a jejích pravidel studenta přímo ohrozit.“

Obrázek 4 Sociokulturní kompetence ilustrovaná na obálce učebnice čínštiny²⁴

Milan Šára sociokulturní kompetenci vymezuje: „Znalost reálií, tradic, mravů, společenských rituálů, způsobu chování, typických postojů. Obecně jde o to, abychom uměli chápat a přijímat, co druzí lidé cítí, mít schopnost empatie, neodmítat přijmout osoby s rozdílným společenským a etnickým pozadím a vyhnout se stereotypům, nemotornosti a strnulosti, osvojit si pozitivní postoj vůči cizímu prostředí a nenechávat se ovlivňovat předsudky.“²⁵

V rozhovoru (Příloha P I) lektorka češtiny pro cizince Martina odpověděla na otázku: „Řekla bys, že samotná jazyková učebnice má potenciál pomoci lidem začlenit se do života v nové zemi a kultuře?“: „Myslím si, že může mít. Záleží na tom, jak dobře je zpracovaná. Pokud je tam jen gramatika, tak to jim nic moc neřekne. Ale v učebnicích jsou často poslechová cvičení. Je tam třeba téma restaurace nebo kapitola o tom, že někdo přijde někam na návštěvu. Tam jsme se bavili, co je dobré udělat před tou návštěvou, jestli něco přinést a tak. Každá kultura je v těchto věcech jiná. Někteří studenti si vzali někoho z Česka a fungují tady v české rodině. Často pak říkají nějaké legrační věci, co je překvapily z české kultury a zvyků.“

Lektorka Alžběta se v rozhovoru (Příloha P II) k tématu sociokulturní kompetence vyjádřila: „Nejde jenom o témata jako tradice a tak, ale aby dokázali mluvit tak, jak se tady

²⁴ LAZADA, 2Pcs New Concept Chinese 1 Course and Workbook

²⁵ SKOUMALOVÁ, Rozvíjení sociokulturní kompetence žáku a vybrané učebnice češtiny pro cizince, 2014, s. 8–9

reálně mluví. Spisovná čeština je jedna věc, ale pořád to není vlastně to, jak lidi opravdu mluví a pak když na ně někdo vychrlí hovorovou češtinou, tak oni neví, o čem ten člověk mluví. Tohle je zrovna v těch dvou učebnicích, co jsme používali, zahrnutý. Lidi se ten jazyk často učí kvůli studiu a zaměstnání a potřebují umět tu praktickou češtinu. Myslím, že by bylo lepší, kdyby se učebnice víc soustředily na nějaký dialog. Jako třeba dát si role, ve kterých mají studenti dialog, třeba prodavačka a zákazník. Tohle je hodně na tom učiteli. Přímě v učebnicích to moc není, ale učitelé jsou, myslím, zvyklí si to do hodin přidávat.“

1.2.2 Společný evropský referenční rámec

Postoj k výuce cizích jazyků se v průběhu času neustále vyvíjí. Od 70. let 20. století se začala prosazovat tzv. *komunikační metoda*. Ta zahrnuje soubor znalostí, dovedností a zkušeností, které umožňují efektivně naplňovat různé komunikační potřeby. Tento přístup tvoří základní princip výuky cizích jazyků, jak jej doporučuje *Rada Evropy*. Ta roku 2001 dala vznik dokumentu s názvem *Společný evropský referenční rámec*, zkráceně *SERR*. Dokument definuje základ pro tvorbu jazykových učebnic, přičemž doporučuje zahrnout do vzdělávání v oblasti cizích jazyků i sociokulturní aspekty.²⁶ *SERR* popisuje sociokulturní znalosti jako „znalosti určité společnosti a kultury jednoho či více společenství, které daným jazykem hovoří, jsou běžnou součástí znalostí okolního světa“.²⁷ Tyto informace by měly cizincům usnadnit kulturní a společenskou adaptaci, protože samotná znalost gramatiky a slovní zásoby často nestačí k porozumění každodenním situacím.

Integrace sociokulturních témat do učebnic češtiny pro cizince se odráží v moderních materiálech. Autoři je zpracovávají různými způsoby. Komplexní pokrytí těchto témat je však stále problematické. Často jsou opomíjena nebo zpracována pouze okrajově témata jako etiketa, neverbální komunikace nebo tabuizovaná témata. Prostor pro rozvoj těchto témat je omezený, jelikož primárním cílem učebnic zůstává výuka jazyka samotného.²⁸

²⁶ CELUNOVA a TVRDÍKOVÁ, *Výuka sociokulturní kompetence v hodinách českého jazyka pro cizince*, 2014, s. 51

²⁷ SKOUMALOVÁ, *Rozvíjení sociokulturní kompetence žáka a vybrané učebnice češtiny pro cizince*, 2014, s. 14

²⁸ CELUNOVA a TVRDÍKOVÁ, *Výuka sociokulturní kompetence v hodinách českého jazyka pro cizince*, 2014, s. 52

SERR rozlišuje čtyři kompetence studenta jazyka:

- **deklarativní:** fakta, například historie, geografie, politika, umění a média
- **existenciální:** otevřenost vůči jiným kulturám a přijetí jejich hodnot
- **schopnost „učit se“:** porozumění novým hlediskům jazyka a kultury
- **dovednosti a praktické znalosti:** schopnost propojit předchozí kompetence²⁹

Sociokulturní kompetence je stejně jako gramatika prohlubována a rozšiřována napříč referenčními jazykovými úrovněmi (A1 až C2).

Důležitá témata pro studenta českého jazyka by mohla zahrnovat:

- **každodenní život:** jídlo, státní svátky, pracovní doba, volnočasové aktivity
- **životní podmínky:** životní úroveň, bydlení, systém sociální péče
- **mezilidské vztahy:** třídní struktura společnosti, vztahy a rozdíly mezi pohlavími, struktura rodiny, mezigenerační vztahy a rozdíly, vztahy na pracovišti
- **hodnoty, víra a postoje:** regionální kultury, tradice a společenská změna, etnické a náboženské menšiny, národní identita, politika, dějiny, umění, humor
- **řeč těla:** gesta, mimika, držení těla, oční kontakt, tělesný kontakt, proxemika
- **společenské konvence:** dochvilnost, dárky, oblečení, etiketa, tabu
- **rituály a obyčeje:** náboženské obřady, manželství, smrt, oslavy, festivaly³⁰

1.2.3 Sociokulturní kompetence v učebnicích češtiny pro cizince

Jana Skoumalová ve své diplomové práci analyzovala zastoupení sociokulturních témat v sedmi učebnicích: *Česky, prosím I* (2008), *Čeština pro cizince: Úroveň B1* (2010), *Čeština*

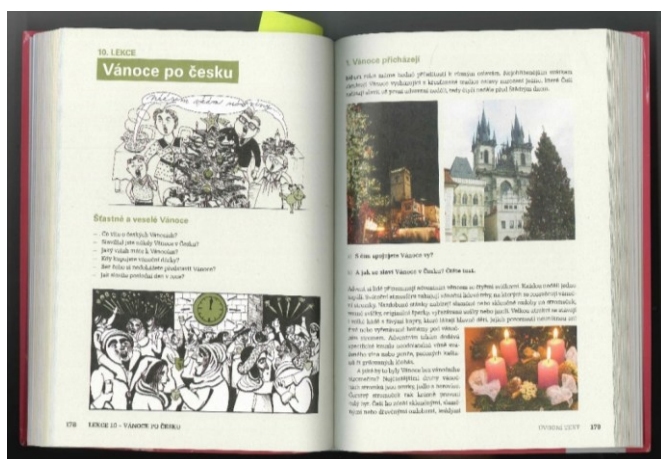
²⁹ SKOUMALOVÁ, *Rozvíjení sociokulturní kompetence žáku a vybrané učebnice češtiny pro cizince*, 2014, s. 10

³⁰ SKOUMALOVÁ, *Rozvíjení sociokulturní kompetence žáku a vybrané učebnice češtiny pro cizince*, 2014, s. 13–14

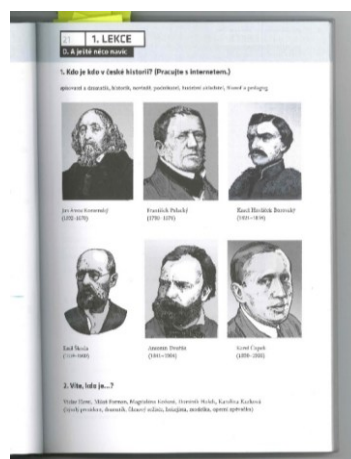
pro středně a více pokročilé (2011), *Čeština pro život* (2008), *Čeština pro život 2* (2012) a *Mluvme česky* (2010).

Z její rešerše vyplývá, že v těchto učebnicích je věnováno nejvíce prostoru geografii, trávení volného času, jídlu a umění. Jako nedostatečně prezentovaná autorka naopak vnímá témata jako rituály, obyčeje a neverbální komunikace. V kontextu směrnice SERR žádná z analyzovaných učebnic nesplňuje nároky na sociokulturní kompetence dané referenční úrovní. Z pohledu autorky všechny analyzované učebnice mají potenciál rozvíjet sociokulturní kompetenci studentů češtiny jako cizího jazyka. Důležitým aspektem však zůstává vlastní motivace a další přínosy lektora.³¹

V rozhovoru (Příloha P I) jsem se ptala lektorky Martiny, jak si v oblasti sociokulturních témat vedou učebnice, které používá: „V těch učebnicích bývají témata z kultury, ale většinou je to tak okrajově. Třeba se učíme podstatná jména a je tam fotka Václava Havla a oni mají přiřadit slovo prezident. Nebo ke Karlštejnu a mají přiřadit slovo hrad. Takže je to spíš takové okrajové. Ale k tomu Karlštejnu jsem jim pak doporučila film *Noc na Karlštejně*. Na to se dívali a líbilo se jim to. Pak jsou tam třeba lidi jako Božena Němcová nebo Emil Zátopek, ale studenti většinou vůbec neví, o koho jde a nemají k tomu žádný vztah.“

Obrázek 5 Téma *Vánoce po česku* v učebnici *Čeština pro život 2*³²

Obrázek 6 Téma *České osobnosti* v učebnici *Česky, prosím I*³³

³¹ SKOUMALOVÁ, Rozvíjení sociokulturní kompetence žáku a vybrané učebnice češtiny pro cizince, 2014, s. 64

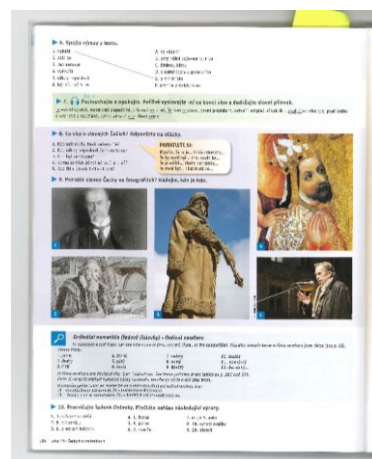
³² NEKOVÁŘOVÁ, *Vánoce po česku*, 2012

³³ CVEJNOVÁ, *Česky, prosím I*, 2008

Svoji zkušenost s učebnicemi hodnotila Martina jako poměrně kladnou, nejvíce se jí osvědčila učebnice *Česky krok za krokem*, avšak s výhradami: „Ale jak už jsem zmínila, některá témata mi tam prostě chybí. A když je ta učebnice hodně podrobná, tak studenti pak mají pocit, že to nejde dostatečně rychle, že se hýbou moc pomalu. Učí se pak podrobně takové věci, jako jsou třeba pády. Pak jdou chudáci do banky vyřídít si běžný účet a vůbec neví.“ Na otázku preferované učebnice odpověděla i lektorka Alžběta (Příloha P II): „Za mě je to *Česky krok za krokem*. Ale myslím, že ta učebnice potřebuje nový vydání, aby tam byly aktuální témata. Jsou tam třeba nějaký známý osobnosti, ale tím, že je to z roku 2009, tak ty lidi už nejsou aktuální. Myslím si, že kdyby to někdo vydal s aktuálními tématy, ale stejnou metodologií a aktivitami, tak by to bylo super.“ K současnému stavu učebnic češtiny pro cizince Alžběta dodává: „Něco, co v těchto učebnicích vůbec není, je jakýkoliv LGBTQ+ téma. Takže by to chtělo novou verzi, kde tyto současné témata budou reflektované.“

Obrázek 7 Lekce Česky krok za krokem v učebnici *Česky krok za krokem* I³⁴

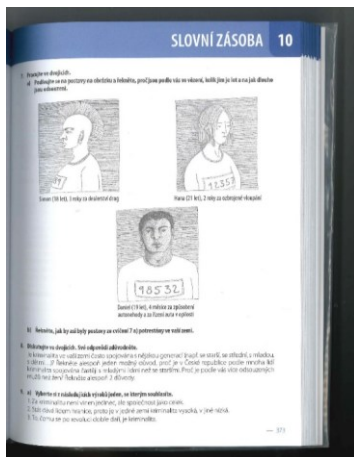
Obrázek 8 Cvičení „Co víte o slavných Čechách?“ v učebnici *Česky krok za krokem* I³⁵

Lektorek jsem se v rámci rozhovoru (Příloha P II) ptala i na to, zda se někdy setkaly se stereotypizací kultur. Alžběta měla oproti Martině s kulturní stereotypizací v učebnicích negativní zkušenost: „Jsem ráda, že se na to ptáš, protože v učebnici *Čeština pro cizince* to byl docela extrém. Na všech ilustracích v této učebnici jsou všichni lidi bílí. A pak máme kapitolu *Kriminalita* a je tam najednou muž tmavé pleti, ještě vedle člověka s vyholenou hlavou, což je teda další stereotyp. Takže jenom proto, že se někdo obliká nekonformně, musí dealovat drogy a pak tady máme člověka tmavé pleti s popiskem, že způsobil nehodu v opilosti.

³⁴ HOLÁ, *Česky krok za krokem* 1, 2016

³⁵ HOLÁ, *Česky krok za krokem* 1, 2016

No a to mně přišlo hodně zvláštní, že jedinej člověk v učebnici jiné barvy pleti je tam jako kriminálník. Kdyby v ostatních částech učebnice byli lidi různých etnik, tak bych si toho asi tolik nevšimla.“

Obrázek 9 Etnická stereotypizace v učebnici
Čeština pro cizince: úroveň B2³⁶

Alžběta se v učebnici *Čeština pro cizince* vedle etnických stereotypů setkala i se stereotypizací genderovou: „Jsou tam různý takový problémy, například v kapitole *Práce nebo posláni*. V češtině máme jakoby mužský a ženský tvar slova pro povolání a byla tam klasická fráze ‚Když jsem byl dítě, chtěl jsem být...‘ a jako ty mužský příklady tam byl třeba ‚kosmonaut, lékař, vědec, hasič, bankéř, pilot‘ a ženský pak klasicky ‚učitelka, herečka, psycholog, princezna, uklízečka‘. Nebo potom ve cvičení, kde jsou vypsány povolání a je tam ‚holič/holička, masér/masérka‘ a pak je tam ‚kosmetička‘ a ‚automechanik‘ a to už je nějaká viditelná volba toho autora, nedat tam tvar toho opačného pohlaví. Takže on se tam vždycky vloudí nějaký názor. Vždycky se tam trochu ukáže, co si ten autor myslí a co bere za standard. To si myslím, že by nemělo být.“

³⁶ BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, *Čeština pro cizince: úroveň B2*, 2013

2 VIZUÁLNÍ PROSTŘEDKY V JAZYKOVÝCH UČEBNICÍCH

Grafický designér Aleš Najbrt se v seriálu *Identita* k učebnicím a jejich grafickému zpracování vyjadřuje takto: „*Smyslem grafického designu je usnadňovat sdělení, čili dopravit myšlenku tam, kde má sloužit. Takže pro vzdělání je grafický design naprosto klíčový. Pro vzdělávání jsou zatím stále ještě důležité učebnice, jejich kvalita u nás je ale většinou mizerná nebo přímo otřesná.*“³⁷ Na konci 20. století zaznamenalo grafické zpracování učebnic značný pokrok. V porovnání s výzkumem verbální stránky výukových materiálů však stále zůstává v pozadí. Dobře si nevedeme ani ve srovnání se zahraničním bádáním na toto téma.³⁸

2.1 Problematika vizuálních prostředků v jazykových učebnicích

2.1.1 Vizuální gramotnost

Jako vizuální gramotnost bychom mohli označit schopnost analyzovat a interpretovat různé formy vizuálních prostředků. Mezi ty patří fotografie, ilustrace, diagramy, grafy a audiovizuální nahrávky. Tyto vizuální prvky jsou důležitou součástí každodenního života a zasahují i do oblasti vzdělávání.³⁹ V současném digitálním světě plném nejrůznějších vizuálních podnětů hraje neverbální komunikace roli stále důležitější, jelikož jejím prostřednictvím přijímáme velké množství informací.⁴⁰ Vizuální gramotnost je odborníky vnímána jako zásadní schopnost v 21. století, která nám umožňuje rozvíjet kritický přístup ke konzumaci mediálního obsahu. Díky ní jsme schopni vyhodnotit důvěryhodnost a záměr vizuální informace.⁴¹

Výzkumy dokazují, že člověk nepřemýšlí pouze prostřednictvím verbálních znaků, ale také pomocí vizuálních symbolů. Vizualizace je velmi efektivním způsobem pro přenos informace. U takového sdělení můžeme rozlišit dle Spousty (2007) tři úrovně informace:

- **syntaktická:** určující formu vizualizace
- **sémantická:** určující význam předmětu vizualizace
- **pragmatická:** praktické využití vizualizace

³⁷ *Identita* [dokument], Režie SKALICKÝ, 2024

³⁸ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 50

³⁹ WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 9

⁴⁰ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 30

⁴¹ WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 14

ERIC (Institute of Educational Sciences) vizuální gramotnost definuje jako „schopnost interpretovat, chápat a komunikovat význam prostřednictvím vizuálních obrazů. Zahrnuje dovednosti a kompetence nezbytné k analýze, hodnocení a kritickému zapojení do vizuálních informací. To v sobě nese pochopení toho, jak vizuální prvky, jako je kompozice, barva, linie, tvar a perspektiva, přispívají k celkovému sdělení přenášenému obrazem. V neposlední řadě také vizuální gramotnost zahrnuje schopnost interpretovat kulturní, sociální a historické kontexty, ve kterých jsou obrazy vytvářeny a konzumovány“. Učebnice i dnes zůstávají základním zdrojem didaktického obsahu používaného ve školách. Dříve se učebnice spoléhaly zejména na psaný text. Moderní učebnice si však uvědomují důležitost vizuální gramotnosti a tak většinou zahrnují velké množství obrazových prvků, které studentům zefektivňují a zatraktivňují výukový proces.⁴²

Obrázek 10 Ukázka z didaktického projektu
*Písmocvik*⁴³

Obrázek 11 Ukázka z didaktického projektu
*Listovatel*⁴⁴

2.1.2 Funkce vizuálních prvků v jazykových učebnicích

Aplikace vizuálních prostředků do výuky rozvíjí psychické vlastnosti a schopnosti studentů. Poskytuje širokou škálu možností, jimiž lze formovat žákovu osobnost. Za předpokladu, že je informace do vizuálního prvku transformována srozumitelně, je jeho výpovědní hodnota často lepší než verbální popis této informace.⁴⁵

⁴² WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 9, 14

⁴³ SÁITZ a ŠEBKOVÁ, *Písmocvik*

⁴⁴ ŠEBKOVÁ a GONDEKOVÁ, *Listovatel*

⁴⁵ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 31

Podle Peškové (2012) by obrazový materiál určený k výuce cizího jazyka měl mít jasnou funkci a sdělení. Měl by být také rozmanitý a zprostředkovávat reprezentaci jiných kultur a podporovat tak interkulturnost ve výuce.⁴⁶ Funkci vizuálních prostředků v učebnicích cizích jazyků Pešková shrnuje na:

- **oživení výuky**
- **sémantizace:** vizualizace významu slova
- **podpora paměti**
- **vlastní interpretace:** podnět k rozvoji ústního i písemného projevu
- **produkt procesu chápání**
- **organizace textu**
- **aktivizace předchozích znalostí**
- **objasnění zaměření učebních úloh:** např. symbol CD pro poslech
- **podpora emoční dimenze**
- **podpora fantazie**⁴⁷

K výše zmíněným funkcím se v současnosti přidává také funkce **marketingová**. Ta se prostřednictvím atraktivní grafické vizuální stránky učebnice může snažit přilákat pozornost a zvýšit šanci na prodej. Dalším aspektem je použití vizuálních prostředků k sociálním a politickým účelům jako je například zastoupení a ztvárnění žen a mužů či členů menšinových skupin.⁴⁸

Z práce Škodové (2010) vyplývají tyto funkce vizuálních prostředků:

- **zpřístupnění významu reality:** důležité zejména pro začátečníky v jazyce
- **estetická:** graficky zajímavá učebnice bude mít větší úspěch

⁴⁶ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 46

⁴⁷ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 40

⁴⁸ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 39

- **gramaticky explikační:** při výuce bez zprostředkujícího jazyka slouží jako vysvětlující prvky
- **eliminace špatného překladu:** problémovost u verbálních prostředků⁴⁹

Funkce vizuálních prostředků můžeme dělit podle Peškové (2012) a Spousty (2007):

- **ve vztahu k textu**
 - **dekorativní:** přímo nesouvisí s textem
 - **reprezentující:** reprezentuje obsah textu
 - **organizující:** organizuje obsah textu, např. sled událostí
 - **interpretující:** pomáhá porozumět textu
 - **transformující:** jejím cílem je ovlivnit způsob, jakým žák zpracovává nebo si zapamatovává text, např. mnemotechnická pomůcka
 - **žádná:** nevztahuje se k žádnému textu
- **ve vztahu k učení**
 - **aktivizující:** aktivuje učení žáků, např. představuje novou tematiku
 - **konstrukční:** podporuje učební proces
 - **aplikační:** student s nimi aktivně pracuje, např. popis či interpretace
 - **kontrolní:** ověřuje správnost žákovi odpovědi, dává zpětnou vazbu
 - **výchovná:** napomáhá utváření mravního vědomí a formování názorů
 - **informační a poznávací:** zprostředkovává poznání reálných jevů
 - **akcelerační:** zestručňuje problematiku, urychluje porozumění látce
 - **instruktivní:** znázorňuje jednotlivé fáze nějakého procesu, může sloužit jako návod
- **ve vztahu k obsahu**

⁴⁹ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 47

- **komunikační a socializační:** zobrazuje nějakou interakční situaci, připravuje na sociální kontakt či pobyt v cizojazyčném prostředí
- **orientační a regulační:** napomáhá orientaci v prostředí či systému, může před něčím varovat či něco zakazovat
- **propagační:** něco nabízí, reklamy
- **interkulturní:** znázorňuje vzájemný vztah dvou a více kultur
- **stereotypizující:** způsob, jakým zobrazuje, přispívá k vytváření zkrslých představ o dané kultuře založených na generalizaci
- **faktografická:** zobrazuje fakta získaná na základě ověřených dat⁵⁰

Význam vizuálních prostředků v učebnicích je někdy zjednodušen pouze na význam ilustrační a častá je představa, že se jedná pouze o doplňující materiál. David Hill zkoumal vizuální prvky ve třech anglických učebnicích pro mladé dospělé a dospělé úroveň intermediate: *Inside Out* (2000), *face2face* (2006), *Outcome* (2010). Jedním z cílů bylo zjistit, kolik z těchto vizuálních prvků je použito pouze jako dekorace a kolik z nich souvisí s jazykovými cvičeními. Hill zjistil, že více než polovina obrázků v některých učebnicích je používána pouze pro zvýšení atraktivity a nejsou přímo propojeny s jazykovými aktivitami. Tento fakt považuje za plýtvání příležitostí pro výuku jazyka. Dále rozlišuje mezi „mluvením o“ obrázku a „mluvením s“ obrázkem. Při „mluvení o“ se studenti omezují na popis toho, co vidí – například „na fotce jsou mladí lidé na koncertu“. Tento přístup je užitečný pro opakování jazykových struktur, ale nerozvíjí hlubší komunikaci. Naopak „mluvení s“ umožňuje studentům zapojit jejich vlastní zkušenosti a emoce – například „tahle dívka vypadá, že si tanec užívá, a ten kluk v klobouku mi připomíná někoho z posledního koncertu, na kterém jsem byl“.⁵¹ Degradujícího použití vizuálních prostředků pouze jako dekorační nebo doplňující materiál v současnosti spíše ubývá. Se změnou pojetí výuky se jejich postavení mění a je často tak využíván jejich plný potenciál.⁵²

⁵⁰ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 56–59

⁵¹ TOMLINSON, *Developing materials for language teaching*, 2013, s. 158–163

⁵² HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 39

Obrázek 12 Ukázka obrazového materiálu
z učebnice Outcome⁵³

2.1.3 Typy vizuálních prvků v jazykových učebnicích

Obrazové prvky obsažené v učebnicích češtiny pro cizince tvoří neoddělitelnou součást moderní výuky tohoto jazyka. Zejména u začátečníků nebo studentů, kteří neovládají latinku, hrají klíčovou roli, protože významně usnadňují komunikaci mezi učitelem a studentem.⁵⁴

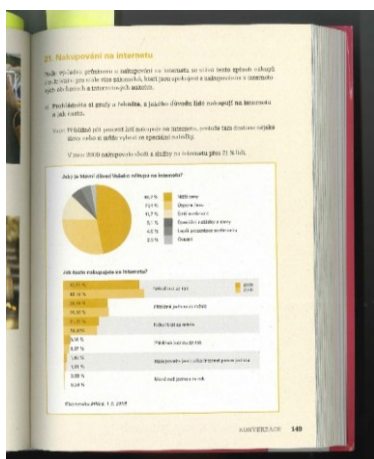
Pešková (2012) ve své analýze učebnic němčiny vizuální prostředky dělí podle typů:

- **realistické:** fotografie, u nich lze předpokládat vysokou míru podobnosti zobrazovaného s realitou
- **analogické:** kresba, může být vytvořena různými technikami, zachycuje hlavní rysy zobrazovaného, patří sem například ilustrace a komiks
- **logické:** zobrazují abstraktní struktury a vztahy, mohou v nich být zobrazeny informace pomocí znaků a čísel, patří sem například schémata, diagramy a tabulky
- **symbolické:** stylizované, vycházejí z konvencí, využívají naše dosavadní znalosti o daném konceptu, patří sem například piktogramy, znaky a loga

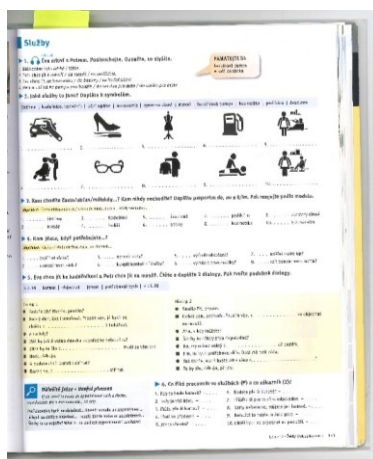
⁵³ TOMLINSON, *Developing materials for language teaching*, 2013

⁵⁴ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 52

- **kartografické:** v plošné zmenšené formě zobrazují prostor, k jejich úspěšnému pochopení mohou být třeba kartografické znalosti, patří sem mapy a plány
- **kombinované:** složené z více typů vizuálních prostředků⁵⁵

Obrázek 13 Schéma
v učebnici Čeština pro
život 2⁵⁶

Obrázek 14 Piktogramy
v učebnici Česky krok za
krokem 1⁵⁷

Obrázek 15 Mapa v učebnici
Čeština pro život 2⁵⁸

Efektivnost obrazového materiálu ve výuce nepochybně také závisí na kompetencích jednotlivce. Pešková navrhuje jako vhodné řešení problému individuálních schopností žáků zahrnout do učebnice dva typy vizuálních prostředků – **jednoduché a složitější**. V takovém případě si žáci různě zdatní najdou to, co je jim srozumitelné.⁵⁹

V rozhovoru (Příloha P II) jsem se lektorky Alžběty ptala na to, jaký typ vizuálního materiálu v učebnicích upřednostňuje: „*Jak u čeho. Když to jsou aktivity jako ‚Popiš co se děje‘, tak je super když je to ilustrace, protože tam můžeš přesně dát věci, co potřebuješ. (...) Když je tam třeba velký obrázek s hodně lidma, hodně se tam toho děje a já jsem studentům pak zadala vymyslet, o čem si ty jednotliví dvojice na obrázku povídají. (...) Myslím, že v tom jsou supř ty ilustrace, že do nich můžeš dát pak hodně specifický věci z lekce. Ale musí být samozřejmě poznat, co na těch ilustracích je, takže spíš takový jednoduchý, jasný, aby bylo*

⁵⁵ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 53–55

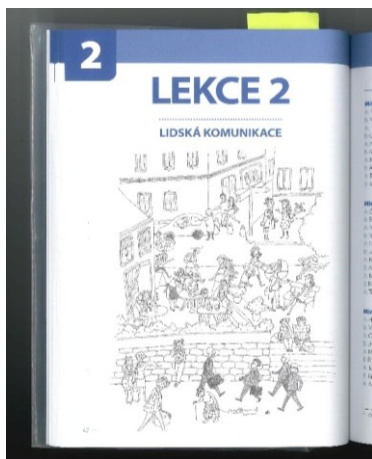
⁵⁶ NEKOVÁŘOVÁ, *Čeština pro život 2*, 2012

⁵⁷ HOLÁ, *Česky krok za krokem 1*, 2016

⁵⁸ NEKOVÁŘOVÁ, *Čeština pro život 2*, 2012

⁵⁹ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 43

čitelný, o co jde. Ale myslím, že i fotky jsou fajn, když je třeba lekce o známých osobnostech, tak je lepší, když tam jsou fotky. “

Obrázek 16 Ilustrace v učebnici *Čeština pro cizince: úroveň B2*⁶⁰

2.2 Teorie designu didaktických materiálů

2.2.1 Grafické a vizuální prvky

Obrazové prostředky jsou důležité v celé fázi vyučovacího procesu a je na místě, aby se s nimi žáci naučili efektivně a produktivně pracovat. Podle Spousty (2007) můžeme vizuální prostředky ve výuce využít v těchto fázích:

- **fáze motivační a stimulační**
- **fáze expoziční:** žáci si na základě vizuálních prostředků vytvářejí představy o daném problému
- **fáze vytváření pojmů:** pomocí vizuálních prostředků žák strukturuje a zobecňuje poznatky, např. tabulky
- **fáze fixační:** pomáhají upevňovat vědomostní struktury, např. schémata
- **fáze formování pracovních metod:** prezentace vzorových modelů
- **fáze vytváření a aplikace dovedností:** např. doplňování neúplných tabulek

⁶⁰ BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, *Čeština pro cizince: úroveň B2*, 2013

- **fáze syntetizování dovedností:** např. myšlenkové mapy
- **fáze ověřování poznatků**
- **fáze opakování**⁶¹

Pro studenty je zásadní pochopení vizuálních sdělení v učebnicích, měly by být proto relevantní, snadno čitelné, kvalitně zpracované a dobře integrované do textu učebnice. Mezi to patří i porozumění kompozici, barvě a symbolům. Jako další je zásadní schopnost analýzy a interpretace fotografií, ilustrací, grafů atd.⁶² Jak ale tyto prvky navrhnout tak, aby byly skutečně funkční? Specifikací obrazového materiálu konkrétně pro učebnice češtiny pro cizince se zabývá Škodová (2010). Z jejího textu jako podstatné rysy vizuálních prostředků vyplývá: **vypověditelnost, jasnost, jednoznačnost, rychlá čitelnost, popsatelnost a interkulturní interpretovatelnost.**⁶³

Mezi cíle vizuálních prostředků v učebnicích patří **zlepšení porozumění problematice, objasnění složitých pojmů, názornost a zvýšení zájmu.** Vizuální prvky v učebnicích by měly souviset s obsahem textu, nadbytečné a zavádějící vizuály jsou spíše kontraproduktivní. Důležitá je kvalita jejich formy, to je výpovědní hodnota a vizuální přitažlivost. Měly by být inkluzivní a přístupné všem, včetně studentů se zrakovým postižením.⁶⁴

Kritérii výběru vhodného vizuálního prostředku se zabývá Spousta (2007):

- **kritéria vztahující se k žákovi:** psychický rozvoj, druh myšlení, styl učení, osobnost, potřeby a zájmy a rozsah znalostí v oboru
- **kritéria vztahující se k učivu:** povaha vyučovacího procesu, cíl výuky, estetická úroveň a kvalita⁶⁵

⁶¹ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 45

⁶² WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 15

⁶³ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 47

⁶⁴ WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 15

⁶⁵ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 46

Samotná tvorba didaktického obrazu vy podle Spousty měla splňovat tato kritéria:

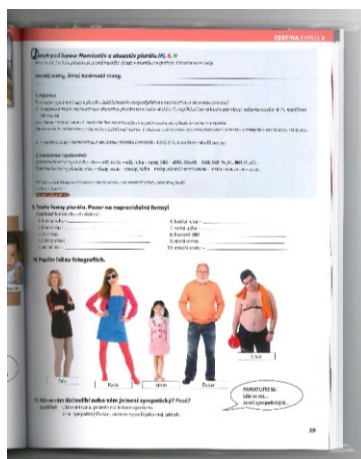
- zachytit **podstatné prvky** zobrazovaného
- rozložit prvky po okrajích obrazu a **vizuálně odlehčit střed**
- komponovat obraz tak, aby jej bylo možné číst **zleva doprava**
- dodržovat **blízkost obsahově souvislých obrazů**
- **barvy používat funkčně** a neodvádět pozornost přílišnou barevností
- **navozovat pocit jednoznačnosti** pomocí silnějších obrysových kontur
- využívat kontrast a volnou plochu v okolí obrazu k **posílení čitelnosti**⁶⁶

Škodová (2010) rozlišuje dva druhy kresby: **narativně ilustrační** a **ilustračně estetickou**, které jsou si navzájem opakem. Rozlišuje několik pravidel:

- **figurální centrálnost:** zobrazovaná postava zprostředkovává studentovi popisovanou situaci tím, že se s ní student ztotožní a je tak v postavení protagonisty
- **grafická synekdocha:** obrazový prostředek má okamžitou informační funkci, je z něj vypuštěno všechno, co tuto informaci nenese, má jasnou výpovědní hodnotu, například ve srovnání s ilustracemi v próze, kde je prostor pro vlastní interpretaci
- **typizace:** zjednodušení postav, problém může nastat u kulturních stereotypů, které nemusí být studentem pochopeny
- **expresivita:** až přehnaná gestikulace postav, čím expresivnější a vypovídající výrazy a gesta, tím je postava lépe popsitelná, ovšem i expresivita může být napříč kulturami vnímána jinak⁶⁷

⁶⁶ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 44

⁶⁷ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 48

Obrázek 17 Typizace postav v učebnici *Čeština expres 3*⁶⁸

2.2.2 Podpora zapamatovatelnosti

Pro design efektivních výukových materiálů je nutné přemýšlet o tom, jak učivo dostat do dlouhodobé, nikoliv jen do krátkodobé paměti. Podněty obsahové i vizuální musí být pro studenta významné, aby přitáhly a udržely jeho pozornost. Design publikací by neměl spadnout do příliš monotónního rytmu, kdy nebude dostatečně stimulující. Je snadné začínajícího studenta přehltit informacemi, proto je nutné informace organizovat do významových celků.⁶⁹

Díky epizodické paměti máme schopnost dobře si pamatovat příběhy, a to ani nemusí být z našeho vlastního života. Příběhy mají nějaký rámec a podobné elementy v nezávislosti na jazyku nebo kultuře. Na tento rámec jsme si navykli už jako děti, když nám rodiče četli pohádky. Všechny příběhy mají začátek, děj a konec a pointu. Jsou zasazeny do nějakého prostředí a vystupují v nich nějaké postavy. Mají také sekvenci, kdy se nějaká věc stala kvůli jiné věci, čímž dávají věci do souvislostí.⁷⁰ Dle vlastních zkušeností z výuky cizích jazyků si vybavuji komiksové nebo fotografické příběhy v učebnicích jako velmi časté. Dodnes si některé z nich pamatuji.

⁶⁸ HOLÁ, *Čeština expres 3*, 2014

⁶⁹ DIRKSEN, *Design for How People Learn*, 2012, s. 89

⁷⁰ DIRKSEN, *Design for How People Learn*, 2012, s. 112

Obrázek 18 Fotografický příběh v učebnici *Česky krok za krokem 1*⁷¹

Obrázek 19 Komiksový příběh v učebnici *Čeština expres 3*⁷²

2.2.3 Strukturace a navigace

Základní obsahovou a strukturní jednotkou učebnice je lekce. Ta je dále členěna na dílčí úseky a zahrnuje různé komponenty, mezi něž patří texty, slovní zásoba, rozšiřující texty a další prvky.⁷³ Dobrá organizace obsahu je zásadní pro čitelnost a orientaci v učebnici. Té můžeme dosáhnout **konzistentním formátováním písma**, dodržováním **hierarchie** a přehlednou **navigací**. Pro snadné vyhledávání informací je zásadní dodržet soudržný vizuální styl napříč celou učebnicí. Orientaci učebnicí zlepšuje i kvalitně zpracovaný **obsah**, **stránkování**, **členění lekcí**, případně obsah v **záhlaví** a **zápatí**.⁷⁴

Nápomocné pro orientaci čtenáře mohou být **nadpisy**. Jejich cílem je totiž vystihnout obsah textu co nejmenším počtem slov. Tyto stručné popisy pomáhají zaměřit pozornost a formovat očekávání. Studie zjistila, že nadpisy napomáhají zapamatování toho, o čem text pojednává. Další výzkumy prokázaly, že nadpisy mohou ovlivnit čtenářovo vnímání a interpretaci nejednoznačného textu.

Užitečná mohou být v delších textech i různé druhy **shrnutí**. **Úvodní shrnutí** sděluje čtenářům, o čem text pojednává, pomáhá jim rozhodnout se, zda jej chtějí číst. **Průběžná shrnutí** rekapitulují dosavadní poznání a naznačují, co bude následovat. **Závěrečná shrnutí** sumarizují hlavní body a tím napomáhají zapamatování důležitých informací z textu.

⁷¹ HOLÁ, *Česky krok za krokem 1*, 2016

⁷² HOLÁ, *Čeština expres 3*, 2014

⁷³ HLADÍKOVÁ, *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*, 2014, s. 22

⁷⁴ WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 18

Ke strukturaci textu jsou dále často využívána **čísla**. Výzkum zjistil, že při vyjmenovávání bodů v rámci odstavců je užitečné je seřadit a očíslovat. Jiné studie naznačily, že je nejlepší použít arabské číslice, když je mezi body pořadí nebo sekvence. **Odrážky** jsou vhodnější, když každý bod má stejnou hodnotu.⁷⁵

2.2.4 Formátování textu

Rozložení textu je možná jedním z nejdůležitějších aspektů designu informačních materiálů. Způsob, jakým designér využívá prostor na stránce, výrazně ovlivňuje, jak snadno čtenář porozumí a získá informace. Porozumění textu může být zlepšeno pomocí racionálního a konzistentního používání „**bílého prostoru**“. Tento prostor pomáhá text lépe **strukturovat** a vytváří **vizuální hierarchii**, což zlepšuje porozumění a navigaci v textu.⁷⁶ „Každá tiskovina by měla mít jasně definovanou hierarchii informací: na první pohled by mělo být zřejmé, co je důležité a co méně. (...) Hierarchii informací lze vyjádřit mnoha způsoby: umístěním, velikostí, barvou, typografickými prostředky (volbou konkrétního typu nebo řezu písma či vhodného vyznačování) či tvůrčím využitím prázdného místa.“⁷⁷

Další metodou, která může být prospěšná pro učení, je **shlukování informací**. Dlouhé celky textu mohou studenta zahltit. Pokud je například recept na dort napsaný jako jeden dlouhý odstavec, můžeme v textu rychle ztratit orientaci za předpokladu, že dort pečeme poprvé. Efektivnější je recept rozdělit na několik částí: příprava těsta, příprava náplně, vrstvení do formy a pečení. Pouhá organizace dlouhého textu tak může zjednodušit učení něčeho nového, přičemž se nebudeme cítit přehlceni a bude snadné se k jednotlivým informacím vracet.⁷⁸ Důležitý je také způsob **označení nových odstavců** a jejich formátování. V jedné ze studií bylo zjištěno, že čtenáři nejlépe (při hledání informací) uspěli u textu formátovaného do dvou sloupců s odsazením na začátku nového odstavce.⁷⁹ Pozornost je třeba

⁷⁵ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 924–926

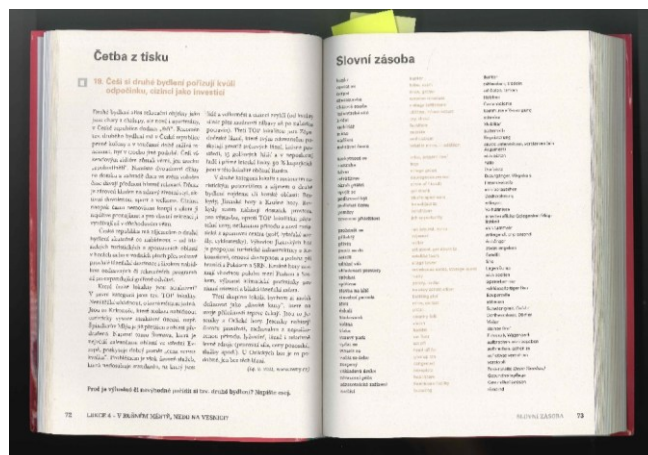
⁷⁶ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 922

⁷⁷ BLAŽEK, *Typokniha*, 2020

⁷⁸ DIRKSEN, *Design for How People Learn*, 2012, s. 92

⁷⁹ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 927

věnovat i **délce řádků**. Příliš dlouhé řádky nejsou vhodné, protože mohou vést ke ztrátě pozornosti a snížení orientace a čitelnost.⁸⁰

Obrázek 20 Členění textu do dvou sloupců
v učebnici *Čeština pro život 2*⁸¹

Habituace může být prospěšnou pro design výukových materiálů. Naše mysl pracuje tak, že pokud jsou věci nepředvídatelné, je těžší si na ně navyknout. Právě soudržnost může být jedním z nástrojů, jak ulehčit studentům jejich vzdělávání. Pokud například udržíme stejný základní formát pro každou kapitolu, člověk si na tento formát zvykne a nemusí opakovaně vydávat mentální energii na zorientování se. Může se tak více soustředit na samotný obsah. Na druhou stranu ani přemíra soudržnosti není žádoucí. Stejně jako různorodost aktivit napříč lekcí i jistá míra různorodosti vizuálních materiálů udržuje studenty v pozoru.⁸² Existuje určitý výzkum pohybu očí, který ukazuje, že prostorové nápovědy jsou důležitými pomocníky při porozumění textu. Bylo zjištěno, že rostoucí zralostí a zkušenostmi se čtenáři čím dál více spoléhají na tyto nápovědy, aby zlepšili svou efektivitu čtení a vyhledávání. **Konzistentní rozestupy** pomáhají čtenářům vidět redundance v textu, což jim umožňuje číst rychleji. Další výhodou je snadnější rozpoznání, které části textu jsou pro ně relevantní.⁸³

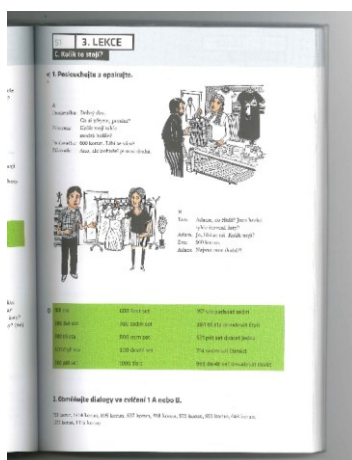
⁸⁰ WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 18

⁸¹ NEKOVÁŘOVÁ, *Čeština pro život 2*, 2012

⁸² DIRKSEN, *Design for How People Learn*, 2012, s. 87

⁸³ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 922

Často se v didaktických materiálech také objevuje **text v boxech** nebo rámečcích. Takový text je vnímán jako samostatný a doplňující k hlavnímu textu. Toto oddělení snižuje pravděpodobnost, že doplňující informace naruší čtenářovo pochopení hlavních myšlenek. Někteří teoretici zabývající se designem instruktážních a výukových materiálů boxování textu kritizují. Jedním z důvodů je, že boxy narušují souvislost hlavního textu. Pokud je materiál dostatečně důležitý na to, aby byl boxován, měl by být raději začleněn do hlavního textu. Boxy mohou nevhodně zvýraznit materiál, který je spíše zajímavostí než zásadním prvkem textu.⁸⁴

Obrázek 21 Boxovaný text v učebnici
Česky, prosím I⁸⁵

2.2.5 Typografie

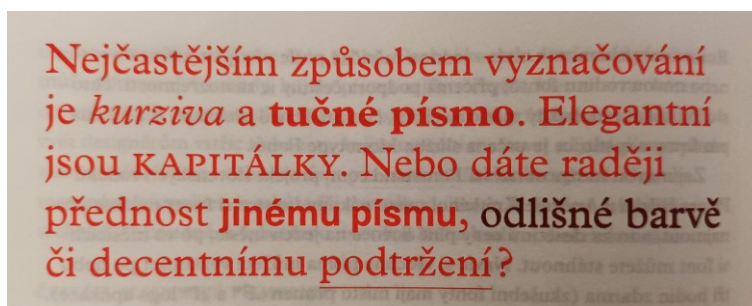
Grafická designérka Tereza Saitzová se v seriálu *Identita* ke zpracování učebnic vyjadřuje takto: „Je tam spousta zásadních chyb, které se kopírují napříč různými učebnicemi. Přehlacení všemi těmi informacemi. Mělo by se více pracovat s běžnými věcmi, které grafický design ovládá, jako je správná volba písma, aby se dobře četlo, aby mělo správnou délku například u určitého bloku, aby děti mohly blok lépe číst a nepřeskakovaly jim oči na další řádek. Učební materiál by měl být vyčištěný, měl by být čistější.“⁸⁶

⁸⁴ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 925

⁸⁵ CVEJNOVÁ, *Česky, prosím I*, 2008

⁸⁶ *Identita* [dokument], Režie SKALICKÝ, 2024

Kvalitní práce s typografií je zajisté jedním z nejdůležitějších aspektů při designu učebnice. Ovlivňuje čitelnost, přehlednost i atraktivitu učebnice. Zásadní je výběr **vhodného písma**. Při něm je dobré myslet na jeho **funkčnost** v tištěném i digitálním prostředí, v případě dostupnosti digitální podoby učebnice. Je vhodné zvolit font, který nabízí **dostatečné množství řezů** pro vyznačování textu. Kvalitní práce s vyznačovacími a řezy může přispět k lepší orientaci či zapamatování důležitých informací.⁸⁷ Písmo by mělo obsahovat nejen běžné znaky, ale také **speciální znaky**, jako jsou například matematické symboly. Kvůli různým osobním preferencím potenciálních čtenářů je také vhodnější zvolit písma spíše tradičního rázu než písma výstřední, která by pro někoho mohla být hůře čitelná. Výběr písma by měl být veden funkčními požadavky textu a požadavky cílové skupiny čtenářů.⁸⁸ Z mé zkušenosti je vhodné vybrat funkční, kvalitně konstruovaný font s **velkou střední výškou** znaků. Tento faktor může mít velký vliv na pohodlnou čitelnost v běžném textu, který zpravidla bývá vysázený v malých velikostech.

Obrázek 22 Ukázka práce s hierarchií textu
v knize *Typokniha*⁸⁹

Důležité je také zvolit dobrou **velikost písma**. Typickou velikostí písma pro běžný text v učebnici je 10, 11 a 12 bodů. Tyto velikosti zajišťují pohodlně čitelný text. Vhodnými velikostmi pro doplňkové a ne příliš důležité informace je 6 až 8 bodů. Tato velikost je pro většinu čtenářů čitelná, ovšem za sníženého komfortu. Pro nadpisy a podnadpisy se obvykle používá velikost v rozmezí 14 až 24 bodů v závislosti na důležitosti. Dalším aspektem při zvažování velikosti písma by neměla být pouze výška znaků, ale také **šířka skupin znaků** a slov. To znamená zohlednění větného členění skupin slov tak, aby čtenář mohl snadno

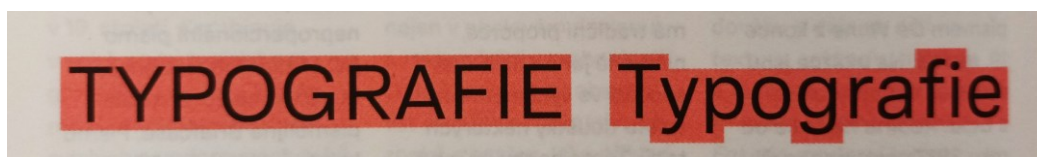
⁸⁷ WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 18

⁸⁸ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 920

⁸⁹ BLAŽEK, *Typokniha*, 2020

pochoptit jejich význam. Příliš krátké řádky mohou ztěžovat syntaktické seskupení slov a pochopení vět. Vhodné vyvážení mezi velikostí písma, délkou řádků a syntaktickým členěním textu je klíčem k dosažení optimální čitelnosti.

Použití velkých písmen neboli **verzálek** není v informačním textu příliš vhodné. Výzkumy ukazují, že slova tištěná velkými písmeny obsahují méně rozlišujících informací na jednotku prostoru než slova tištěná malými písmeny stejné velikosti. Velká písmena jsou vhodná pouze pro nadpisy, jelikož jsou zpravidla krátké a obvykle obklopené prostorem, což usnadňuje jejich vnímání. Minimalizace použití velkých písmen mimo tyto případy přispívá k lepší čitelnosti a vizuální atraktivitě textu.⁹⁰ „Minusky mají rozmanitější kresbu a písmena jsou od sebe lépe rozeznatelná. Slova sázená minuskami také tvoří charakteristické tvary, které nám pomáhají při čtení.“⁹¹

Obrázek 23 Srovnání verzálek
s minuskami v Typoknize⁹²

2.2.6 Formát učebnice

Tištěné materiály existují v mnoha tvarech a velikostech. Velikost stránek není příliš častým tématem odborné literatury pro design informační nebo výukové literatury. Neexistují žádná konkrétní pravidla, která by designérům naznačovala, jakou velikost zvolit. Důležité je však vzít v potaz, že velikost stránky (a v dnešní době i elektronické obrazovky) určuje velikost celkového vizuálního zobrazení. Čtenář musí být schopen toto zobrazení skenovat, číst a zaměřit se na jeho hlavní i drobné detaily.⁹³ Volba formátu může být přizpůsobena například tomu, pro jakou věkovou skupinu učebnici navrhujeme nebo zda ji plánujeme zpřístupnit i v digitální podobě.

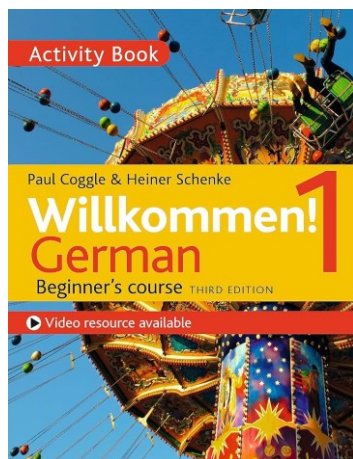
⁹⁰ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 918–919

⁹¹ BLAŽEK, *Typokniha*, 2020, s. 50

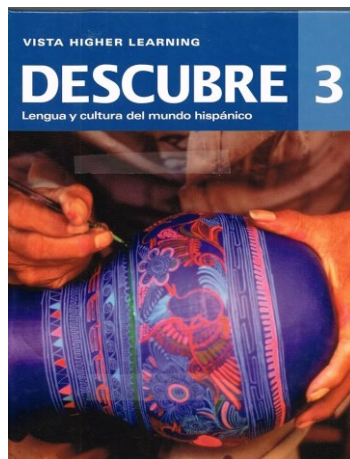
⁹² BLAŽEK, *Typokniha*, 2020

⁹³ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 917

Důležitý je zajisté i **design obálky**. Kvalitní obálka by měla upoutat pozornost, odrážet obsah učebnice a být vizuálně přitažlivá. Zpracování může být nejrůznější. Jako motiv lze použít fotografii, ilustraci nebo typografii.⁹⁴

Obrázek 24 *Fotografická obálka učebnice němčiny Willkommen German 1*⁹⁵

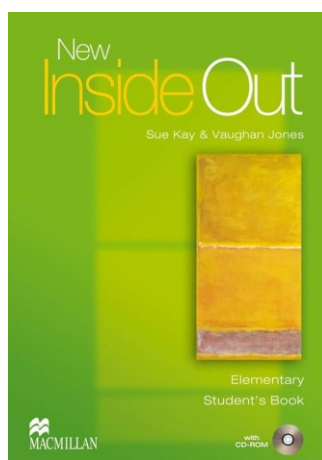
Obrázek 25 *Fotografická obálka učebnice španělštiny Descubre 3*⁹⁶

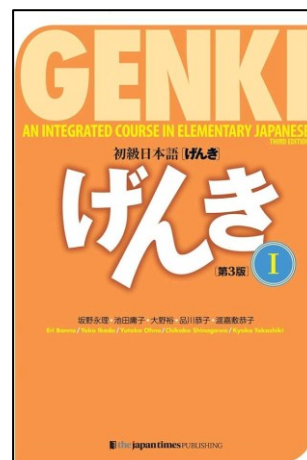
Obrázek 26 *Ilustrovaná obálka učebnice angličtiny Insight Intermediate*⁹⁷

Obrázek 27 *Ilustrovaná obálka učebnice francouzštiny French Made Easy Level 1*⁹⁸

Obrázek 28 *Typografická obálka učebnice angličtiny Inside Out Elementary*⁹⁹

Obrázek 29 *Typografická obálka učebnice japonštiny Genki Elementary 1*¹⁰⁰

⁹⁴ WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 18

⁹⁵ AMAZON.ES, *Willkommen! 1 (Third edition) German Beginner's course: Activity book*

⁹⁶ AMAZON.ES, *Descubre 3 (2014 Edition)*

⁹⁷ UČEBNICEMAPY.CZ, *Insight Intermediate Student's Book (Učebnice)*

⁹⁸ AMAZON.ES, *French Made Easy Level 1: An Easy Step-By-Step Approach To Learn French for Beginners*

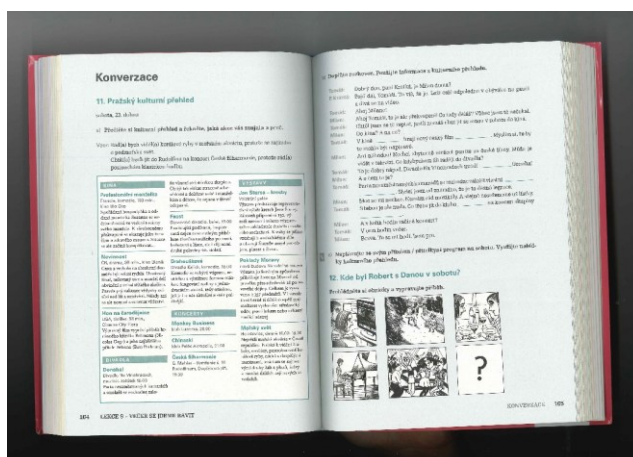
⁹⁹ AMAZON.ES, *New Inside Out: Elementary: Student's Book with CD ROM Pack*

¹⁰⁰ MEGAKNIHY, *Genki 1 Third Edition*

2.2.7 Barevnost

Barva může být v učebnicích a jiných vzdělávacích textech použita různými způsoby. Jedním z nich jsou barevné nadpisy, podtitulky či slova zvýraznění důležitých informací v delším textu.¹⁰¹ Měli bychom je však používat v omezené míře, protože přemíra barev může vést k horší čitelnosti a rozptýlení od obsahu. Soudržnost barev je důležitá pro orientaci i příjemný vizuální zážitek.¹⁰²

Některé barvy vystupují více než jiné, takže použití širokého spektra barev na stejné stránce může být neefektivní. Je třeba zvážit také zabarvení papíru, protože některé kombinace barev inkoustu a papíru jsou lépe čitelné než jiné. Některé barvy se špatně překládají v černobílé barevnosti, což může znamenat ztrátu detailů při tisku černobílých kopií (to se může týkat i černobílého zobrazení na obrazovkách). Použití barev může být efektivní i atraktivní, pokud je dobře promyšlené a v souladu s cílem textu a preferencemi čtenářů.¹⁰³

Obrázek 30 Barevnost použita ke strukturaci textu v učebnici *Čeština pro život 2*¹⁰⁴

¹⁰¹ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 921

¹⁰² WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 18

¹⁰³ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 921

¹⁰⁴ NEKOVAROVÁ, *Čeština pro život 2*, 2012

2.2.8 Inkluzivita

Je potřeba, aby učebnice byla vizuálně přístupná širokému okruhu studentů. Inkluzivitu lze zajistit různými způsoby. Mezi ty patří **přizpůsobení formátu, typografie či strukturace materiálu**.¹⁰⁵

Většina lidí s věkem může zažívat zhoršení zraku, paměti i schopnosti učení. Tyto kognitivní změny by měly být brány v potaz při návrhu didaktických materiálů určených pro širokou veřejnost. Pokud má čtenář vysokou verbální schopnost, dobré předchozí znalosti, texty jsou jasně prezentovány a úkoly jsou jednoduché, mezi staršími a mladšími čtenáři pravděpodobně nebudou velké rozdíly. Avšak rozdíly by se mohly objevit u méně schopných čtenářů v případě špatně navržených textů a složitějších úkolů. Studie o vlivu stárnutí naznačují, že texty budou pro starší čtenáře snazší, pokud bude snížena jejich percepční a paměťová zátěž. Toho lze dosáhnout například použitím větších velikostí písma, jasnějšího snadnějšího layoutu, snáze čitelného textu a systematické struktury textu pomocí nadpisů atd.¹⁰⁶ „Písma s nezaměnitelnými tvary jednotlivých znaků jsou klíčová také pro lidi s poruchami čtení – existují např. speciální rodiny fontů navržené pro dyslektiky, které lidem s postižením pomáhají s porozuměním textu.“¹⁰⁷

Při designu inkluzivní učebnice musíme myslet i na lidi se zrakovým postižením. *Královský národní institut pro nevidomé* považuje písmo o velikosti 10 bodů (jaké je běžně používáno v mnoha učebnicích) za příliš malé pro mnoho čtenářů, nejen pro nevidomé a slabozraké. Doporučují 12 bodové písmo pro většinu dokumentů a 14 bodové jako minimální velikost písma pro materiály určené pro nevidomé a slabozraké. Kromě velikosti písma je důležité také zajistit **dobrý kontrast** mezi tiskem a papírem, **vyhnout se příliš slabým řezům písma** (střední až tučné jsou vhodnější než regular), **velkým písmenům, dělením slov na konci řádků**, lepší jsou krátké řádky než dlouhé, text je nejlepší držet **nezarovnaný**, jinak neupravený či zasazený do ilustrací atd. Vhodné nejsou ani lesklé papíry.¹⁰⁸

¹⁰⁵ WOLF, *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*, 2023, s. 19

¹⁰⁶ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 934

¹⁰⁷ BLAŽEK, *Typokniha*, 2020, s. 66

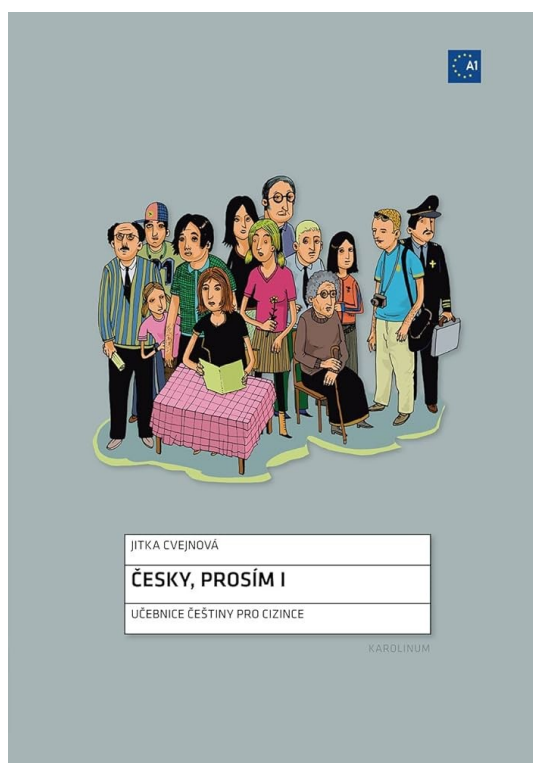
¹⁰⁸ HARTLEY, *Designing instructional and informational text*, 2013, s. 936

3 ANALÝZA GRAFICKÉHO ZPRACOVÁNÍ VYBRANÝCH UČEBNIC ČEŠTINY PRO CIZINCE

3.1 Česky, prosím I

Pro svou analýzu jsem si vybrala první díl z řady učebnic *Česky, prosím*. Vydalo jej roku 2008 nakladatelství Univerzity Karlovy v Praze – Karolinum. Autorkou učebnice je Jitka Cvejnová. Graficky učebnici zpracoval Jan Šerých a ilustroval Jiří Franta.

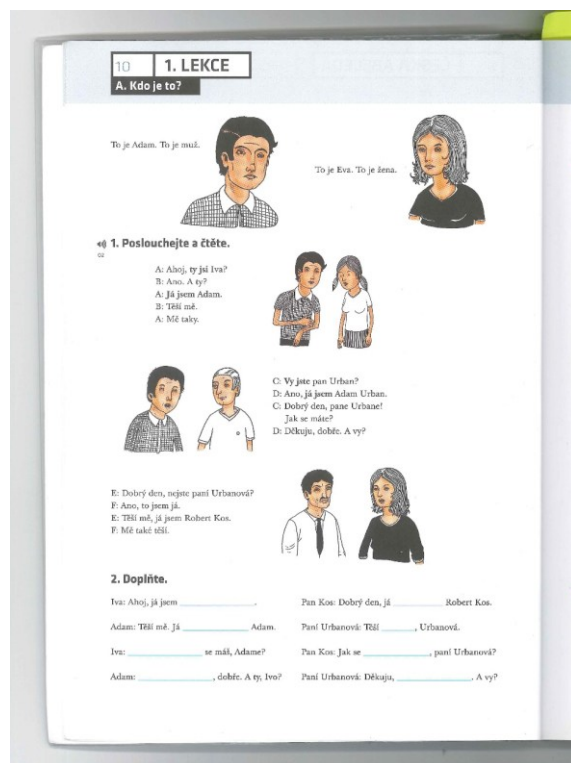
Učebnice je zpracována na formátu A4. Má 219 stran, přičemž stránkování je poměrně výrazné v záhlaví, odlišené barevně od ostatního textu. Učebnice začíná obsahem, předmluvou a českou abecedou. Za poslední lekci můžeme najít „Zvukový systém češtiny“, „Přehled gramatiky“, „Tematický přehled lexika“, „Co už umím říct česky“ a „Prostor pro poznámky“. Obálka učebnice zobrazuje ilustrované postavy na jednobarevném pozadí a název učebnice zpracovaný formou tabulky, která připomíná školní sešity.

Obrázek 31 Obálka učebnice *Česky, prosím I*¹⁰⁹

¹⁰⁹ AMAZON.DE, *Cesky, Prosím I: Ucebnice Cestiny pro Cizince*

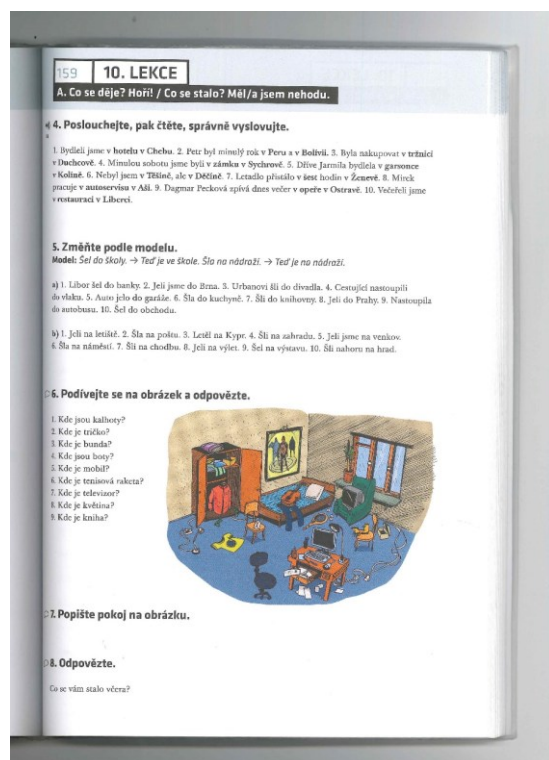
Učebnice je na první pohled velmi příjemná. Pracuje s velkým množstvím bílého prostoru a celkově působí přehledně a vzdušně. Volný prostor napomáhá orientaci a přenechává prostor studentům k plnění cvičení. V učebnici se objevuje vícero postav, ale má dva hlavní hrdiny, Adama a Evu, kteří se opakují napříč lekcemi.

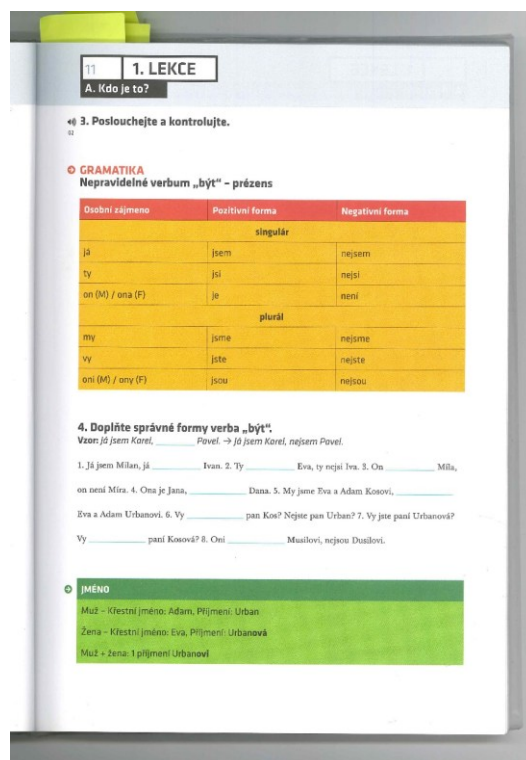
Obrázek 32 Hlavní postavy učebnice Adam a Eva¹¹⁰

Lekce učebnice jsou číslovány. Společně s podtématy, rozlišenými abecedním seznamem, jsou umístěné v záhlaví učebnice. Učebnice mimo záhlaví pracuje se dvěma úrovněmi nadpisů: číslovanými cvičeními napříč lekcí, případně podnadpisem „Vzor“, který radí, jak cvičení vypracovat. Běžný text učebnice pracuje vedle základního také s tučným vyznačovacím řezem a kurzívou. Učebnice dále strukturuje text pomocí boxů a tabulek, které jsou zpracovány barevně. Ty většinou slouží jako vysvětlení gramatiky a nejsou přímou součástí cvičení. Tabulky v rámci cvičení jsou ponechány v barvě textu. U většiny cvičení můžeme najít piktogram, který rozlišuje typ úlohy: „Poslouchejte“, „Mluvte“, „Čtěte“, „Napište“.

¹¹⁰ CVEJNOVÁ, Český, prosím I, 2008

Obrázek 33 *Struktura učebnice pomocí nadpisů*¹¹¹

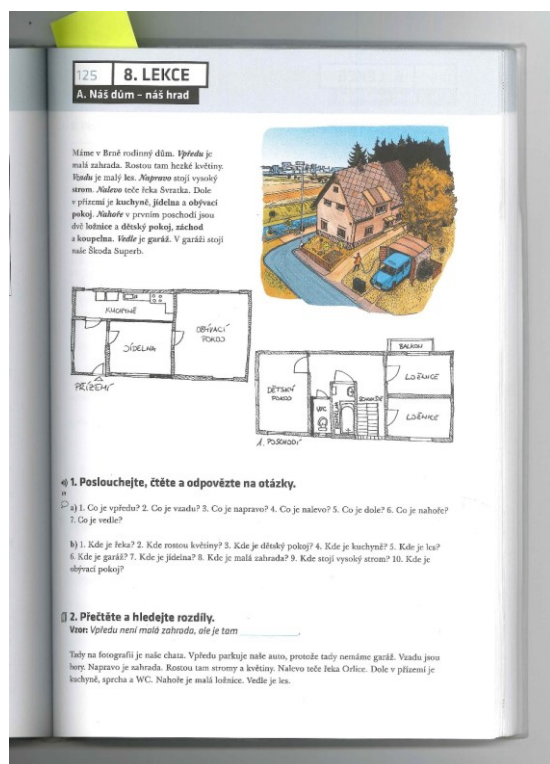
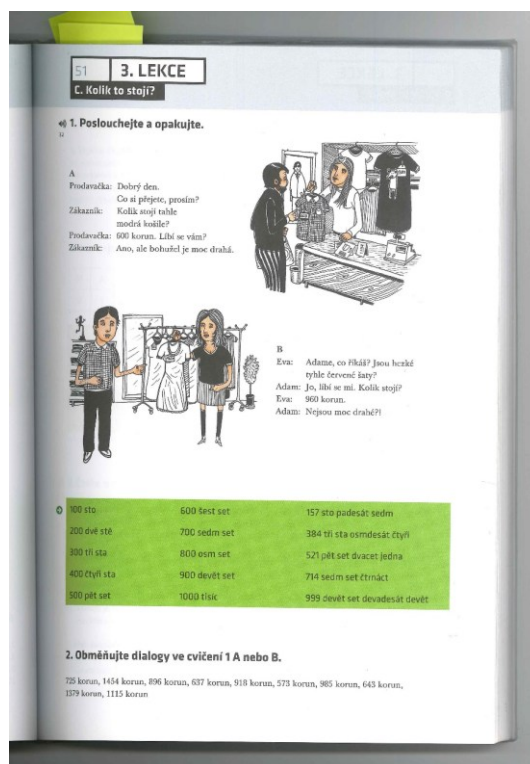
Obrázek 34 *Struktura učebnice pomocí boxů a tabulek*¹¹²

Učebnice pracuje se dvěma fonty – pro nadpis a pro běžný text. Grafik pro nadpisy zvolil výrazné bezpatkové písmo s poněkud nekonvenční stavbou liter. Běžný text je vysázený knižním patkovým písmem ve velikosti, kterou vnímám jako příjemnou ke čtení. Text učebnice je černý, případně červený v rámci tabulek. Modrou barvou jsou od černé odlišené linky, které naznačují místo pro doplnění cvičení studentem.

Učebnice až na pár výjimek nepracuje s fotografiemi (např. poštovní známka), ale výhradně s ilustracemi. Ty vnímám jako velmi vkusné a dostatečně popisné. Zvláště oceňuji expresivní provedení postav, které jsou v některých případech vtipné až karikaturní, ovšem nikoliv urážlivým způsobem. Ilustrace je lineární, ale pracuje i s plochou. Stínování je provedeno v podobě šrafování pouze u větších objektů a pozadí. Většina ilustrací je černobílá, případně s malým barevným detailem, ale najdou se i barevné. Pokud se v rámci ilustrace vyskytuje písmo, je nakresleno ručně ve stylu ilustrace.

¹¹¹ CVEJNOVÁ, *Česky, prosím I*, 2008

¹¹² CVEJNOVÁ, *Česky, prosím I*, 2008

Obrázek 35 Barevná ilustrace¹¹³Obrázek 36 Černobílá ilustrace postav s barevným detailem¹¹⁴

Osobně tuto učebnici vnímám jako velmi zdařilou a kvalitně zpracovanou. Oceňuji jednoduchou a přehlednou strukturu textu a dostatek volného prostoru kolem jednotlivých cvičení. Sympatický je mi i formát, který nabízí dostatek prostoru, ale je stále velmi kompaktní. Učebnice mezi mnou analyzovanými učebnicemi v této práci rozhodně vyčnívá jak sazbou, tak ilustracemi.

3.2 Česky krok za krokem 1

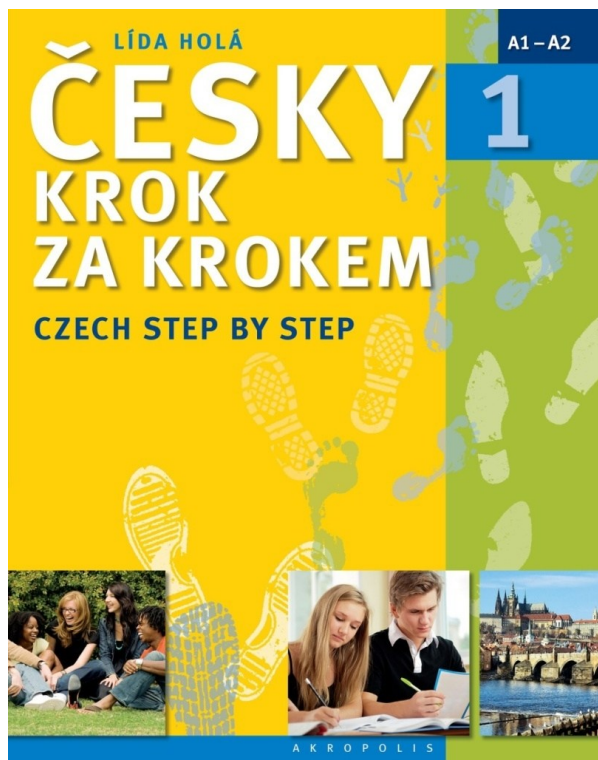
První díl z řady učebnic *Česky krok za krokem* vydalo roku 2016 nakladatelství Akropolis. Autorkou je Lída Holá. Graficky učebnici zpracovala Martina Bartošová a ilustroval Stanislav Setinský. Fotografie byly pořízeny Jiřím Pírkem, případně pocházejí z fotobank, archivu autorky či dalších zdrojů.

Učebnice je vysázena na širším formátu 230 × 290 mm. Má 204 stran. Stránkování je poměrně nenápadné, umístěné do vnějšího spodního okraje stránky. Na začátku učebnice

¹¹³ CVEJNOVÁ, Česky, prosím I, 2008

¹¹⁴ CVEJNOVÁ, Česky, prosím I, 2008

můžeme najít mimo jiné obsah, vysvětlení piktogramů, se kterými učebnice pracuje, a další instrukce k používání. Obálka učebnice pracuje s výraznou typografií, fotografiemi, ilustracemi a členěním plochy barevným pruhem. Provedením koresponduje s vnitřkem učebnice.

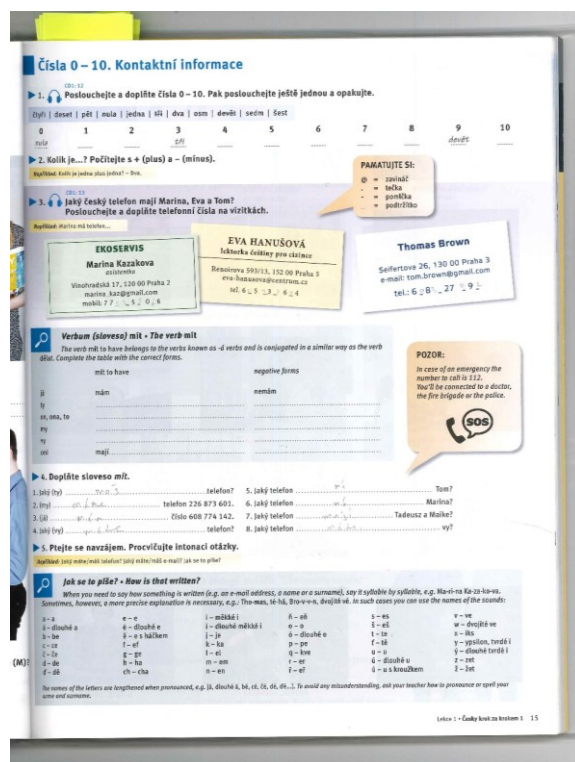
Obrázek 37 Obálka učebnice *Česky krok za krokem 1*¹¹⁵

Učebnice na mě na první pohled působí přehlceně, a to jak textově, tak užitím vizuálních prostředků. Lekce jsou číslovány a členěny na okruhy (např. „Výslovnost“, „Slovní zásoba“ apod.). Učebnice pracuje se třemi úrovněmi nadpisů, které jsou od sebe odlišeny také velikostně: číslovaná lekce s efektem stínu, název okruh a číslovaná cvičení napříč lekcí. K další strukturaci textu učebnice používá velké množství boxů, případně bublin, které jsou barevně odlišeny dle typu cvičení a doplněny piktogramem: „Poslech“, „Psaní“, „Mluvení“, „Čtení“ a „Pod lupou“ – vysvětlení gramatiky. Běžný text pracuje s tučným a polotučným vyznačovacím řezem a kurzívou, případně barevným odlišením na základě slovesných rodů. Prostor k vyplnění cvičení studentem je naznačen tečkovanou čarou.

¹¹⁵ KNIHCENTRUM.CZ, *Česky krok za krokem 1 (A1 - A2)*

Obrázek 38 Strukturace učebnice pomocí nadpisů¹¹⁶

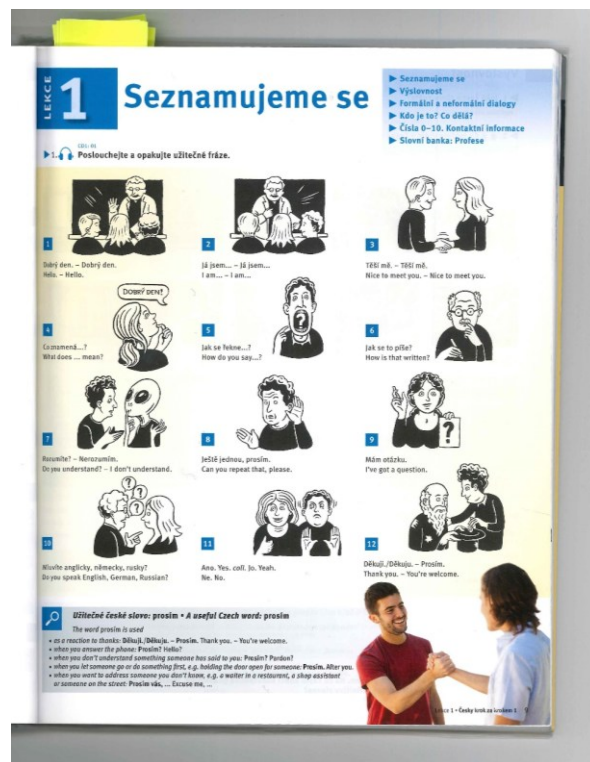
Obrázek 39 Strukturace učebnice pomocí boxů a bublin¹¹⁷

Učebnice pracuje pouze s jedním písmem (další písma se případně vyskytují v rámci vložených grafik). Jedná se o bezpatkový font s velkou střední výškou, který působí až zúženě, i když se zřejmě jedná o základní řez. Text cvičení je vysázen vícero velikostmi. V případě nejmenší použité velikosti mi přijde už hůře čitelný pro některé potenciální studenty.

Učebnice obsahuje velké množství obrazového materiálu nejrůznějšího typu. Nejvíce převažují fotografie. Vedle nich v učebnici najdeme i spoustu ilustrací, případně piktogramy, mapy atd. Fotografie jsou buď bez pozadí nebo obdélníkové. Grafik nepracuje se stejnými formáty, ale používá nejrůznější poměry stran. Autor ilustrací zvolil černobílé provedení, nejspíš vzhledem k barevnosti zbytku učebnice. Ilustrace jsou nestínované, lineární, ale pracují i s plochou. Dle mého názoru jsou poměrně zdařile a vkusně stylizované. Dokážu si představit, že by postavy mohly být zobrazeny s přehnanějšími výrazy obličejů, aby byly ještě popisnější. Pokud se v rámci ilustrace vyskytuje text, je nakreslený ručně a ladí se stylem ilustrace.

¹¹⁶ HOLÁ, Český krok za krokem 1, 2016

¹¹⁷ HOLÁ, Český krok za krokem 1, 2016

Obrázek 40 Fotografie v učebnici¹¹⁸Obrázek 41 Černobílé ilustrace v učebnici¹¹⁹

Grafické zpracování učebnice na mě působí poněkud amatérsky, a to hlavně nadužíváním výrazových a vizuálních prostředků. Je velmi lehké se v jejích barevných stránkách zahlcených textem i obrázky ztratit. Kladně hodnotím černobílé ilustrace, které jsou dle mého názoru vkusně zpracované, ale bohužel se ztrácejí v množství ostatních prvků.

3.3 Čeština expres 3

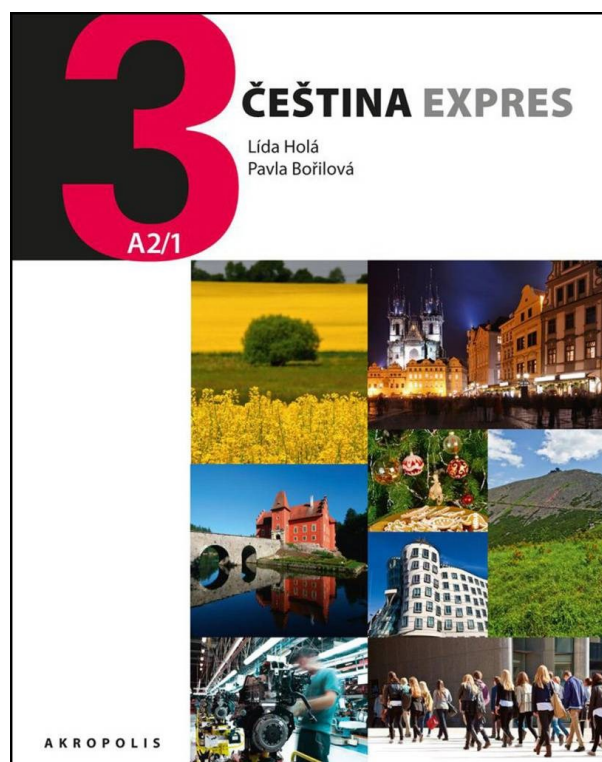
Třetí díl z řady učebnic *Čeština expres* vydalo roku 2014 nakladatelství Akropolis. Autorkami textu jsou Lída Holá a Pavla Bořilová. Graficky učebnici zpracovala Olga Fischerová, a to včetně ilustrací. Fotografie pocházejí z fotobank, archivu autorek či od fotografů Jiřího Pírka a Ondřeje Fučíka.

Formát učebnice je 230 × 290 cm, poměrově poněkud širší. Má 204 stran, které jsou číslovány ve vnějších spodních rozích. Jsou vysázené ve větší velikosti než text učebnice. Na začátku najdeme obsah, piktogramy vysvětlující povahu úkolů („Čtete“, „Doplňte“ atd.).

¹¹⁸ HOLÁ, *Česky krok za krokem 1*, 2016

¹¹⁹ HOLÁ, *Česky krok za krokem 1*, 2016

Druhá část učebnice (od strany 62 dál) je zpracována jako pracovní sešit k jednotlivým lekcím. Na konci učebnice je „Prostor pro poznámky“, gramatická shrnutí a mapa České republiky. Obálka učebnice působí na rozdíl od jejího obsahu poměrně sympaticky a čistě. Dominantou designu je výrazné číslo označující pořadí v sérii a fotografická koláž. V učebnici se opakovaně objevují postavy Pája a Ája v komiksových příbězích na konci lekcí.

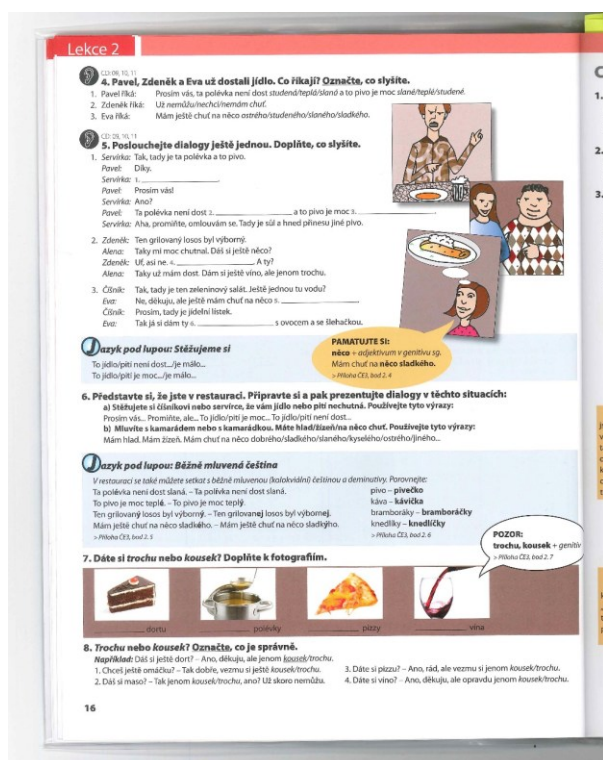
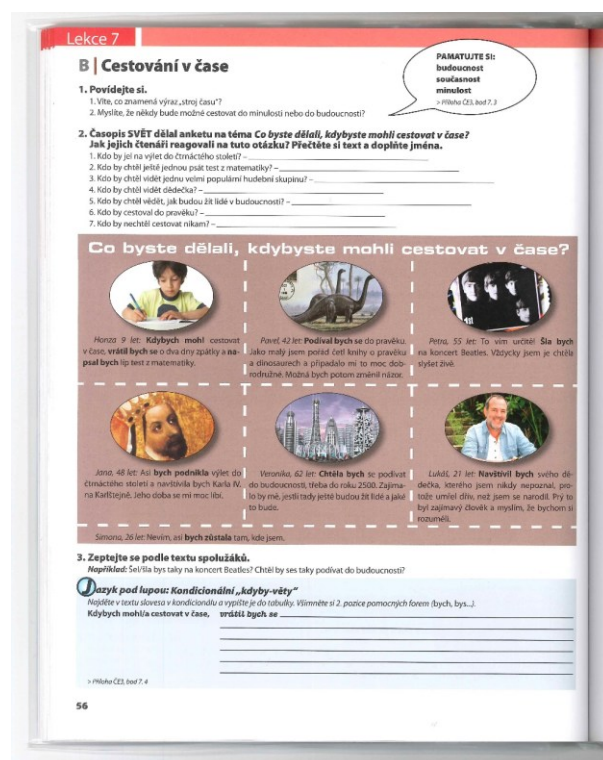

Obrázek 42 Obálka učebnice *Čeština expres 3*¹²⁰

Učebnice celkově působí přehlceně a chaoticky. Obsahuje velké množství textu na stránku i velké množství nesourodých vizuálních prostředků. Začátku lekce je vždy vyhrazena samostatná stránka, která ji uvádí. V samotné lekci je její číslo umístěno v záhlaví a působí spíše nenápadně. V rámci lekce se objevují dvě úrovně nadpisů, z nichž je nejdominantnější název podtématu lekce, rozlišený abecedním seznamem. Dalším jsou číslovaná cvičení, vysázená v menší velikosti. Další strukturace textu je provedena pomocí barevných boxů či bublin. Barevnost je v některých případech logická a odlišuje společně s piktogramem povahu obsahu („Poslech“, „Slovní zásoba“, „Jazyk pod lupou“), v některých případech však působí poněkud náhodně.

¹²⁰ HEUREKA!, *Čeština Expres 3 A2/1 anglická + CD*

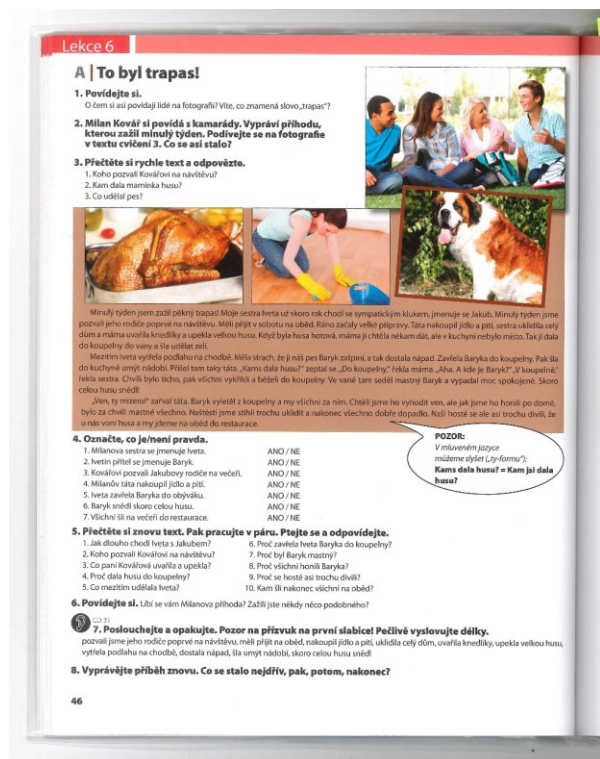
Učebnice pracuje převážně s jedním fontem jednotným pro nadpisy i běžný text. Jedná se o bezpatkové písmo s ne příliš zdařilou diakritikou. Občasně se ve cvičeních objeví další fonty v rámci rámečků či vložených grafik, jejichž použití působí nelogicky. Text učebnice používá vedle základního také tučný vyznačovací řez a kurzívu. V ojedinělých případech pracuje i s barevným odlišením ve významu slovesných rodů, výjimečně užívá barevné odlišení jiného textu. Prostor pro doplnění cvičení studentem je naznačen tenkou linkou v barvě textu – černé. Velikost textu cvičení v učebnici vnímám jako menší, ale dostačující.

Obrázek 43 Layout a struktura stránky¹²¹Obrázek 44 Použití barevných rámečků a bublin¹²²

V učebnici můžeme najít velké množství nejrůznějších vizuálních prostředků: fotografie, ilustrace, piktogramy, mapy, grafy, šipky atd. Práce s fotografiemi je nesourodá. Objevují se bez rámečků, v rámečcích různých barev i tvarů, bez pozadí, s efektem stínu či jiným efektem. Učebnice vedle fotografií obsahuje i velké množství ilustrací, jejichž provedení hodnotím jako nevypovídající, nevkusné až odpudivé. Jedná se o lineární ilustrace, které k výplni používají barvu, efekt gradientu či nejrůznější plošné vzory. Vykreslení postav je

¹²¹ HOLÁ, *Čeština expres* 3, 2014¹²² HOLÁ, *Čeština expres* 3, 2014

dle mého názoru nezdařilé, výrazy strnulé a nicneříkající. V rámci ilustrací se objevuje další font komiksového charakteru.

Obrázek 45 *Fotografie v rámečkách*¹²³

Obrázek 46 *Ilustrovaný komiks na konci lekce*¹²⁴

Grafické zpracování učebnice osobně hodnotím jako nejhorší v rámci této analýzy. Snadnou a plynulou orientaci v textu narušuje velké množství různých prvků a nejednotná chaotická kompozice stránek. Jako velmi špatné vnímám použité vizuální prostředky, a to zejména velmi amatérsky působící ilustrace.

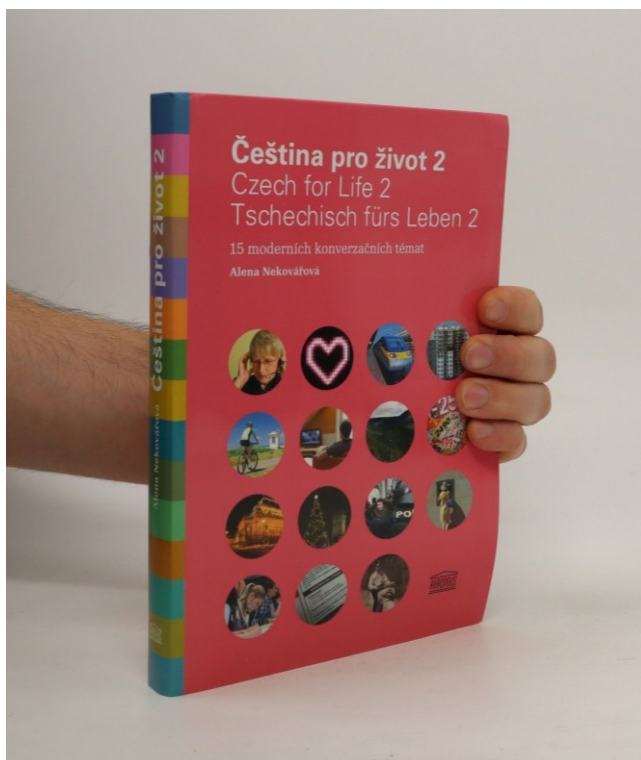
3.4 Čeština pro život 2

Čeština a pro život 2 vyšla roku 2012 v nakladatelství Akropolis. Autorkou je Alena Nekořová. Graficky učebnici zpracoval Filip Blažek a ilustrovala Pavlína Řezníčková. Fotografie pocházejí z fotobanky a z archivu autorky a nakladatelství.

¹²³ HOLÁ, *Čeština expres* 3, 2014

¹²⁴ HOLÁ, *Čeština expres* 3, 2014

Učebnice je menšího formátu 170 × 240 mm. Má 357 stran, které jsou číslovány ve vnějších spodních rozích stran. Na začátku učebnice najdeme obsah a úvod, na jejím konci „Přepis poslechových cvičení“, „Klíč“, „Stručný přehled české gramatiky“ a „Použitá literatura“. Obálka ilustruje formou fotografické koláže patnáct témat, které učebnice zahrnuje. Typografie na obálce je jednoduchá a funkční. Na témata obsažená v učebnici odkazuje i barevný hřbet knihy.

Obrázek 47 Obálka a hřbet učebnice
*Česky krok za krokem 2*¹²⁵

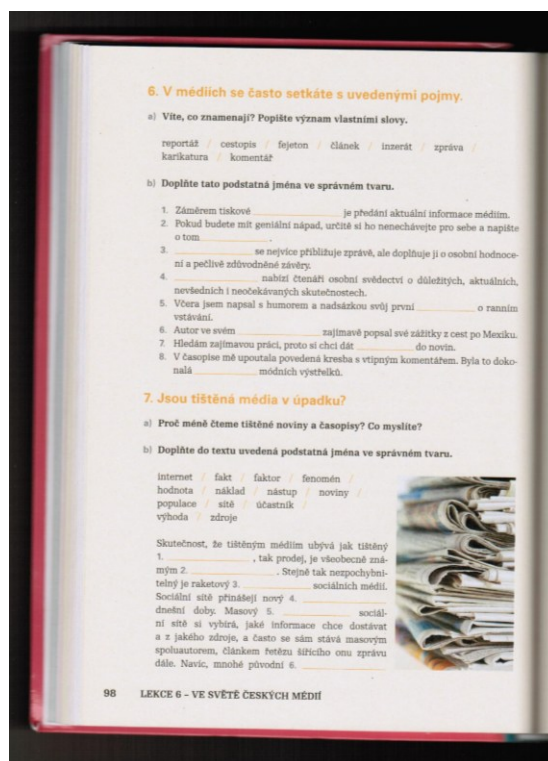
Při listování učebnicí působí její stránky velmi kultivovaně a čistě. Layout je přehledný a dobře se v něm orientuje. Strukturace textu pracuje se čtyřmi základními úrovněmi nadpisů: číslovaná lekce, název lekce v barevném rámečku – nejdominantnější, číslované názvy cvičení a vysvětlení cvičení. Běžný text používá tučný vyznačovací řez a kurzívu. Mimo číslování a vyznačovací řezy používá ke strukturaci textu také barvu. Barevně jsou rozlišeny i lekce, z nichž má každá jinou barevnost stránek, typografie a ilustrací. Učebnice pracuje s boxováním textu pouze ve formě tabulek v rámci cvičení nebo vložených grafik. Místa pro doplnění cvičení studentem jsou naznačena barevnou linkou. U některých cvičení můžeme

¹²⁵ KNIHOBOT, *Čeština pro život 2. Czech for life 2. Tschechisch fürs Leben 2*

najít také piktogram se třemi možnými významy: označení zvukové nahrávky, upozornění na možnost konverzace, doporučení použití slovníku.

Obrázek 48 Začátek lekce¹²⁶

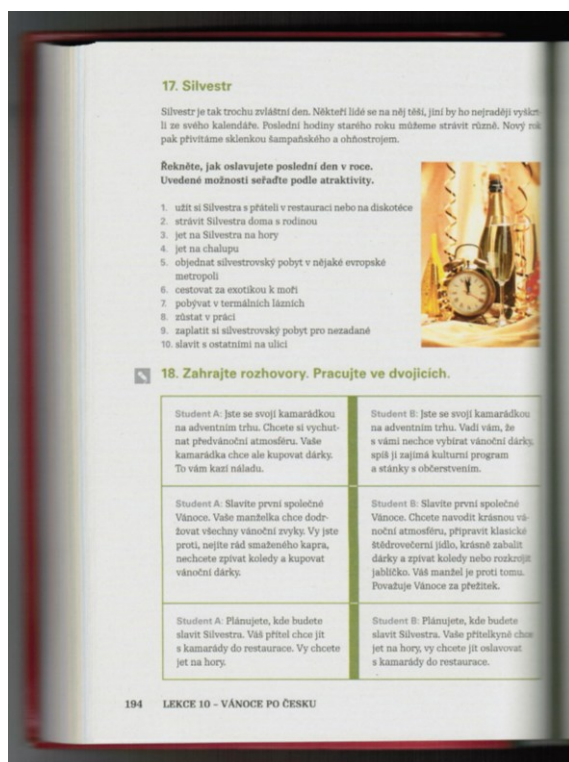
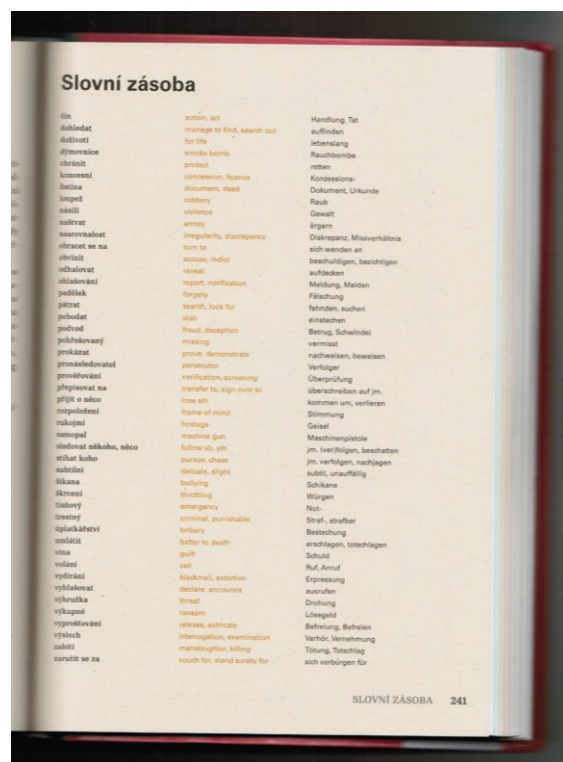

Obrázek 49 Strukturace textu na stránce¹²⁷

Sazba pracuje se dvěma fonty – nadpisovým bezpatkovým písmem a patkovým knižním písmem pro běžný text. Oba tyto fonty mají velkou střední výšku a jsou dobře čitelné ve všech použitých velikostech. Grafík používá jednu velikost pro text v učebnici, kterou vnímám jako příjemnou ke čtení. V menší velikosti se text objevuje jen v sekci „Slovní zásoba“, která následuje po každé lekci. Tam mi velikost písma přijde poněkud hraniční k pohodlnému čtení, ale vzhledem ke kvantitě textu tuto volbu chápu.

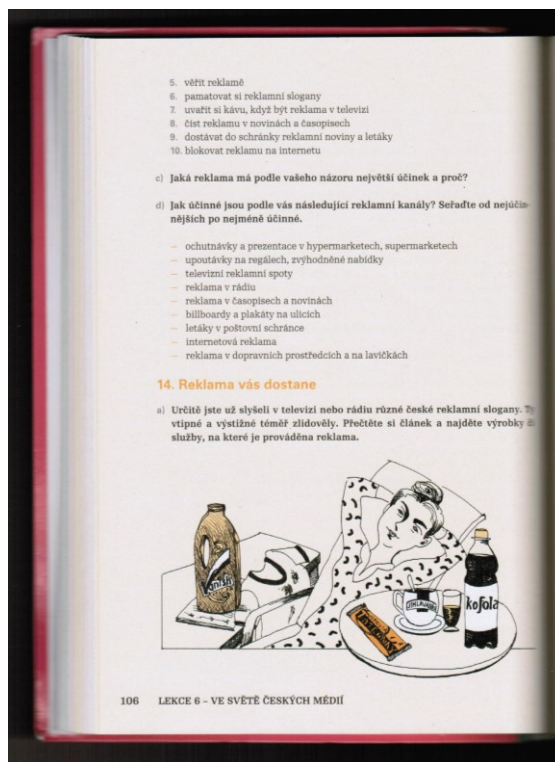
¹²⁶ NEKOVAROVÁ, *Čeština pro život* 2, 2012

¹²⁷ NEKOVAROVÁ, *Čeština pro život* 2, 2012

Obrázek 50 Používání tabulek¹²⁸Obrázek 51 Sekce „Slovní zásoba“¹²⁹

Vizuální prostředky jsou v učebnici zahrnuty v rozumném množství. Nejsou použity žádné nadbytečné dekorativní prvky nesouvisející s úlohami. Jedná se převážně o fotografie. V menší míře najdeme i ilustrace, případně schémata, vložené grafiky aj. Práce s fotografiemi je jednotná a logická. Objevují se ve vícero obdélníkových formátech buď samostatně nebo uspořádané do kompaktních koláží. Ilustrace se objevují v menším množství vždy na začátku lekce nebo v rámci cvičení v lekci. Jsou černobílé, doplněné o jednu barvu v závislosti na barevnosti lekce. Jedná se o volně plynoucí lineární kresbu, která pracuje i s plochou. K občasnému stínování používá šrafování. Ilustraci vnímám jako vydařenou jak stylisticky, tak z výpovědního hlediska. Postavy jsou často expresivní a vtipné, někdy typizované až karikaturní. Pokud se v rámci ilustrací vykytuje text, je kreslený ručně.

¹²⁸ NEKOVÁŘOVÁ, *Čeština pro život 2*, 2012¹²⁹ NEKOVÁŘOVÁ, *Čeština pro život 2*, 2012

Obrázek 52 Fotografie v učebnici¹³⁰Obázek 53 Černobílá ilustrace s barevným akcentem¹³¹

Grafické zpracování učebnice hodnotím kladně. Působí poněkud klasicky, ale vnímám ho jako velmi funkční a efektivní. Nejvíc oceňuji jasnou orientaci ve strukturaci textu na stránce a kvalitní práci s typografií. Sympatický je mi i menší kompaktní formát.

¹³⁰ NEKOVÁŘOVÁ, *Čeština pro život 2*, 2012¹³¹ NEKOVÁŘOVÁ, *Čeština pro život 2*, 2012

4 GRAFICKÉ ZPRACOVÁNÍ UČEBNICE „ČEŠTINA V TERÉNU“

4.1 Záměr

Lektorka angličtiny a češtiny pro cizince Martina Gašperčíková se své práci věnuje již deset let. Učí skupiny i jednotlivce. Její studenti pocházejí z různých koutů světa a věkově se pohybují cca od 25 do 55 let. Učebnice češtiny pro cizince, se kterými pracuje na svých hodinách, nepokrývají všechna témata, se kterými by Martina své studenty ráda seznámila. Proto si na hodiny před lety začala připravovat vlastní materiály. Některá témata zpracovala a zařadila do výuky na základě přání či dotazů svých studentů. Tímto se jí podařilo vytvořit autentické didaktické materiály, které studenty seznamují s oblastmi, jež v dostupných učebnicích často chybějí a které sami studenti vnímají jako důležité.

O svém záměru Martina říká (Příloha P I): *„Přivedly mě k tomu otázky a požadavky studentů. Asi první impulz byl jeden můj student, co měl problém s paní bytnou, která mu nevracela přeplatky za energie a nechávala si ty peníze pro sebe. A on vůbec nerozuměl té nájemní smlouvě, která byla v češtině. To byl zrovna student z Polska a začal se tenkrát hodně vyptávat na téma pronájmů a smluv. Narazili jsme na to, že k tomu není žádné zpracované téma, tak jsem si zpracovala vlastní materiály. A potom jsem to takto začala dělat i do jiných hodin, když jsme narazili na něco takového. Jedna skupina se mě ptala na daně, jak podat daňové přiznání, a přišli jsme na to, že těmto věcem oni vůbec nerozumí a neznají základní pojmy.“*

Martina, jež je zároveň mojí švagrovou, mě oslovila ke grafickému zpracování těchto materiálů a vytvoření učebnice češtiny pro cizince. S vidinou zajímavého a smysluplného projektu pro svoji diplomovou práci jsem souhlasila. Některé z lekcí, které jsou v učebnici obsažené, byly již dříve několikrát odučeny na Martininých hodinách. Jiné lekce jsou zpracovány nově a studenti se s nimi poprvé setkají už v nové grafické podobě. Veškeré texty mi byly dodány v textových dokumentech a ve stejném znění jsem s nimi dále pracovala. Výjimečné připomínky, které jsem k textu měla, souvisely se sazbou a byl jimi například návrh na sjednocení formulace nadpisů. Mimoto jsem se věnovala čistě grafickému zpracování učebnice.

4.2 Čeština v terénu

Název učebnice *Čeština v terénu* reflektuje její zaměření na praktické oblasti z každodenního života. Učebnice je rozdělena na sedm lekcí podle prostředí:

1. Na poště
2. V bance
3. U doktora
4. V pronájmu
5. V kamenném obchodě, V on-line obchodě
6. V mateřské škole
7. Na finančním úřadě

Učebnice není určena pro samouky, ale spíše pro hodiny vedené lektorem. Je zaměřena na konverzaci a slovní zásobu. Gramatice se v podstatě nevěnuje, a tudíž není vhodná jako jediný studijní materiál českého jazyka, ale spíše jako rozšiřující materiál k další učebnici či jinému didaktickému podkladu. Učebnice není určena pro konkrétní jazykovou úroveň. Lekce jsou různě obtížné, což vychází převážně ze slovní zásoby dané oblasti. Některé pojmy v učebnici mohou být pro studenty i velmi obtížné. Faktem je, že české prostředí k cizincům není vždy shovívavé a ne všichni lidé s nimi dokážou komunikovat v angličtině. Cílem učebnice je seznámit studenty s těmito pojmy raději v prostředí jazykové hodiny, kde je prostor pro dotazy, než aby se s nimi poprvé setkali v reálném životě.

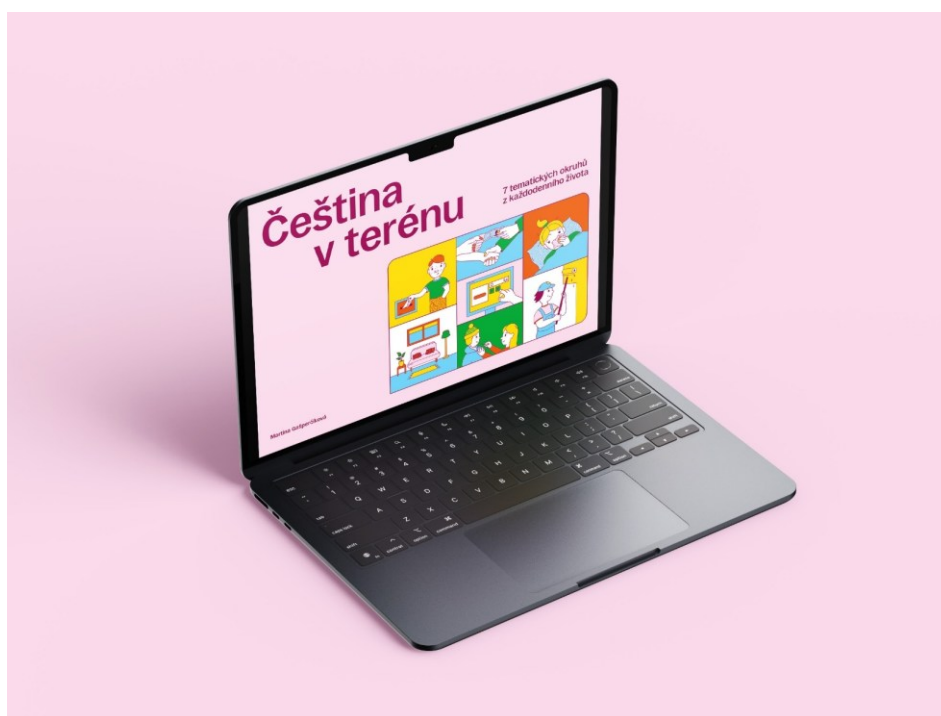
V učebnici se nachází několik typů cvičení. Některá se vyskytují ojediněle, jiná se opakují a někdy jsou jejich zadání pozměněna vzhledem k náročnosti lekce. Cvičení jsou buď zaměřena na mluvení nebo psaní (doplňování), poslech a četbu učebnice vynechává.

Martině se v hodinách se studenty osvědčil spíše neformální tón. Chtěla by, aby se ve stejném duchu nesla i učebnice (Příloha P I): „*Obsah je vlastně trochu formálnější vzhledem k tomu, že některá ta témata nejsou úplně jednoduchá. Ale právě bych tomu chtěla pomoci hravější grafikou a zpracováním, aby to tu učebnici odlehčilo a studentům pomohlo zapamatovat si to podstatné, což je slovní zásoba.*“

S Martinou jsme zvažovali do učebnice zahrnout i dvě postavičky, které by studenty lekcemi provázely. Tento typ gamifikace je v jazykových učebnicích poměrně častý. Nakonec jsme se však shodly na tom, že je jde už o poměrně přežitou záležitost, která není příliš přínosná a většinou vyznívá spíše rozpačitě.

4.3 Výstup a formát

Martina prozatím nemá v plánu učebnici vydávat a šířit. Bude tedy sloužit pouze jejím hodinám, pokud se v budoucnu nerozhodne jinak. Většina jejích lekcí probíhá on-line a studenti jsou zvyklí používat učebnice **v digitálním pdf formátu**. V této podobě jim bude rozeslána i tato učebnice. Zvolila jsem formát A4 na šířku, který je vhodný pro pohodlné zobrazení na monitoru počítače bez větších okrajů. Zároveň jej bude možné bez problémů vytisknout na domácí tiskárně v případě, že student upřednostňuje fyzický učební materiál.

Obrázek 54 *Digitální učebnice*¹³²

¹³² Vlastní archiv

Primárně pro školní výstup jsem se rozhodla vytvořit **i tištěnou verzi** a přeskládat sazbu na formát A4 na výšku. Tento formát nabízí dostatek prostoru pro nezahlcenou sazbu a pohodlně čitelnou velikost písma. Obsah učebnice je tištěn na papíru Olin 130 gsm, obálka na papíru Olin 250 gsm. Zvolila jsem klasickou měkkou vazbu V4.

Obrázek 55 *Tištěná učebnice*¹³³

4.4 Strukturace a sazba

Učebnice má celkem 48 stran a je členěna do **sedmi tematických lekcí**. Lekce 5 je členěna na 5.a *V kamenném obchodě* a lekci 5.b *V on-line obchodě*. Po běžných náležitostech knihy následuje obsah a předmluva, za kterou začínají samotné lekce. Za poslední lekcí najdeme *Klíč k úlohám*, po kterém následuje prostor pro poznámky. Kniha je tradičně zakončena ti-
ráží.

¹³³ Vlastní archiv

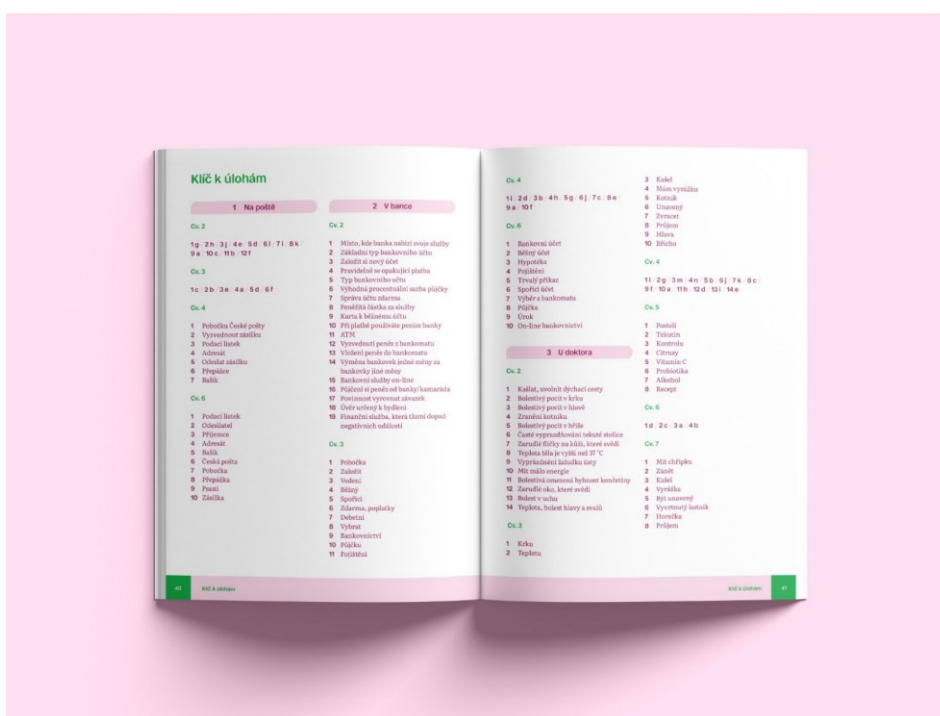
Obrázek 56 *Patitul*¹³⁴

Obrázek 57 *Titul*¹³⁵

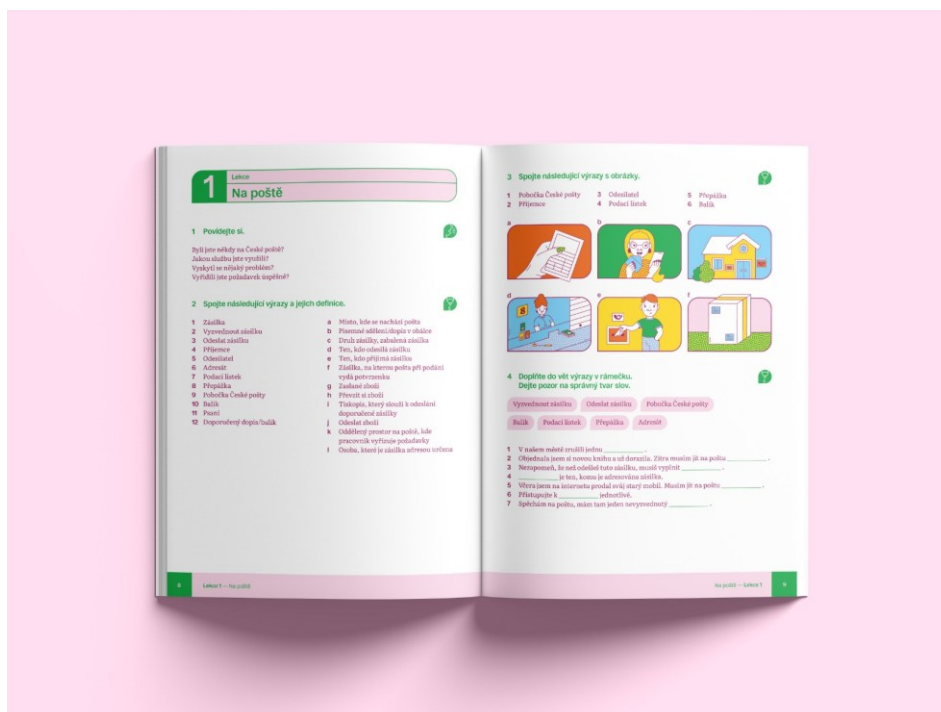
¹³⁴ Vlastní archiv

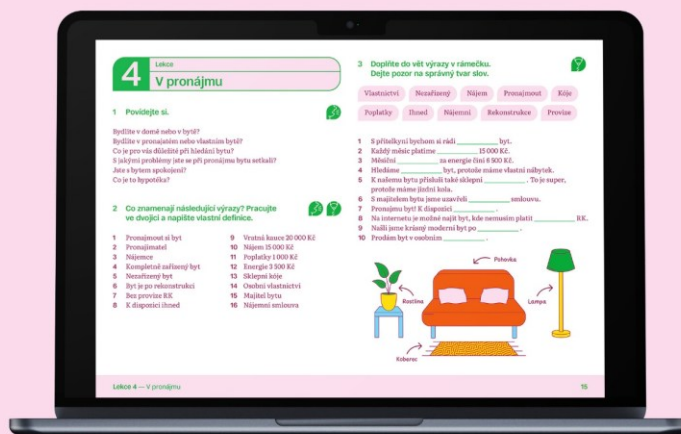
¹³⁵ Vlastní archiv

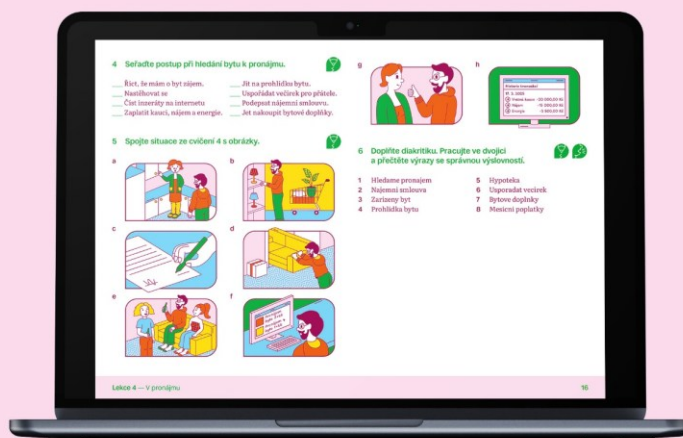
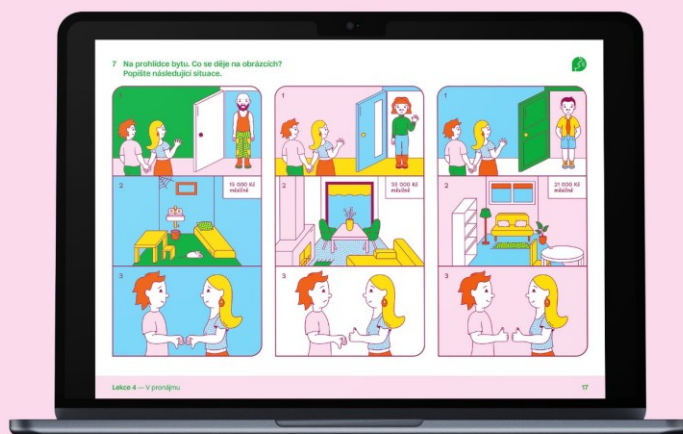
Obrázek 58 *Obsah*¹³⁶Obrázek 59 *Klíč k úlohám*¹³⁷¹³⁶ Vlastní archiv¹³⁷ Vlastní archiv

V sazbě používám **dvě úrovně nadpisů**, které od zbylého textu mimo velikost písma vizuálně oddělují také **barvou**. Tištěná a digitální verze se od sebe mírně liší rozložením textu a ilustrací a velikosti písma. Nejdominantnější je číslo lekce vysázené velikostí 60 bodů (tištěná učebnice) a 58 bodů (digitální učebnice). K němu náleží název lekce ve velikosti 23 bodů (tištěná učebnice) a 21 bodů (digitální učebnice). Společně jsou umístěny do rámečku vždy na novou stranu. Další úrovní nadpisu jsou číslovaná cvičení vysázená velikostí 14 bodů (tištěná učebnice) a 13 bodů (digitální učebnice). Text cvičení je vysázen velikostí 12 bodů (tištěná učebnice) a 11 bodů (digitální učebnice), aby byl pohodlně čitelný pro všechny potenciální čtenáře. Dle potřeby je text členěn do jednoho, dvou či tří odstavců a číslován číselným či písmenným seznamem. Dva typy cvičení – mluvení a psaní – jsou rozlišeny **piktogramem**, který se nachází v úrovni zadání cvičení na pravé straně.

Stránkování je umístěno v **zápatí**. To je od zbytku sazby odděleno barevným obdélníkem. Text je vysázen velikostí 10 bodů (tištěná učebnice) a 11 bodů (digitální učebnice).

Obrázek 60 Piktogramy¹³⁸Obrázek 61 Lekce 1 – Na poště I¹³⁹¹³⁸ Vlastní archiv¹³⁹ Vlastní archiv

Obrázek 64 Lekce 3 – U doktora ²¹⁴²Obrázek 65 Lekce 4 – V pronájmu ¹¹⁴³¹⁴² Vlastní archiv¹⁴³ Vlastní archiv

Obrázek 66 Lekce 4 – V pronájmu 2¹⁴⁴Obrázek 67 Lekce 4 – V pronájmu 3¹⁴⁵¹⁴⁴ Vlastní archiv¹⁴⁵ Vlastní archiv

4.5 Typografie

V sazbě používám **tři druhy písem**. Pro nadpisy jsem zvolila poměrně neutrální, ale kvalitní a čisté bezpatkové písmo *Ronzino*, které používám převážně v řezu *Ronzino Bold*. V kontrastu k tomuto sans serifu jsem pro chlebový text zvolila moderní patkové písmo *Literata*, které má velkou střední výšku a je pohodlně čitelné v digitálním i tištěném prostředí. Toto písmo používám převážně v řezu *Literata Regular*. V menším množství obsahují text i ilustrace, pro které jsem hledala písmo ručně psaného charakteru. Písmo *Playpen Sans* splnilo mé požadavky na velkou střední výšku, širokou sadu znaků včetně alternativních glyfů a dostatečné množství řezů. V rámci ilustrací se objevuje v různých velikostech a řezech, ne však za hranou čitelnosti.

Obrázek 68 *Písmo Ronzino Medium*¹⁴⁶

¹⁴⁶ Vlastní archiv

ABCČDĎEFGHCHIJKL
MNŇOPQRŘSŠTŤUVW
XYZŽ

abcčdde'efghchijklmnňo
pqrřsštťuvwxyzž

0123456789

.,?!

Obrázek 69 *Písmo Literata Medium*¹⁴⁷

ABCČDĎEFGHCHIJKL
MNŇOPQRŘSŠTŤUVW
XYZŽ

abcčdde'efghchijklmnňop
qrřsštťuvwxyzž

0123456789

.,?!

Obrázek 70 *Písmo Playpen Sans Medium*¹⁴⁸

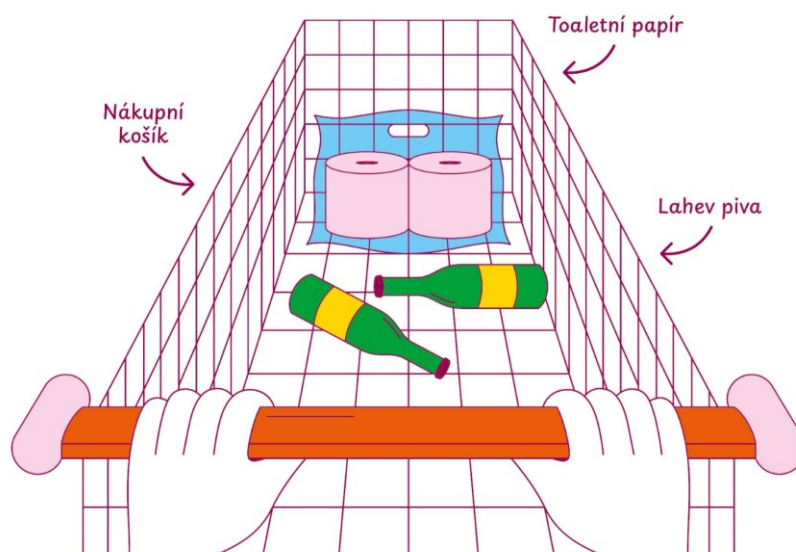
¹⁴⁷ Vlastní archiv

¹⁴⁸ Vlastní archiv

4.6 Ilustrace, grafiky a obálka

Mým záměrem (i záměrem autorky textu) bylo vytvořit učebnici, která bude působit přívětivě, spíše neformálně, pozitivně a hravě. Tento záměr jsem se snažila podpořit i vhodnou formou obrazového materiálu. S Martinou jsme se shodly na plném nahrazení obvyklých neosobních fotografií **autorskými ilustracemi**. Martina k tématu říká (Příloha P I): „*Upřednostňuju ilustrace. Myslím, že pokud budou dobře zpracované, tak toho můžou říct mnohem víc než nějaké fotobankové neutrální fotografie, které v učebnicích často jsou. Do ilustrací se dá promítnout nějaký vtípek nebo i neškodný stereotyp, o kterém pak ti studenti budou chtít mluvit. Dá se to udělat vkusně a vtipně.*“

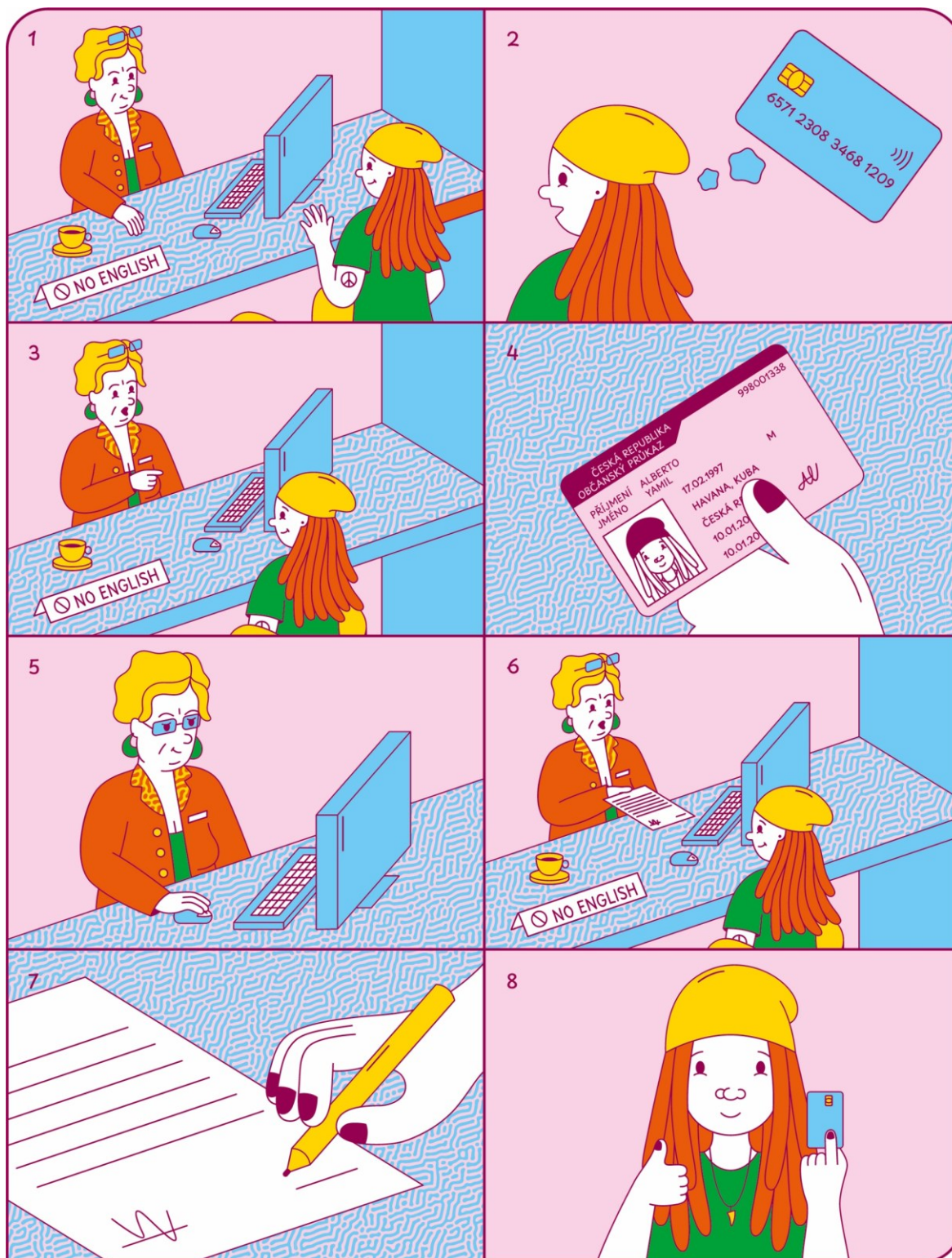
Učebnice zahrnuje celkem přes **120 ilustrací**, z nichž je většina přímou součástí cvičení. Na konci lekce se vždy nachází **velkoformátová ilustrace**, která znázorňuje nějaký příběh nebo situaci. V malém množství se v učebnici vyskytují i ilustrace **dekorativní**. I ty však v podobě šipek s názvy předmětů rozšiřují slovní zásobu v návaznosti na téma lekce.

Obrázek 71 Dekorativní ilustrace v lekci

V kamenném obchodě¹⁴⁹

¹⁴⁹ Vlastní archiv

Obrázek 72 Celostránková ilustrace
v lekci V bance¹⁵⁰

¹⁵⁰ Vlastní archiv

Obrázek 73 Celostránková ilustrace
v lekcí Na poště¹⁵¹

¹⁵¹ Vlastní archiv

Veškeré ilustrace a grafiky jsou vytvořeny **vektorovým softwarem**. Mým cílem bylo vytvořit systém stylizace, který bude udržitelný ve velkém množství. Řešením je poměrně jednoduchá **lineární naivistická stylizace**. Postavy jsou záměrně **typizované**, aby se o nich dalo dobře mluvit. Některé zobrazené situace či charaktery byly vytvořeny s kapkou stereotypizace, nadsázky a humoru, přičemž odrážejí realitu českého prostředí. O stereotypizaci kultur jsem v rozhovoru mluvila i s Martinou: (Příloha P I): „*Já si myslím, že pokud ta stereotypizace nepůjde do nějakého extrému, ale budou to takové neškodné vtipky, a pokud se národ dokáže zasmát sám sobě, tak se toho nebojím. Myslím, že to patří ke každé kultuře a ke každému jazyku nějaké takové věci. (...) Chtěla bych, aby tato učebnice grafikou vyprovokovala studenty ke konverzaci, aby mluvili a na první pohled je to zaujalo a chtěli k tomu něco říct. Aby to vzbudilo nějakou emoci a diskuzi.*“

Ilustrace jsou dále sjednoceny zasazením do **obdélníku** s přetékanými částmi nahoru či dolů. Tvar obdélníku se třemi oblými a jedním ostrým rohem se dále vyskytuje v sazbě i piktogramech a je sjednocujícím tvarem celé učebnice.

Obrázek 74 Ilustrace v obdélníku¹⁵²

¹⁵² Vlastní archiv

Mimo ilustrace se v učebnici nachází i několik **dalších grafík** v podobě plakátů nebo formulářů. Reálné formuláře jako *Podací lístek* či *Daňové přiznání* jsou graficky přepracované tak, aby ladily s grafikou učebnice. Jejich znění je totožné či minimálně zjednodušené. Formuláře, které vyzývají k vyplnění, jsou podloženy obdélníkem se vzorem.

PŘIZNÁNÍ

k dani z příjmů fyzických osob

za zdaňovací období (kalendářní rok) nebo jeho část od do
dále jen „DAP“

1. ODDÍL — Údaje o poplatníkovi

06 Příjmení		07 Rodné příjmení		08 Jméno (-a)
09 Titul		10 Státní příslušnost	11 Číslo pasu	

Adresa místa pobytu v den podání DAP

12 Obec		13 Ulice/část obce		14 Číslo popisné/orientační
15 PSČ	16 Telefon	17 E-mail		18 Stát

Adresa místa pobytu k poslednímu dni kalendářního roku, za který se daň vyměřuje
Řádky 19 až 22 vyplňte pouze v případě, že adresa k poslednímu dni kalendářního roku, za který se DAP podává, je rozdílná od adresy v den podání DAP.

19 Obec		20 Ulice/část obce		21 Číslo popisné/orientační	21 PSČ
---------	--	--------------------	--	-----------------------------	--------

Adresa místa pobytu na území ČR, kde se poplatník ve zdaňovacím období zdržoval
Řádky 23 až 28 vyplňte pouze v případě, že nemáte bydliště (trvalý pobyt) na území ČR.

23 Obec		24 Ulice/část obce		25 Číslo popisné/orientační	
26 PSČ	27 Telefon	28 E-mail			

29 Kód státu = vyplní jen daňový nerezident 29 Výše celosvětových příjmů

30 Transakce uskutečněné se zahraničními spojenými osobami ano ne

Obrázek 75 Formulář Daňové přiznání¹⁵³¹⁵³ Vlastní archiv

Ilustrace je vedle názvu učebnice také dominantou **obálky**. Design obálky je pojat jednoduše, čistě a koresponduje s provedením zbytku učebnice. Koláž sedmi ilustrací znázorňuje sedm tematických okruhů, které jsou obsažené v učebnici.

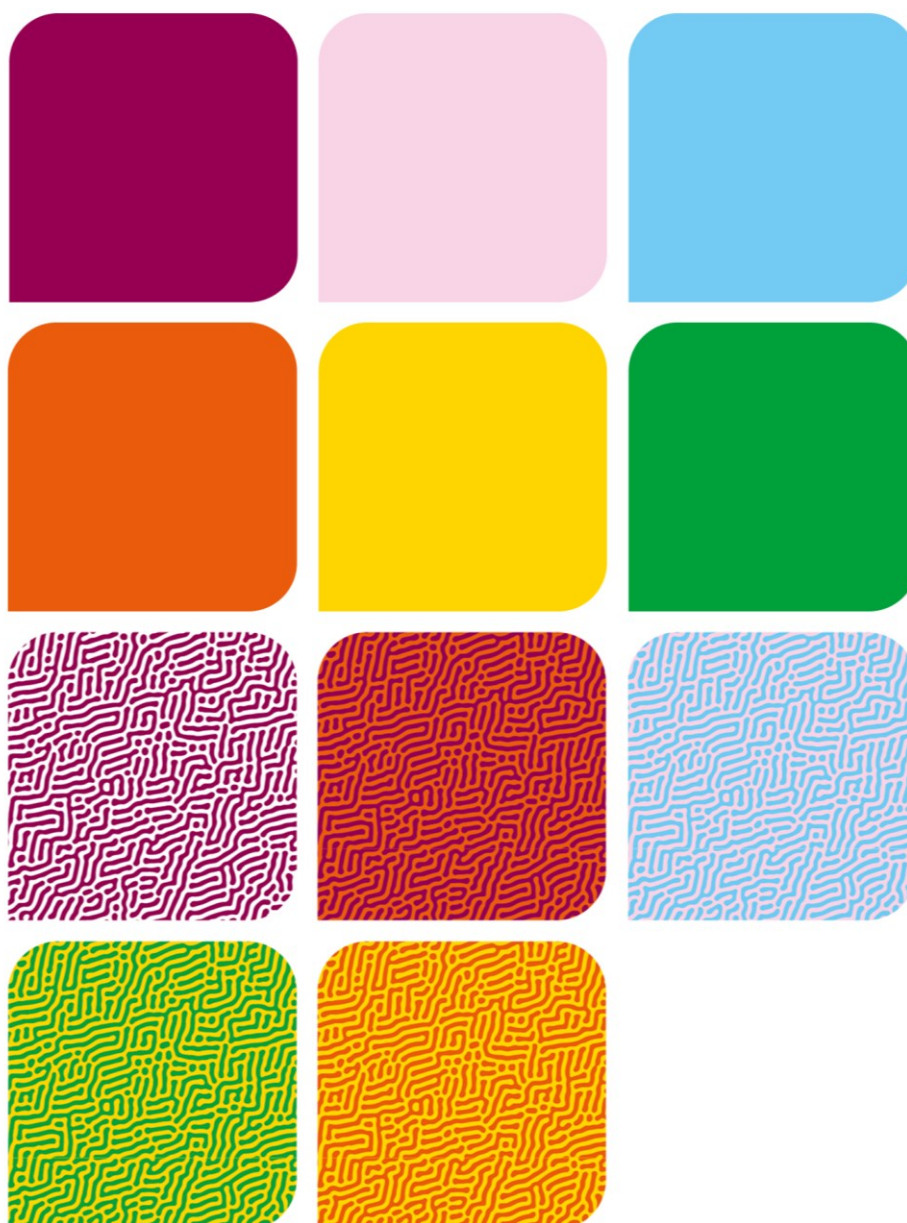

Obrázek 76 Obálka učebnice¹⁵⁴

¹⁵⁴ Vlastní archiv

4.7 Barevnost

Jelikož mým záměrem byl hravý a pozitivní vzhled, barvami jsem ve svém designu nešetřila. V učebnici je použito celkem **šest barev**. Sazba pracuje s burgundy, zelenou a pastelově růžovou barvou. Barevnost ilustrací je rozšířena o žlutou, oranžovou a modrou barvu. Ilustrace v menším množství pracují s **organickými vzory**, jejichž barevnost vychází z barevné palety.

Obrázek 77 Barevná paleta¹⁵⁵

¹⁵⁵ Vlastní archiv

ZÁVĚR

Jazykové učebnice jsou nepochybně velkým tématem z hlediska několika oborů – pedagogiky, lingvistiky, didaktiky, psychologie a nepochybně i grafického designu. V rámci mé diplomové práce se mi podařilo krátce nahlédnout do problematiky obsahové stránky učebnic a jejich sociokulturní kompetence. Dále jsem se věnovala funkcím a druhům vizuálních prostředků, užívaným v učebnicích, jež mají potenciál výrazně napomoci procesu učení. Z hlediska grafického designu v práci popisuji teorii tvorby didaktických materiálů – tedy jak je navrhnout tak, aby byly nejen atraktivní, ale hlavně funkční a zlepšovaly proces učení. Součástí mé práce je také vlastní analýza grafického zpracování čtyř vybraných učebnic češtiny pro cizince, jež jsou v praxi populární volbou lektorů. V rámci svého praktického výstupu se mi podařilo kompletně graficky upravit a ilustrovat učebnici češtiny pro cizince s názvem *Čeština v terénu*, která se svým praktickým zaměřením na témata z každodenního života snaží ulehčit život cizincům žijícím v České republice.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BLAŽEK, Filip. *Typokniha*. Praha: UMPRUM, 2020. ISBN 978-80-88308-12-6.

BRODIE, Kathy. *Albert Bandura on Social Learning Theory, Social Cognitive Theory, Self-Efficacy and Bobo Doll*. Online. Early Years TV. 2024. Dostupné z: <http://www.earlyyears.tv/albert-bandura-on-social-learning-theory-social-cognitive-theory-self-efficacy-and-bobo-doll/>. [cit. 2024-12-27].

CELUNOVA, Jelena a TVRDÍKOVÁ, Sylva. Výuka sociokulturní kompetence v hodinách českého jazyka pro cizince. Online. In: *Casalc Review*. Brno. 2017. S. 51–58. ISSN 1804-9435. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/casalc-review/article/view/13-939>. [cit. 2024-12-27].

DIRKSEN, Julie. *Design for How People Learn*. Online. Berkeley: New Riders, 2012. ISBN 978-0-321-76843-8. Dostupné z: <https://ptgmedia.pearsoncmg.com/images/97-80321768438/samplepages/0321768434.pdf>. [cit. 2024-12-27].

FRYČ, Jindřich a MATUŠKOVÁ, Zuzana et. al. *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*. Online. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2020. ISBN 978-80-87601-47-1. Dostupné z: https://msmt.gov.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf. [cit. 2024-12-27].

HARTLEY, James. Designing instructional and informational text. Online. In: *Handbook of Research on Educational Communications and Technology*. New York: Springer, 2013. S. 917–943. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/25-4871166_Designing_instructional_and_informational_text. [cit. 2024-12-27].

HAVLŮJOVÁ, Hana a NAJBERT, Jaroslav et. al. *Učebnice a historické vzdělávání pro 21. století*. Online. Historylab.cz. Dostupné z: <https://metodika.historylab.cz/kapitola/ucebnice-a-historicke-vzdelavani-pro-21-stoleti/>. [cit. 2024-12-27].

HLADÍKOVÁ, Helena. *Obrazová složka učebnic češtiny pro cizince – analýza a evaluace*. Online, Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2014. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/69117>. [cit. 2024-12-27].

Identita [dokument]. Režie Jakub SKALICKÝ. Česko: česká televize, 2024.

KNECHT, Petr a JANÍK, Tomáš et. al. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Online. Brno: Paido, 2008. Dostupné z: <https://www.ped.muni.cz/weduresearch/publikace/pvtp11.pdf>. [cit. 2024-12-27].

SKOUMALOVÁ, Jana. *Rozvíjení sociokulturní kompetence žáku a vybrané učebnice češtiny pro cizince*. Online, Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2014. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/62905>. [cit. 2024-12-27].

TOMLINSON, Brian. *Developing materials for language teaching*. Online. Second edition. London, England: Bloomsbury Academic, 2013. ISBN 978-1-4411-5311-1. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=1572-198>. [cit. 2024-12-27].

WOLF, Adam. *Grafické zpracování učebnic ve vztahu k vizuální gramotnosti*. Online, Bakalářská práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, 2023. [cit. 2024-12-27].

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 <i>Učebnice cizích jazyků</i>	12
Obrázek 2 <i>Učebnice dějepisu z dob socialismu</i>	15
Obrázek 3 <i>Kombinovaná metoda učení</i>	19
Obrázek 4 <i>Sociokulturní kompetence ilustrovaná na obálce učebnice čínštiny</i>	21
Obrázek 5 <i>Téma Vánoce po česku v učebnici Čeština pro život 2</i>	24
Obrázek 6 <i>Téma České osobnosti v učebnici Česky, prosím I</i>	24
Obrázek 7 <i>Lekce Česko krok za krokem v učebnici Česky krok za krokem 1</i>	25
Obrázek 8 <i>Cvičení „Co víte o slavných Čechách?“ v učebnici Česky krok za krokem 1</i>	25
Obrázek 9 <i>Etnická stereotypizace v učebnici Čeština pro cizince: úroveň B2</i>	26
Obrázek 10 <i>Ukázka z didaktického projektu Písmocvik</i>	28
Obrázek 11 <i>Ukázka z didaktického projektu Listovatel</i>	28
Obrázek 12 <i>Ukázka obrazového materiálu z učebnice Outcome</i>	32
Obrázek 13 <i>Schéma v učebnici Čeština pro život 2</i>	33
Obrázek 14 <i>Piktogramy v učebnici Česky krok za krokem 1</i>	33
Obrázek 15 <i>Mapa v učebnici Čeština pro život 2</i>	33
Obrázek 16 <i>Ilustrace v učebnici Čeština pro cizince: úroveň B2</i>	34
Obrázek 17 <i>Typizace postav v učebnici Čeština expres 3</i>	37
Obrázek 18 <i>Fotografický příběh v učebnici Česky krok za krokem 1</i>	38
Obrázek 19 <i>Komiksový příběh v učebnici Čeština expres 3</i>	38
Obrázek 20 <i>Členění textu do dvou sloupců v učebnici Čeština pro život 2</i>	40
Obrázek 21 <i>Boxovaný text v učebnici Česky, prosím I</i>	41
Obrázek 22 <i>Ukázka práce s hierarchií textu v knize Typokniha</i>	42
Obrázek 23 <i>Srovnání verzálek s minuskami v Typoknize</i>	43
Obrázek 24 <i>Fotografická obálka učebnice němčiny Willkommen German 1</i>	44
Obrázek 25 <i>Fotografická obálka učebnice španělštiny Descubre 3</i>	44

Obrázek 26	<i>Ilustrovaná obálka učebnice angličtiny Insight Intermediate</i>	44
Obrázek 27	<i>Ilustrovaná obálka učebnice francouzštiny French Made Easy Level 1</i>	44
Obrázek 28	<i>Typografická obálka učebnice angličtiny Inside Out Elementary</i>	44
Obrázek 29	<i>Typografická obálka učebnice japonštiny Genki Elementary 1</i>	44
Obrázek 30	<i>Barevnost použitá ke strukturaci textu v učebnici Čeština pro život 2</i>	45
Obrázek 31	<i>Obálka učebnice Česky, prosím I</i>	47
Obrázek 32	<i>Hlavní postavy učebnice Adam a Eva</i>	48
Obrázek 33	<i>Strukturace učebnice pomocí nadpisů</i>	49
Obrázek 34	<i>Strukturace učebnice pomocí boxů a tabulek</i>	49
Obrázek 35	<i>Barevná ilustrace</i>	50
Obrázek 36	<i>Černobílá ilustrace postav s barevným detailem</i>	50
Obrázek 37	<i>Obálka učebnice Česky krok za krokem 1</i>	51
Obrázek 38	<i>Strukturace učebnice pomocí nadpisů</i>	52
Obrázek 39	<i>Strukturace učebnice pomocí boxů a bublin</i>	52
Obrázek 40	<i>Fotografie v učebnici</i>	53
Obrázek 41	<i>Černobílé ilustrace v učebnici</i>	53
Obrázek 42	<i>Obálka učebnice Čeština expres 3</i>	54
Obrázek 43	<i>Layout a strukturace stránky</i>	55
Obrázek 44	<i>Použití barevných rámečků a bublin</i>	55
Obrázek 45	<i>Fotografie v rámečcích</i>	56
Obrázek 46	<i>Ilustrovaný komiks na konci lekce</i>	56
Obrázek 47	<i>Obálka a hřbet učebnice Česky krok za krokem 2</i>	57
Obrázek 48	<i>Začátek lekce</i>	58
Obrázek 49	<i>Strukturace textu na stránce</i>	58
Obrázek 50	<i>Používání tabulek</i>	59
Obrázek 51	<i>Sekce „Slovní zásoba“</i>	59

Obrázek 52 <i>Fotografie v učebnici</i>	60
Obrázek 53 <i>Černobílá ilustrace s barevným akcentem</i>	60
Obrázek 54 Digitální učebnice	63
Obrázek 55 Tištěná učebnice	64
Obrázek 56 Patitul	65
Obrázek 57 Titul	65
Obrázek 58 Obsah.....	66
Obrázek 59 Klíč k úlohám	66
Obrázek 60 Piktogramy	67
Obrázek 61 Lekce 1 – Na poště 1	67
Obrázek 62 Lekce 1 – Na poště 2	68
Obrázek 63 Lekce 3 – U doktora 1	68
Obrázek 64 Lekce 3 – U doktora 2	69
Obrázek 65 Lekce 4 – V pronájmu 1	69
Obrázek 66 Lekce 4 – V pronájmu 2	70
Obrázek 67 Lekce 4 – V pronájmu 3	70
Obrázek 68 Písmo Ronzino Medium.....	71
Obrázek 69 Písmo Literata Medium.....	72
Obrázek 70 Písmo Playpen Sans Medium.....	72
Obrázek 71 Dekorativní ilustrace v lekci V kamenném obchodě	73
Obrázek 72 Celostránková ilustrace v lekci V bance	74
Obrázek 73 Celostránková ilustrace v lekci Na poště	75
Obrázek 74 Ilustrace v obdélníku	76
Obrázek 75 Formulář Daňové přiznání	77
Obrázek 76 Obálka učebnice	78
Obrázek 77 Barevná paleta	79

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ K OBRÁZKŮM

AMAZON.DE. *Cesky, Prosím I: Ucebnice Cestiny pro Cizince*. Online. In: Amazon.de. Dostupné z: <https://www.amazon.de/Cesky-Prosím-I-Czech-Foreigners/dp/8024615770>. [cit. 2025-01-17].

AMAZON.ES. *Descubre 3 (2014 Edition)*. Online. In: Amazon.es. Dostupné z: <https://www.amazon.es/Descubre-Student-SUPERSITE-Supersite-Inc-luded/dp/1618572008>. [cit. 2025-01-16].

AMAZON.ES. *French Made Easy Level 1: An Easy Step-By-Step Approach To Learn French for Beginners*. Online. In: Amazon.es. Dostupné z: <https://www.amazon.com/French-Made-Level-Step-Step/dp/1951949544>. [cit. 2025-01-16].

AMAZON.ES. *New Inside Out: Elementary: Student's Book with CD ROM Pack*. Online. In: Amazon.es. Dostupné z: <https://www.amazon.com.mx/New-Inside-Out-Elementary-Students/dp/1405099496>. [cit. 2025-01-16].

AMAZON.ES. *Willkommen! 1 (Third edition) German Beginner's course: Activity book*. Online. In: Amazon.es. Dostupné z: <https://www.amazon.com/Willkommen-Third-German-Beginner's-course/dp/147367266X>. [cit. 2025-01-16].

BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, Marie. *Čeština pro cizince: úroveň B2*. Brno: Edika, 2013. ISBN 9788026601784.

CVEJNOVÁ, Jitka. *Česky, prosím I*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 9788024615776.

DISALE, Ranjitsinh. *One teacher's vision turns a poor village school into an educational powerhouse*. Online. In: Microsoft. Dostupné z: <https://italiano-bello.com/en/italian-text-books-for-adults/>. [cit. 2025-01-14].

GETTY IMAGES. *Advertising Makes Us Unhappy*. Online. In: Harvard Business Review. Dostupné z: <https://hbr.org/2020/01/advertising-makes-us-unhappy>. [cit. 2025-01-15].

HEUREKA!. *Čeština Expres 3 A2/1 anglická + CD*. Online. In: Heureka!. Dostupné z: <https://ucebnice.heureka.cz/cestina-expres-3-a2-1-anglicka-plus-cd/#prehled/>. [cit. 2025-01-17].

HOLÁ, Lída. *Česky krok za krokem 1*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 9788074701290.

HOLÁ, Lída. *Čeština expres 3*. Praha: Akropolis, 2014. ISBN 978-80-7470-032-3.

HURIX DIGITAL. *7 Steps to Designing Effective Blended Learning Courses*. Online. In: Hurix Digital. Dostupné z: <https://www.hurix.com/steps-designing-blended-learning-courses/>. [cit. 2025-01-14].

ITALIANO BELLO. *Textbooks for Italian as a foreign language*. Online. In: Italiano Bello. Dostupné z: <https://italiano-bello.com/en/italian-textbooks-for-adults/>. [cit. 2025-01-14].

KNIHCENTRUM.CZ. *Česky krok za krokem 1 (A1 - A2)*. Online. In: Knihcentrum.cz. Dostupné z: <https://www.knihcentrum.cz/cesky-krok-za-krokem-1-a1---a2-1>. [cit. 2025-01-17].

KNIHOBOT. *Čeština pro život 2. Czech for life 2. Tschechisch fürs Leben 2*. Online. In: Knihobot. Dostupné z: <https://knihobot.cz/g/633378>. [cit. 2025-01-17].

LAZADA. *2Pcs New Concept Chinese 1 新概念汉语1 Course and Workbook*. Online. In: Lazada. Dostupné z: <https://www.lazada.sg/products/2pcs-new-concept-chinese-1-1-course-and-workbook-i1977814930.html>. [cit. 2025-01-14].

MEGAKNIHY. *Genki 1 Third Edition*. Online. In: Megaknihy. Dostupné z: <https://www.megaknihy.cz/vysoka-skola/4325514-genki-1-third-edition.html>. [cit. 2025-01-16].

NEKOVÁŘOVÁ, Alena. *Čeština pro život 2*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN: 978-80-87481-52-3.

SAITZ, Tereza a ŠEBKOVÁ, Karolína. *Písmocvik*, Online. Písmocvik. Dostupné z: <https://pismocvik.cz>. [cit. 2025-01-16].

ŠEBKOVÁ, Karolína a GONDEKOVÁ, Karla. *Světlo*. Online. Listovatel. Dostupné z: <https://listovatel.cz>. [cit. 2025-01-16].

TEACHING AND LEARNING RESOURCE CENTER. *Facilitating Discussion*. Online. In: Teaching and Learning Resource Center. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uv-od/antologie-ideologickyh-textu/ucebnice-dejepisu/ucebnice-dejepisu-historicky-kontext/>. [cit. 2025-01-14].

TOMLINSON, Brian. *Developing materials for language teaching*. Online. Second edition. London, England: Bloomsbury Academic, 2013. ISBN 978-1-4411-5311-1. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=1572-198>. [cit. 2024-12-27].

UČEBNICEMAPY.CZ. *Insight Intermediate Student's Book (Učebnice)*. Online. In: UČEBNICEmapy.cz. Dostupné z: <https://ucebnicemapy.cz/ucebnice-pro-stredni-skoly-gymnazia-a-sou/cizi-jazyk/anglictina/ucebnice-anglictiny-pro-ss/insight-intermediate-students-book-ucebnice-9122.html>. [cit. 2025-01-16].

ÚSTAV PRO STUDIUM TOTALITNÍCH REŽIMŮ. *Učebnice dějepisu – Historický kontext*. Online. In: Ústav pro studium totalitních režimů. Dostupné z: <https://www.us-trcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/ucebnice-dejepisu/ucebnice-dejepisu-historicky-kontext/>. [cit. 2025-01-14].

VLASTNÍ ARCHIV

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Rozhovor s lektorkou Martinou

Příloha P II: Rozhovor s lektorkou Alžbětou

PŘÍLOHA P I: ROZHOVOR S LEKTORKOU MARTINOU

Martina Gašperčíková (34) je lektorkou angličtiny a češtiny. Je také autorkou didaktických materiálů, které graficky zpracovávám v rámci praktické části své diplomové práce.

Jak dlouho vyučuješ češtinu pro cizince?

Martina: Už 10 let učím češtinu pro cizince.

Máš individuální hodiny nebo učíš spíš studijní skupiny?

Martina: Většinou převažují ty studijní skupiny, protože mám převážně firemní výuku a tam převažují skupiny. Občas se ale vyskytne i nějaká individuální hodina.

Jak se tvoji studenti pohybují věkově

Martina: Většinou jsou tak kolem 25 let, když ukončí třeba studium na vysoké škole. Celkově tak plus minus do 55 let. No, ale nejčastější je věková kategorie tak kolem 30 do 45 let.

Jaké jsou nejčastější národnosti, se kterými se setkáváš?

Martina: V minulém školním roce převažovali Ukrajinci, vzhledem k tomu, co se teď děje v Evropě. Ale ve firmách jsou často studenti z Portugalska a Španělska, protože oni se sem vlastně stěhují za prací. Měla jsem jednoho studenta z Austrálie, z Ameriky, studentku z Číny, a ta měla právě individuální hodiny. Ale objevují se občas i studenti z Afriky.

Jaké výukové materiály používáš ve svých hodinách? Pracuješ například s nějakými interaktivními digitálními materiály nebo spíš s tištěnými? Popřípadě zpracováváš si vlastní didaktické materiály?

Martina: To záleží na tom, jaká je to hodina. Když jsem učila prezenční kurzy, tak jsme měli tištěné učebnice. Plus jsem si k tomu připravovala svoje vlastní materiály, pokud byl například nějaký požadavek ze strany studentů. Nebo jsem stahovala nějaké extra materiály, co jsou dostupné k učebnicím. Ale od té doby, co byl covid, učím češtinu pro cizince převážně online. Teď používáme učebnici *Česky krok za krokem*, ona má i online cvičení, která se dají sdílet. Ale všichni ti studenti mají i tištěnou verzi této učebnice.

Co tě přivedlo k tomu připravovat si vlastní materiály?

Martina: Přivedly mě k tomu otázky a požadavky studentů. Asi první impulz byl jeden můj student, co měl problém s paní bytnou, která mu nevracela přeplatky za energie a nechávala si ty peníze pro sebe. A on vůbec nerozuměl té nájemní smlouvě, která byla v češtině. To byl zrovna student z Polska a začal se tenkrát hodně vyptávat na téma pronájmů a smluv. Narazili jsme na to, že k tomu není žádné zpracované téma, tak jsem si zpracovala vlastní materiály. A potom jsem to takto začala dělat i do jiných hodin, když jsme narazili na něco takového. Jedna skupina se mě ptala na daně, jak podat daňové přiznání, a přišli jsme na to, že těmto věcem oni vůbec nerozumí a neznají základní pojmy.

Jaké jsou tvoje zkušenosti s dostupnými učebnicemi?

Martina: Docela kladné. Já používám hodně *Česky krok za krokem* nebo *Češtinu expres* a obě učebnice si myslím, že jsou dobré. *Česky krok za krokem* je podrobnější, *Čeština expres* je méně podrobná. Záleží i na tom, jakou mají ti studenti hodinou dotaci nebo na jaké úrovni jsou. Ale jak už jsem zmínila, některá témata mi tam prostě chybí. A když je ta učebnice hodně podrobná, tak studenti pak mají pocit, že to nejde dostatečně rychle, že se hýbou moc pomalu. Učí se pak podrobně takové věci, jako jsou třeba pády. Pak jdou chudáci do banky vyřídit si běžný účet a vůbec neví.

Je nějaká učebnice češtiny pro cizince, kterou bys vyzdvihla nad ostatní?

Martina: Je to *Česky krok za krokem*, protože má rozmanitá témata. Myslím, že je kvalitně zpracovaná a podrobná. Je tam hodně gramatiky i slovní zásoby, jsou tam i poslechová cvičení, rozhovory a jsou k ní online materiály.

Jak jsou s touto učebnicí spokojení tvoji studenti?

Martina: Já si myslím, že jsou celkem spokojení. Občas se jim nelíbí množství gramatiky, takže to pak přeskakujeme nebo oni sami navrhnou nějaké téma, ke kterému bychom se jinak v kurzu dostali třeba až za rok nebo vůbec, takže si ho zařadíme. To pak většinou pracuji s těmi svými materiály.

Myslíš, že by učebnice češtiny pro cizince měly mít mimo výuky jazyka i sociokulturní přesah? Jak si v tomto ohledu vedly učebnice, se kterými jste pracovali?

Martina: Určitě by měly. V těch učebnicích bývají témata z kultury, ale většinou je to tak okrajově. Třeba se učíme podstatná jména a je tam fotka Václava Havla a oni mají přiřadit

slovo prezident. Nebo ke Karlštejnu a mají přiřadit slovo hrad. Takže je to spíš takové okrajové. Ale k tomu Karlštejnu jsem jim pak doporučila film *Noc na Karlštejně*. Na to se dívali a líbilo se jim to. Pak jsou tam třeba lidi jako Božena Němcová nebo Emil Zátonek, ale studenti většinou vůbec neví, o koho jde a nemají k tomu žádný vztah.

Řekla bys, že samotná jazyková učebnice má potenciál pomoci lidem začlenit se do života v nové zemi a kultuře?

Martina: Myslím si, že může mít. Záleží na tom, jak dobře je zpracovaná. Pokud je tam jen gramatika, tak to jim nic moc neřekne. Ale v učebnicích jsou často poslechová cvičení. Je tam třeba téma restaurace nebo kapitola o tom, že někdo přijde někam na návštěvu. Tam jsme se bavili, co je dobré udělat před tou návštěvou, jestli něco přinést a tak. Každá kultura je v těchto věcech jiná. Někteří studenti si vzali někoho z Česka a fungují tady v české rodině. Často pak říkají nějaké legrační věci, co je překvapily z české kultury a zvyků. Takže tato témata z učebnic nejsou úplně vyčleněná.

Setkala ses někdy se stereotypizací kultur v učebnicích cizích jazyků? Pokud ano, co si o tom myslíš?

Martina: To si myslím, že úplně ani ne. Že by tam byla vyloženě stereotypizace, s tím jsem se osobně nesetkala.

Z vlastní zkušenosti ze studia cizích jazyků jsem si všimla, že se často v učebnicích objevují jakési charaktery nebo hlavní postavy, které pak studenta učebnicí provázejí. Máš stejnou zkušenost? Popřípadě co si o tom myslíš? Jde podle tebe již přežitý způsob, jak učebnici zatraktivnit?

Martina: Ano, v některých učebnicích to je. Třeba v tom *Česky krok za krokem* je myslím nějaký pár Eva a Petr. Oni se v těch lekcích třeba stěhují nebo jsou v restauraci a objednávají si jídlo. Vždycky někde jsou a dělají něco, co se vztahuje k lekci. Ale přijde mi, že ty postavy nejsou moc zapamatovatelné. Když se třeba zeptám studentů, co dělaly ty postavy v minulé lekci, tak oni si to nikdy nepamatují. Z mého pohledu nesou moc výrazné.

Aha, takže myslíš, že kdyby byly lépe zpracované, tak by to mělo větší potenciál?

Martina: Myslím, že ano. Nejsou právě nijak výrazné a zapamatovatelné. Kdyby byly třeba víc karikaturizované a měly výrazné vlastnosti, tak by to bylo lepší.

Zaujala tě svým grafickým zpracováním někdy nějaká jazyková učebnice? Ať už při tvém vlastním studiu jazyků nebo při jejich výuce. Popřípadě jaká?

Martina: Já jsem si toho popravdě nikdy moc nevšímal. Žádná mi vyloženě neutkvěla. Většinou mi přijde, že jsou takové monotónní, prostě klasické, kde ta grafika neurazí ani nenadchne. Nic výrazného, co bych si pamatovala dodneška. Ale ty, které používám v hodinách, nejsou špatné. Jsou to moderní knížky, ale ne nějak výrazné, že bych si řekla: „Jé, to je krásně graficky zpracovaná kniha.“

Zpracovala jsi materiály pro učebnici češtiny pro cizince, kterou budu graficky zpracovávat. Jaká je tvoje vize pro grafické zpracování této učebnice? V čem by měla být jiná než dostupné učebnice?

Martina: Chtěla bych, aby tato učebnice grafikou vyprovokovala studenty ke konverzaci, aby mluvili a na první pohled je to zaujalo a chtěli k tomu něco říct. Aby to vzbudilo nějakou emoci a diskuzi.

Bude mít učebnice spíše formální nebo uvolněný tón?

Martina: Bude mít spíše neformální tón. Obsah je vlastně trochu formálnější vzhledem k tomu, že některá ta témata nejsou úplně jednoduchá. Ale právě bych tomu chtěla pomoci hravější grafikou a zpracováním, aby to tu učebnici odlehčilo a studentům pomohlo zapamatovat si to podstatné, což je slovní zásoba.

Co se týče obrazového materiálu v učebnici, upřednostňuješ ilustrace nebo fotografie?

Martina: Upřednostňuju ilustrace. Myslím, že pokud budou dobře zpracované, tak toho můžou říct mnohem víc než nějaké fotobankové neutrální fotografie, které v učebnicích často jsou. Do ilustrací se dá promítnout nějaký vtípek nebo i neškodný stereotyp, o kterém pak ti studenti budou chtít mluvit. Dá se to udělat vkusně a vtipně.

Nebojíš se stereotypizace postav v učebnici v kontextu dnešní někdy velmi korektní společnosti, kdy by to mohlo někoho urazit?

Martina: Já si myslím, že pokud ta stereotypizace nepůjde do nějakého extrému, ale budou to takové neškodné vtípky a pokud se národ dokáže zasmát sám sobě, tak se toho nebojím. Myslím, že to patří ke každé kultuře a ke každému jazyku nějaké takové věci.

Souhlasím. Je důležité umět se zasmát sám sobě.

Jaká je podle tebe budoucnost tištěných učebnic v dnešním světě, který stále více směřuje k digitalizaci?

Martina: No ono se nabízí říct, že to dost směřuje k úplné digitalizaci. Ale já právě učím češtinu pro cizince online. Všichni studenti mají k dispozici učebnici zadarmo v pdfku, ale tak zhruba po měsíci výuky si stejně všichni opatřili učebnici i v tištěné formě. Vlastně používáme Teams, oni to často mají zapnuté na mobilu, kde mají i tu učebnici a pak se jim to seká, nejde to otevřít, vypne se jim meeting a pak jim to nejde načíst. Na firemním notebooku jim to zase nešlo stáhnout kvůli ochraně ze strany zaměstnavatele, takže po nějaké době si stejně opatřili tištěnou učebnici, i když mají online hodiny. Takže se nebojím toho, že by tištěné učebnice měly úplně zmizet, mají prostě svoje výhody.

To ráda slyším. Tak děkuju za rozhovor.

PŘÍLOHA P II: ROZHOVOR S LEKTORKOU ALŽBĚTOU

Alžběta Indrová (25) vedle studia pracuje jako lektorka na jazykové škole Pelikán v Brně. Má zkušenosti s výukou anglického a českého jazyka.

Jak dlouho vyučuješ češtinu pro cizince?

Alžběta: Momentálně učím už jen angličtinu, ale češtinu jsem učila dva roky na jazykovce.

Máš individuální hodiny nebo učíš spíš studijní skupiny?

Alžběta: Učila jsem oboje. Měla jsem například celoroční kurz v jazykovce, kde bylo až 10 studentů a pak jsem měla i firemní kurzy, kde byli tak 3 lidi. Ale měla jsem i individuální lekce s jedním člověkem.

Jak se studenti pohybovali věkově?

Alžběta: V těch skupinách byli lidi i pod 18 let, zhruba od 16. Ti byli hodně mladí, ale úplně děti to nebyly nikdy. Většinou tak 18 až 30 let, v těch firmách i přes 30.

Jaké výukové materiály používáš ve svých hodinách? Pracuješ například s nějakými interaktivními digitálními materiály nebo spíš s tištěnými? Popřípadě zpracováváš si vlastní didaktické materiály?

Alžběta: Vždycky používám učebnici, to je moje zásada, protože potřebuju mít něco, čeho se držím a něco, co mi trošku udává směr, protože se mi to jinak rozjede a já začnu dělat blbosti (*smích*). Takže potřebuju mít učebnici, aby mi dávala nějakou strukturu a směr, co se týče gramatiky i témat. Třeba teďka probíráme povolání, takže budu vymýšlet nějaký aktivity na povolání. Tím, že ta učebnice mi dává jenom ten základ, vždycky k tomu vytvářím další aktivity a prostě věci, co v těch učebnicích chybí.

Takže ti čistě učebnice rozhodně nestačí?

Alžběta: Vůbec. Když jsem začínala učit, tak jsem jela hodně podle učebnice, ale to ty hodiny nebyly dobrý. Bylo to takový drilování, a čím víc jsem se dokázala od té učebnice odchýlit a vymýšlet vlastní víc zábavný a interaktivní věci, tím byly ty hodiny zajímavější.

Jasně, to ty lidi asi ocenili že?

Alžběta: Jo, myslím si, že i na těch studentech bylo vidět, že se jim to líbí víc. Hlavně, že to bylo víc praktický, nejenom vyplňování nějakých cvičení.

Zkoušela jsi někdy nějaké digitální materiály? Jako třeba cvičení na internetu?

Alžběta: Jo, to jsme dělali hodně. Hodně jsme používali třeba *Kahoot*. Ale to už je teďka takový nebezpečný téma, takový už promarněný. Prostě už to není tak cool, jak to bývalo (*smích*). Ale pamatuju si, že to dobře fungovalo na procvičování probrané látky. Dělali jsme i další věci, třeba nějaký online cvičení, kdy jsem jim vždycky poslala jenom odkaz a oni to vypracovávali.

Takže spíše na opakování?

Alžběta: Jo, spíš na opakování. Co se týče videí, to jsme taky dělávali, že jsme se podívali na nějaký video, a pak jsme o tom mluvili. To je hrozně dobrý, když je to třeba nějaký autentický video Čechů, jak spolu mluví. Protože to je další věc, co v těch učebnicích ne vždycky je. Někaká autentická konverzace Čechů. Taky jsme se hodně dívali na *Dějiny udatného českého národa*, protože oni potřebují znát realie. Kdo chce dělat zkoušku k získání občanství, tak musí zvládnout i toto. Takže v podstatě historie a kultura České republiky. V tom je video hodně dobrý, protože jsou to věci, který jsou těžký na vysvětlení, a tím že je ve videu i vizuál a jsou tam třeba postavičky, tak to ti studenti rychleji pochopili a pak už jsme se o tom zvládli bavit.

Jaké jsou tvé zkušenosti s dostupnými učebnicemi češtiny pro cizince?

Alžběta: Já jsem používala *Česky krok za krokem 2* a potom jsme navázali *Češtinou pro cizince*, což je B2. Musím říct, že to *Česky krok za krokem* mi vyhovovalo víc, protože to bylo víc jako taková klasická učebnice, na kterou jsem zvyklá. Bylo tam vždycky nějaký nastolení tématu a taky hodně obrázků. V té druhé – *Čeština pro cizince*, tam jsou zase hezký ilustrace, ale je jich tam mnohem míň. Je to takový jednobarevný. Neříkám teda, že to musí být barevný, ale není tam těch obrázků moc a je tam hodně textu oproti *Česky krok za krokem*. S tím se mi líp pracovalo. Taky to má svoje mouchy, ale byly tam víc praktický příklady, otázky a diskuze. S *Češtinou pro cizince* se mi nepracovalo tak dobře. Pamatuju si, že tam byly některý věci takový krkolomný a našla jsem tam i nějaký chyby. Nebylo jich tam hodně, ale měla jsem pocit, že tomu nemůžu prostě stoprocentně věřit.

Je nějaká učebnice češtiny pro cizince, kterou bys vyzdvihla nad ostatní?

Alžběta: Za mě je to *Česky krok za krokem*. Ale myslím, že ta učebnice potřebuje nový vydání, aby tam byly aktuální témata. Jsou tam třeba nějaký známý osobnosti, ale tím, že je to z roku 2009, tak ty lidi už nejsou aktuální. Myslím si, že kdyby to někdo vydal s aktuálníma tématama, ale stejnou metodologií a aktivitami, tak by to bylo super.

Byli tvoji studenti spokojeni s učebnicemi, které jste používali?

Alžběta: V těch učebnicích, co jsme používali, byly největší problém moc dlouhý texty, u kterých trvalo dlouho, než to člověk přečte. Mám pocit, že v hodině by měla být hlavně interakce. Studenti si můžou číst ve svém volnu, a když je to cvičení postavený na nějakém dlouhém článku, tak nám to zabere hodně času a říkám si, že jsme mohli dělat něco víc interaktivního. Témata jsou tam takový klasický. Je tam třeba i téma *Muži versus ženy*. To je téma, kterýho jsem se celkem bála, když jsem to uviděla. Ale vlastně by to mohlo být pojato hůř, než tam je. Oni mluví vlastně o genderových stereotypch. A je tam přímo otázka „Co to znamená genderový stereotyp“, takže studenti to v podstatě mají reflektovat. No a máš tam třeba obrázek pána, kterej uklízí s vysavačem a paní s vrtačkou, což je vlastně lepší, než co bych čekala. Ale zase něco, co v těchto učebnicích vůbec není, je jakýkoliv LGBTQ+ téma. Takže by to chtělo novou verzi, kde tyto současné témata budou reflektované. Ale jsou tam různé takový problémy, například v kapitole *Práce nebo poslání*. V češtině máme jakoby mužský a ženský tvar slova pro povolání a byla tam klasická fráze „Když jsem byl dítě, chtěl jsem být...“ a jako ty mužský příklady tam byl třeba „kosmonaut, lékař, vědec, hasič, bankéř, pilot“ a ženský pak klasicky „učitelka, herečka, psycholožka, princezna, uklízečka“. Nebo potom ve cvičení, kde jsou vypsány povolání a je tam „holič/holička, masér/masérka“ a pak je tam „kosmetička“ a „automechanik“, a to už je nějaká viditelná volba toho autora nedat tam tvar toho opačného pohlaví. Takže on se tam vždycky nějak vloudí nějaký názor. Vždycky se tam trochu ukáže, co si ten autor myslí a co bere za standard. To si myslím, že by nemělo být.

Myslíš, že by učebnice češtiny pro cizince měly mít mimo výuky jazyka i sociokulturní přesah? Jak si v tomto ohledu vedly učebnice, se kterými jste pracovali?

Alžběta: Pokud sociokulturní přesah znamená to, že lidi, co se učí česky, budou schopni se líp začlenit do společnosti, tak jo. A nejde jenom o témata jako tradice a tak, ale aby dokázali mluvit, jak se tady reálně mluví. Spisovná čeština je jedna věc, ale pořád to není vlastně to, jak lidi opravdu mluví, a pak když na ně někdo vychrlí hovorovou češtinou, tak oni neví

o čem ten člověk mluví. Tohle je zrovna v těch dvou učebnicích, co jsme používali, zahrnutý. Lidi se ten jazyk často učí kvůli studiu a zaměstnání a potřebují umět tu praktickou češtinu. Myslím, že by bylo lepší, kdyby se učebnice víc soustředily na nějaký dialog. Jako třeba dát si nějaký role, ve kterých mají studenti dialog, třeba prodavačka a zákazník. Tohle je hodně na tom učiteli. Přímo v učebnicích to moc není, ale učitelé jsou, myslím, zvyklí si to do hodin přidávat.

Setkala ses někdy se stereotypizací kultur v učebnicích cizích jazyků? Pokud ano, co si o tom myslíš?

Alžběta: Jsem ráda, že se na to ptáš, protože v učebnici *Čeština pro cizince* to byl docela extrém. Na všech ilustracích v této učebnici jsou všichni lidi bílí. A pak máme kapitolu *Kriminalita* a je tam najednou muž tmavé pleti, ještě vedle člověka s vyholenou hlavou, což je teda další stereotyp. Takže jenom proto, že se někdo oblíká nekonformně, musí dealovat drogy a pak tady máme člověka tmavé pleti s popiskem, že způsobil nehodu v opilosti. No a to mně přišlo hodně zvláštní, že jediný člověk v učebnici jiné barvy pleti je tam jako kriminálník. Kdyby v ostatních částech učebnice byli lidi různých etnik, tak bych si toho asi tolik nevšimla.

Aha, to je teda fakt dost blbý a okatý. A reagovala jsi na to nějak v té hodině?

Alžběta: Jo, já mám pocit, že jsem se jich zeptala, jako co si o tom myslí a shodli jsme se v podstatě všichni, že je to dost divný.

Tohle už mi přijde teda problematický až rasistický. Moje otázka byla možná spíš mířená na stereotypy vztahující se k Čechům. Například kdybys v učebnici češtiny viděla fotku ponožek v sandálech, co bys na to řekla. Myslím spíš tady ten typ stereotypů vztahující se k prezentaci jazyka nebo kultury, který ta učebnice učí.

Alžběta: Podle mě je velkej rozdíl mezi tím, pokud jsi Češka a kreslíš Čechy a mezi tím kreslit Indiány s čelenkama. Vlastně cítíš, co si můžeš dovolit a co je už ofenzivní. Ale zároveň jsou lidi, co to neví a kterým je to jedno. Je super, že nad tím přemýšlíš.

Každý tu hranici má ale asi jinde, myslím, že někoho by mohlo urazit například i toto.

Alžběta: Asi jo, ale já to беру podle sebe a myslím, že když si člověk dělá legraci ze skupiny, do které patří, tak mi to přijde vlastně fajn a neprijde mi to urážlivý. Ale zase kdyby došlo ke stereotypizaci třeba vlastností Čechů, tak to by mohlo být trochu kontroverzní. Protože

pak už je těžký shodnout se na tom, jestli to tak fakt je nebo jestli je to generalizování. Myslím, že pokud jde vyloženě o vtip, s tím, že se tomu každéj Čech asi zasměje, tak myslím, že je to super. Třeba v tom *Česky krok za krokem* je kapitola o tom, jak Češi vidí ostatní národnosti, tak u toho jsem se bála, aby to nebylo nějaký stereotypní. A bylo to právě o takových neškodných věcech.

Jaký tón učebnice bys upřednostnila? Spíše formální nebo uvolněný – neformální?

Alžběta: Určitě neformální. Když jsem začínala učit kurz, tak jsem to vedla spíš formálně, protože jsem se asi bála, že mě nebudou brát vážně, což je blbost. Když dělám jazykovéj kurz, tak potřebuju, aby mi ti lidi důvěřovali, abychom byli na stejné úrovni, aby se přede mnou nestyděli mluvit. Došla jsem k tomu, že neformální přístup je mnohem lepší a že je lepší to mít na takové kamarádské úrovni, dělat si z věcí srandu a nebrat to tak vážně. Ty lidi se pak uvolní a dokážou mluvit. Takže když ta učebnice je podobně laděná, tak jim to jenom pomůže.

Z vlastní zkušenosti ze studia cizích jazyků jsem si všimla, že se často v učebnicích objevují jakési charaktery nebo hlavní postavy, které pak studenta učebnicí provázejí. Máš stejnou zkušenost? Popřípadě co si o tom myslíš? Jde podle tebe již přežitý způsob, jak učebnici zatraktivnit?

Alžběta: Za mě to není nutný. Teď to srovnávám i s tou angličtinou, znám hodně skvělých učebnic, který nemají tento aspekt, a mám to vlastně spíš spojený s učebnicemi pro děti. Ale zároveň v té učebnici *Čeština pro cizince* to je, jsou tam postavy, co se vrací a ty už o nich něco víš, jako co od nich můžeš čekat, takže si myslím, že to může být dobrý. V něčem je to fajn, že se postavy vrací v různých situacích, dává to tomu trochu větší řád, když jsou ty postavy stejny. V *Česky krok za krokem* jsou v každé lekci jiný postavy.

Zaujala tě svým grafickým zpracováním někdy nějaká jazyková učebnice? Ať už při tvém vlastním studiu jazyků nebo při jejich výuce. Popřípadě jaká?

Alžběta: Jo, z angličtiny si pamatuju *Insight*, že tam byly fakt hezký obrázky i fotky, co se mi vizuálně líbily a chtěla jsem tu učebnici vždycky otevřít. Jsem hodně vizuální člověk a i ten jazyk mám dost propojenej s obrazem. Dodneška některý slova, co jsme se tam naučila, mám spojený s obrázkem z té učebnice.

Fakt? Mně právě ty obrázky z *Insightu* přišly takový fotobankový, moc vyumělkovaný usmívající se lidi a vlastně jsem nevěděla, co k tomu říct.

Alžběta: Jako některý vlastně jo, byly to takový ty stock photos. Ale nevím, já si je pamatuju hrozně hezký z toho gymplu (*smích*).

Myslíš, že je dobře, když učebnice obsahuje velké množství obrazového materiálu, se kterým pak studenti v hodinách můžou pracovat, popřípadě který jim usnadňuje pochopení učiva?

Alžběta: Jo, myslím, že vizuální zpracování je strašně důležitý a je dobrý mít dostatek těch vizuálů pro studenty, kteří jsou tak založení. Zvlášť v dnešní době.

Co se týče typu obrazového materiálu obsaženého v učebnicích, myslíš, že se studentům (popřípadě tobě) lépe pracuje s fotkami nebo ilustracemi?

Alžběta: Jak u čeho. Když to jsou aktivity jako „Popiš, co se děje“, tak je super, když je to ilustrace, protože tam můžeš přesně dát ty věci, co potřebuješ. Teď mluvím o *Češtině pro cizince*, to je na ní asi to nejlepší. Že je tam třeba velkej obrázek s hodně lidma, hodně se tam toho děje a já jsem studentům pak zadala vymyslet, o čem si ty jednotlivý dvojice na obrázku povídají. Je to strašně bavilo, pro ně to byla úplně nejoblíbenější aktivita a vždycky se u toho hrozně řehtali (*smích*). Myslím, že v tom jsou supr ty ilustrace, že do nich můžeš dát hodně specifický věci z lekce. Ale musí být samozřejmě poznat, co na těch ilustracích je, takže spíš takový jednoduchý, jasný, aby bylo čitelný, o co jde. Ale myslím, že i fotky jsou fajn, když je třeba lekce o známých osobnostech, tak je lepší, když tam jsou fotky.

Jaká si myslíš, že je budoucnost tištěných učebnic v dnešním světě, který stále více směřuje k digitálnímu prostředí?

Alžběta: Myslím, že je možný, že zaniknou. Ale myslím, že učebnice jako nějaká metodická pomůcka je nenahraditelná a že je učitelé budou potřebovat navždy.

(*smích*) Tak to jsme zakončily hezky. Děkuju moc za rozhovor.